

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID INSTITUTIONEN BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2009:6
ISSN 1654-0247

Biblioteken på Tjörn

Biblioteksverksamheten på Tjörn under två tidsperioder

Johan Karlsson

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Författaren

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Biblioteken på Tjörn – Biblioteksverksamheten på Tjörn under två tidsperioder.

Engelsk titel: The Libraries on Tjörn- The library activity on Tjörn during two periods.

Författare: Johan Karlsson

Kollegium: Kollegium 1

Färdigställt: 2009

Handledare: Magnus Torstensson

Abstract: The aim of this thesis is to describe and analyse the development of libraries on Tjörn, an island on the Swedish west coast. I have divided the thesis in two parts, one in which I will describe the libraries development between the years 1873 to 1952 in the municipality of Stenkyrka and one in which I will describe the libraries development between the years 1976 and 1985 in the municipality of Tjörn. The study is mainly based on written materials and a theoretic model will also be used in which I apply three factors, society, the libraries economy and individual actors on the library activity.

The libraries in Stenkyrka during the early period were dependent of public grant from the state for their survival and the libraries were undeveloped. The society around them was poor and hardly any money or assistants came from the municipality.

In the beginning of 1976 the municipality politician's together with the county library started to reform the libraries and a chief librarian was appointed. This led to an expansion of the libraries in all of the areas. In the end of the investigated period, in 1985, the libraries had become modern public libraries.

Nyckelord: Tjörn, Stenkyrka, Billströmska folkhögskola, bibliotekshistoria, samhällsutveckling, enskilda aktörer, ekonomi

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.1 Syfte och frågeställningar.....	3
1.2 Avgränsningar	4
1.3 Begreppsförklaringar.....	4
1.4 Disposition	5
1.5 Metod	6
1.6 Material	8
1.7 Teori	12
1.8 Tidigare Forskning	14
2. Bakgrund Tjörn.....	18
2.1 Tjörn	18
3. Resultatredovisning av de två biblioteken från starten till 1952	20
3.1 Samhällsutvecklingen i Stenkyrka kommun 1860- 1952.....	20
3.1.1 Nedslag i den nationella folkbiblioteksutvecklingen fram till 1952	25
3.2 Enskilda aktörer som var viktiga för bibliotken fram till 1952.....	26
3.3 Ekonomin för biblioteken fram till 1952.....	28
3.3.1 Ekonomin för Skärhamns folkbibliotek	28
3.3.2 Ekonomin för Billströmska folkhögskola	31
3.4 Biblioteksverksamheten i Stenkyrka fram till 1952.....	33
3.4.1 Skärhamns Folkbibliotek.....	34
3.4.2 Biblioteket i Billströmska folkhögskola.....	37
3.5 Delanalys	41
4. Resultatredovisning av biblioteket från 1976 till 1985	44
4.1 Samhällsutvecklingen på Tjörn 1952- 1985.....	44
4.1.1 Nedslag i den nationella folkbiblioteksutvecklingen 1952 fram till 1980	45
4.2 Biblioteksverksamheten på Tjörn 1952 fram till 1976.....	46
4.3 Enskilda aktörer som var viktiga för biblioteken 1976- 1985.....	47
4.4 Ekonomin för Tjörns kommunbibliotek 1976- 1985	49
4.5 Biblioteksverksamheten på Tjörn 1976- 1985	50
4.6 Delanalys	53
5. Analys och diskussion	56
6. Sammanfattning.....	61
Käll- och litteraturförteckning.....	63
Bilaga 1 karta över Tjörn.....	67

1. Inledning

Då jag själv är född och uppvuxen på Tjörn fann jag det intressant att försöka beskriva dess bibliotekshistoria, en uppgift som på pappret inte kändes allt för betungande. I praktiken har det dock visat sig betydligt svårare och när jag först började med denna uppsats var tanken att jag skulle behandla hela Tjörns kommuns bibliotekshistoria från starten i slutet av 1800- talet fram till mitten av 1980- talet. Materialläget har dock varit allt annat än bra och jag fann mig på grund av detta tvingad att begränsa mig. Slutligen återstod endast två bibliotek. Båda två belägna i dåvarande Stenkyrka kommun som var, en av öns tre kommuner. Biblioteken i fråga var biblioteket i Billströmska folkhögskola och Folkbiblioteket i Skärhamn. Där var materialläget adekvat så där fanns möjligheten att beskriva de två bibliotekens historiska utveckling. Jag har således beskrivit dessa två bibliotek fram till 1952 för att sedan göra en jämförelse med utvecklingen mellan åren 1976 till 1985. Denna jämförelse tillkom i stor utsträckning för att på ett tydligt sätt illustrera skillnaderna mellan de olika perioderna. Även för perioden 1952 till 1976 är materialläget dåligt då biblioteksstyrelsens protokoll saknas i kommunens arkiv.

Tidigare har inget skrivits om Tjörns kommunbibliotek och den övriga historieskrivningen om Tjörns kommun har även varit mycket mager och i mitt tycke förhållandevis innehållslös. Det mesta som har skrivits har behandlat sjöfartsnäringarna och är av dokumenterande och amatörhistorisk art. Inget övergripande verk existerar om Tjörns historia och vissa platser och orter har inte undersökts alls. Då jag själv är född på ön har det också varit intressant att inte bara kartlägga bibliotekens historia utan även indirekt hela kommunens då bibliotekens utveckling har varit intimt förknippade med samhällsutvecklingen i övrigt.

Tjörns nuvarande kommunbibliotekets tillkomst är en intressant historia. Det första bibliotek som grundades var ett sockenbibliotek i Stenkyrka socken 1873, vilket var placerat mer eller mindre mitt på Tjörn.¹ Detta bibliotek kom aldrig att få någon egen lokal utan var placerat hos en privatperson. När Billströmska folkhögskola byggdes tre år senare flyttade biblioteket in i dess lokaler och kom att integreras med skolan. Biblioteket på folkhögskolan var fram till kommunsammanslagningen 1952 då hela ön blev en kommun öns största bibliotek med en deltidsavlönad bibliotekarie. Dess läge var strategiskt då det låg nära den största kyrkan och senare även folkhögskolan som hade rollen som kulturinstitution på Tjörn vilket innebar att skolan besöktes av mer än dess elever.

Innan 1900- talets början kom inga fler bibliotek att grundas på ön utan det dröjde till 1908 då godtemplareföreningen i Valla socken beslutade att upplåta delar av sin föreningslokals övervåning till ett bibliotek. Detta drevs av godtemplareföreningen, men fick nyttjas även av dem som inte var medlemmar. Godtemplarna gjorde även försök att driva andra bibliotek på ön bland annat i Klövedal under 1920- talet, men dessa bibliotek blev kortvariga och då de krävde ett högt medlemsantal i de lokala godtemplareföreningarna för att kunna skötas. Biblioteket i Valla överlevde dock trots sjunkande medlemstal mycket på grund av att man tidigt grundade en biblioteksförening självständig från godtemplarföreningen. Biblioteket kom 1952 att uppgå i den kommunala organisationen, men blev kvar i samma lokaler fram till början av 1960- talet då det flyttades till Myggenäs.

¹ Se Bilaga 1

I Skärhamn hade godtemplare i slutet av 1900- talets första decennium grundat ett bibliotek i sin föreningslokal, men bristande medlemstal innebar att det tvingades läggas ner. Det kom några år senare att integreras i det av municipalstämman grundade sockenbiblioteket 1917. Detta bibliotek kom att placeras i den gamla skolans lokaler och drivas av folkskolläraren John Wågerman fram till 1962 då hans dotter tog över verksamheten. Biblioteket stöttades ekonomiskt av kommunala såväl som statliga medel, men hade ändå tufft att klara sina utgifter. Ytterligare ett bibliotek fanns under en period i Skärhamn innan kommunsammanslagningen 1952. Det var ett arbetarbibliotek som framförallt var verksamt under 20- och 30- talen. Detta bibliotek finns det inga källor kvar från, men det tycks ha varit litet och drevs utan några som helst bidrag från arbetarorganisationerna. Antagligen var biblioteket placerat hos en privatperson och litteraturen var radikalare än den som fanns i det av Wågerman drivna biblioteket.² När arbetarbiblioteket lades ner, antagligen under tidigt 1940- tal, så flyttades dess samlingar till folkhögskolans bibliotek i Billströmska.

När övriga bibliotek på Tjörn grundades är oklart. Fiskesamhällen som Klädesholmen, Åstol, Dyrön, Rönnäng och Kyrkesund hade alla vid kommunsammanslagningen 1952 egna bibliotek, men dokumentationen om dem finns inte längre kvar. Troligt är att de grundades under 1940-talet, men det är en osäker uppskattning. Skolbibliotek hade dock funnits sedan mitten av 1920- talet på orterna.

Efter kommunsammanslagningen 1952 blev alla öns bibliotek kommunala och till huvudbibliotek valdes efter ett par år biblioteket i Sibräcka, ett nygrundat bibliotek på centrala Tjörn vars låntagare kom från folkhögskolan vars bibliotek inte hade kommunaliserats.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är tredelat där det första är att ta reda på hur biblioteksutvecklingen såg ut på två bibliotek i Stenkyrka kommun, belägget i nuvarande Tjörns kommun, innan kommunsammanslagningen 1952. Det andra är att undersöka biblioteken i kommunens utveckling mellan 1976 och 1985 och det tredje är att slutligen i analysen jämföra biblioteksutvecklingen mellan dem båda. Utifrån detta syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

- Hur utvecklade sig de två biblioteken i Stenkyrka mellan åren 1873 till 1952?
- Hur utvecklade sig Tjörns kommunbibliotek mellan åren 1974 till 1985?
- Hur såg biblioteksutvecklingen ut vid en jämförelse mellan de båda biblioteksperioderna?

Det jag är intresserad av är hur denna utveckling gick till, de faktorer som jag kommer att använda mig av för att undersöka denna är samhällsutvecklingen, den ekonomiska utvecklingen samt enskilda aktörer. Ett djupare resonemang om dessa faktorer, eller ramfaktorer som de kommer att benämnas, kommer att presenteras i teoridelen. Jag menar även att det finns ett intresse i att också jämföra de två undersökta perioderna med varandra för att försöka att dels påvisa skillnaderna mellan perioderna och dels att försöka identifiera om någon ramfaktor haft en större påverkan på utvecklingen än de övriga två.

² *Biblioteksminnen*, Sven Erik Gustavsson, <http://hdl.handle.net/2320/1517> [2008- 05- 05]

1.2 Avgränsningar

Tidsperioden som jag har undersökt är mellan åren 1873 till 1952 och 1976 till 1985. Perioden 1952 till 1976 har inte kunnat undersökas då allt material saknas. Dock kommer denna period att kortfattat beskrivas med hjälp av framförallt en intervju för att framställningen skall bli någorlunda sammanhängande. Att det är just dessa årtal beror på att det 1873 grundades ett biblioteket i Stenkyrka, som ett par år senare flyttade till Billströmska Folkhögskola. 1952 skedde en kommunsammanslagning där Tjörn blev en kommun med en gemensam biblioteksstyrelse. Att undersökningen slutar 1985 beror på att det året slutade Anita Sindler som bibliotekschef och det kändes som ett bra avslut även för min undersökning. Att protokoll och andra typer av skriftliga handlingar har saknats har ytterligare begränsat mitt arbete och blivit till ofrivilliga avgränsningar.

Jag har även fått avgränsa mig geografiskt, från först biblioteksutvecklingen på Tjörn som helhet till Stenkyrka kommun och från Stenkyrka kommuns biblioteksutveckling till endast två av dess bibliotek för tiden innan 1952. För tiden 1976 till 1985 har jag dock undersökt hela kommunen.

Jag har även avgränsat mitt material då jag primärt har valt att använda mig av skriftliga källor. Dock förekommer tre intervjuer: en med Barbro Henning om biblioteket i Skärhamn samt hennes far John Wågerman som var bibliotekarie där, en med Sven Erik Gustavsson ur *Biblioteksminnen*, samt med en intervju med Anita Sindler - bibliotekschef på Tjörn mellan 1976 och 1985. Då delar av min undersökning behandlar tiden innan 1952 finns det få personer kvar i livet som kan berätta mer ingående om biblioteksförhållandena under den här perioden och skriftliga källor och andrahandsuppgifter är det som finns kvar.

1.3 Begreppsförklaringar

I stycket om begreppsförklaringar kommer jag att förtydliga två begrepp som enligt mitt tycke kan behöva beskrivas och förtydligas mer ingående.

Municipalsamhälle

Ett municipalsamhälle kan sägas vara en typ av specialkommun med nära koppling till de riktiga kommunerna.³ Begreppet municipalsamhälle infördes i kommunallagen 1898 och försvann som begrepp runt 1970 och innebar att en eller flera stadsstadgor tillämpades inom ett mer begränsat tätortsområde i en landskommun. Främst gällde det fyra stadgor: ordningsstadgan, brandstadgan, byggnadsstadgan och hälsovårdsstadgan. I min uppsats så nämns Skärhamns municipalsamhälle, som utöver de fyra stadgornas ansvarsområden även grundade biblioteket. I Bohuslän med dess många fiskesamhällen var municipalsamhällen vanliga och Tjörn hade i början av 1900-talet periodvis mellan 5 och 10 stycken.⁴

³ Wångmar, Erik (2005), *Att skriva stads- och kommunhistoria. En handledning för forskning med stads- och kommunhistoriskt källmaterial*, Göteborg, Sid 20f

⁴ Bengtsson Ann- Christine, Wessel Britta (1988), *Tjörn- Framtid med tradition*, Göteborg, Sid 24

Biblioteket i Billströmska folkhögskola

Då jag har valt att vara konsekvent i min uppsats kommer jag endast att använda mig av ovanstående betäckning trots att andra namn på biblioteket används.

I de skriftliga källorna refereras det exempelvis till Sockenbiblioteket i Stenkyrka eller Skolbiblioteket på Billströmska vilket mer eller mindre är samma bibliotek. I resultatredovisningen kommer jag att klargöra dessa skillnader, men biblioteket i Billströmska folkhögskola är det namn som för enkelhetens skull i de flesta fall kommer att användas i uppsatsen.

Biblioteksverksamheten

Biblioteksverksamheten kan definieras på olika sätt. Personligen har jag valt att för denna uppsats definiera den som fyra faktorer som tillsammans bildar biblioteksverksamheten. De fyra faktorerna är lokaler, personal, låntagare och bestånd och även fast de utläses enskilt så påverkar de givetvis varandra. Dessa faktorer används i min undersökning som ett kriterium för att bedöma biblioteksutvecklingen och ju mer utvecklade de fyra faktorerna är desto modernare är det enskilda biblioteket.

1.4 Disposition

I kapitel 1 tar jag upp syfte och frågeställningar, avgränsningar, begreppsförklaringar, metod, teori, material och tidigare forskning. Kapitlet är en inledning eller om man så vill en introduktion till mitt forskningsområde. Kapitel 2 är kort och behandlar Tjörns historia i syfte till att introducera läsaren till ön och skapa en förståelse för dess geografiska, politiska och ekonomiska läge.

I kapitel 3 redovisas mitt material. Jag börjar med samhällsutvecklingen, vilket följs av den nationella biblioteksutvecklingen, enskilda aktörer, ekonomin och biblioteksutvecklingen. Slutligen gör jag en delanalys. Att upplägget ser ut på detta sätt beror framförallt på en stilistisk tanke från min sida där jag ville göra materialet så intresseväckande som möjligt. Vidare tror jag att materialet som sådant tjänar på denna typ av redovisning där biblioteken behandlas sist då de tidigare avsnitten ger en god bakgrund i förhållandena runt biblioteken.

I kapitel 4 kommer jag att redovisa mitt material mellan 1976 till 1985 på samma sätt som i kapitel 3 med ett undantag. Ett avsnitt som behandlar tiden mellan 1952 och 1976 kommer att införas efter styckena om samhällsutvecklingen och den nationella bibliotekspolitikerna, men skall i första hand inte ses som en del av resultatredovisningen utan snarare som en bakgrund eller en övergång som syftar till att underlätta för läsaren.

I kapitel 5 kommer jag slutligen att genomföra en analys där jag analyserar mitt material och jämför utvecklingen fram till 1952 med utvecklingen 1976 till 1985 samt föra in mina teoretiska resonemang.

Jag är väl medveten om att mitt sätt att disponera uppsatsen skiljer sig lite mot många andra bibliotekshistoriska uppsatser. Ett skäl till detta är mitt val av teori som till viss del utgör grunden för resultatredovisningens disposition och analysens utformning. Ett annat skäl är det faktum att perioden 1952 till 1976 inte undersöks vilket har medfört att jag har delat upp resultatredovisningen i två kapitel.

1.5 Metod

I valet av metod fann det sig naturligt för mig att använda mig av en källkritisk metod då en stor del av mitt material är skriftligt och att undersökningsarbetet kommer bestå av att värdera och jämföra det skriftliga materialet. Andra metoder såsom en kvalitativ textanalys hade kanske kunnat användas, men jag fann att källkritiken för mitt syfte var det bästa alternativet. I min uppsats använder jag mig dessutom både av kvalitativa och kvantitativa metoder med tyngdpunkten mot det förstnämnda. Det rör sig inte om triangulering eller någon form av flerfaldig kombinationsstrategi utan min undersökning skall nog istället ses som en kvalitativ forskningsansats med stöd av kvantitativ metod.

Det är framförallt när jag undersöker ekonomin som en kvantitativ metod används, resultatet diskuteras och analyseras dock kvalitativt. Den kvalitativa metod jag tänker använda mig av är som nämndes ovan den källkritiska metoden, detta för att den enligt min uppfattning kan hjälpa mig avgöra om de källor jag använder mig av är sanna, dvs. huruvida de är användbara för min studie, eller inte. Torsten Thurén skriver i sin bok *Källkritik*⁵ att på sätt och vis är källkritiken mycket enkel, de källkritiska principerna går att presentera på några få rader och de är dessutom självklara på gränsen till banala. Dock kan de vara svåra att tillämpa i praktiken.⁶ Källkritiken begränsas till människor och mänskliga problem, den försöker att hjälpa till att besvara konkreta frågor som *vad har hänt?* Och *hur har det gått till?*⁷

Inom källkritiken skiljer man mellan två slag av källor, kvarlevor och berättande källor. Kvarlevor är rester från själva händelsen exempelvis krukskrivningar och fingeravtryck medan berättande källor är berättelser om händelser. Självfallet varierar vad som är kvarlevor och vad som är berättande källor beroende av vilken infallsvinkel eller fråga man har. Av de båda är kvarlevor de klart bästa eftersom de är direkta spår efter de händelser man vill undersöka. Berättande källor är i allmänhet behäftade med åtskilliga brister.⁸ Fem kriterier är viktiga när man använder sig av källkritik:

- 1) Äkthet – Är källan det den utger sig för att vara? Detta kriterium gäller naturligtvis för både kvarlevor och berättande källor.⁹
- 2) Tidssamband – Gäller enbart för berättande källor. Regeln är att ju längre tid som förflutit efter händelsen desto mindre pålitliga blir uppgifterna från personer som var med.¹⁰
- 3) Beroende – Är något som också bara berör berättande källor. Helst vill man att källan skall vara så opåverkad av omgivningen som möjligt. Värdet av källans uppgifter kan minska om berättaren inte själv upplevt händelsen utan fått den berättad för sig i efterhand.
- 4) Har en trädning gjorts måste man vara uppmärksam på detta och helst finna primärkällan. Det är också viktigt att se om det finns ett horisontellt beroende d.v.s. om källan är påverkad av andra samtida källor.¹¹
- 5) Tendens – Helst vill man att en god källa skall vara helt opartisk men detta är oftast ganska ovanligt och det är viktigt att vara uppmärksam på detta.

⁵ Thurén, Torsten (1997), *Källkritik*, Falköping, Sid 11

⁶ Thurén, Torsten (1997), *Källkritik*, Falköping, Sid 11

⁷ Ibid, Sid 7

⁸ Thurén, Torsten (1986), *Orientering i källkritik- är det verkligen sant*, Stockholm, Sid 70

⁹ Ibid, Sid 70

¹⁰ Ibid, Sid 71

¹¹ Ibid.

Utöver ovanstående tillkommer också i källkritiken urvalet av fakta, tolkningen av innebörden av det som har hänt och sannolikhet d.v.s. om det som påstås strider mot vad vi vet i övrigt. Urvalet är viktigt och då framförallt för att kunna avgöra om det finns en skevhet i ens material. En sådan skevhet kan bero på medveten eller omedveten tendens eller att tillgången på fakta är begränsad.¹²

Tolkningen av innebörden av det som har hänt är viktig inom källkritiken då det i stor utsträckning handlar om människor och därför behövs en förståelse av människor och deras drivkrafter. För detta krävs empati och då varje fall är unikt behövs förkunskaper, en förförståelse om de förhållanden som gäller för just detta fall.¹³ En källas sannolikhet kan också diskuteras och man bör ha som utgångspunkt att påståenden som förefaller orimliga eller osannolika skall testas hårdare än andra, men att inget skall avisas på förhand.¹⁴ Den källkritiska metoden anser jag vara väl lämpad för min undersökning då det jag framför allt är ute efter är hur utvecklingen av biblioteken i har sett ut och gått till under en bestämd historisk period. Sätt till materialet är källkritiken också en bra utgångspunkt för bedömningen av arkivmaterial. Andra metoder och perspektiv skulle eventuellt kunna vara fruktbara för min undersökning, men de har sina brister och den källkritiska metoden anser jag vara den optimala. Sett till det förväntade resultatet är källkritiken en viktig och tydlig metod som hjälper mig att förklara hur och varför något har inträffat eller hänt.

Att tala om traditionell validitet och reliabilitet i en kvalitativ historisk undersökning finner jag vanskligt, istället bör en modifiering av validitets- och reliabilitets begreppen användas för att bedöma undersökningens kvalitet. Enligt Bryman kan validiteten i kvalitativa undersökningar innebära att en empirisk förklaring måste vara plausibel och trovärdig samt ta hänsyn till både mängden och slaget av empiriska data som förklaringen bygger på.¹⁵ Reliabiliteten bytts i detta sammanhang ut mot relevans som skall bedöma hur viktigt ett tema är inom ett område och vilka bidrag det kan lämna till området.¹⁶

Den största invändningen mot kvalitativa historiska undersökningar är dock den subjektivitetsproblematik som de vanligen är behäftade med. Ett materialurval måste hela tiden göras då det inte är praktiskt möjligt att analysera allt som står i exempelvis arkivmaterialet. Mitt urval kommer att gå till så att jag låter det styras av mina frågeställningar. Den källkritiska metoden innebär att jag, genom egen tolkning och värdering, måste analysera skribenters och författares värderingar och tolkningar för att kunna uppnå önskvärt resultat med undersökningen. Det är alltid svårt att helt avvärja sig från metodmässiga svårigheter när man har en kvalitativ forskningsansats. Vid analys av en främmande persons text för tolkaren, medvetet eller omedvetet, med sig sina subjektiva föreställningar, tidigare erfarenheter och personliga värderingar i sin tolkning.¹⁷ Ett annat problem är den överhängande risken för övertolkning. Eftersom texten oftast bearbetas utifrån tolkarens tidigare ställda frågeställningar kan detta prägla resultatet på ett övertydligt sätt. Minsta lilla påstående i texten som kan matcha frågeställningarna tillvaratas medan skribenten i själva verket inte alls uttryckt sig så tydligt som tolkaren vill påvisa.¹⁸ Samtidigt kan man fråga sig om det verkligen går att värja sig mot subjektivitetsproblemet.

¹² Thurén, *Källkritik*, Sid 79ff

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid, Sid 203

¹⁵ Bryman, Alan (2006) *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö, Sid 262

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Kjørup, Soren (1996) *Människovetenskaperna: Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, Lund, Sid 196

¹⁸ Ibid. Sid 181

Det är i alla värderade sammanhang svårt att helt eliminera inslag av subjektivitet. En bra start är att ha insikt om ovanstående dilemma och det tycker jag mig ha när jag skall analysera mitt material. Den källkritiska metoden är också till stor hjälp då den på ett praktiskt sätt tillåter mig att ställa källor mot varandra och värdera dessa.

1.6 Material

Det material som jag har använt mig av är, som jag tidigare nämnt, främst skriftligt i form. Företrädevis protokoll och verksamhetsberättelser. Jag har även funnit relevant information i ett antal lokalhistoriska verk, som framförallt beskriver samhällsutvecklingen under den undersökta perioden. Nedan kommer jag kortfattat att presentera de delar av mitt material som jag anser behöver diskuteras mer ingående och detta görs utifrån ett källkritiskt perspektiv. Det material som jag har använt mig av för undersökningen av folkbiblioteket i Skärhamn är *protokoll från Skärhamns municipalsamhälle*¹⁹, *biblioteksstyrelsens protokoll*²⁰ samt en intervju med Barbro Henning²¹, dotter till John Wågerman och själv verksam vid biblioteket under en period.

Arkivmaterialet från Skärhamns municipalsamhälle är i dåligt skick inte bara till det yttre utan även innehållsmässigt. Stora delar av materialet saknas inklusive den för min del så viktiga tidsperioden 1915 till 1925. Sporadiska protokoll finns kvar, bland annat bibliotekets stadgar som antogs av stämman. Ingenting finns dock kvar som redogör för tillkomsten av biblioteket. Ur källkritisk synpunkt är stadgarna dock ovärderliga då de är en förstahandskälla och ett grund- och styrdokument för biblioteket. Biblioteksstyrelsens protokoll blir min primärkälla för undersökningen av biblioteket då materialet dels är intakt från 1919 till 1951 och dels att det är i dessa protokoll som verksamheten beskrivs. Protokollen är i gott skick och ur källsynpunkt är de värdefulla för att förstå bibliotekets verksamhet.

Jag har även använt mig av *Bibliotekets förvärvskataloger*²² bevarade från 1921 till 1965 vilka ger en inblick i hur ofta och vilken typ av litteratur som inköptes av biblioteket. Katalogerna är i bra skick även om det för vissa sidor saknas årtal och datum. Vidare kan det nämnas att biblioteket inte tycks nämnas alls i *Stenkyrka kommunfullmäktiges protokoll*²³ under den undersökta perioden vilket kan tyckas konstigt, dock måste man ha klart för sig att det rör sig om ett ideellt drivet bibliotek med små kommunala ekonomiska anslag.

Jag har i min undersökning gjort en intervju med Barbro Henning vilken jag fann viktig för att kunna besvara uppsatsens syfte. Det främsta skälet till att intervjun genomfördes var för att få fram information om hennes far John Wågerman, som var bibliotekarie på Skärhamns bibliotek, något som inte fanns att tillgå i de skriftliga källorna. Henning har även själv jobbat på biblioteket, hon efterträdde sin far, så hon kunde också komplettera vissa uppgifter som ej framgått av det skriftliga materialet. Tidssambandet är ett källkritiskt problem med intervjun, Henning är över 80 år och ska försöka minnas hur det var på biblioteket för 60 år sedan. Uppgifter om hennes far känns dock pålitliga och de övriga uppgifter hon beskriver används som komplement till det skriftliga materialet.

¹⁹ Skärhamn municipalsamhälle. Municipalstämman. Protokoll 1900- 1952

²⁰ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll 1919- 1951

²¹ Intervju med Barbro Henning [2008- 04- 20]

²² Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Förvärvskataloger 1921- 1965

²³ Stenkyrka kommun. Kommunfullmäktige. Protokoll 1875- 1952

Den lokalhistoriska litteratur som jag har använt mig av är ofta av amatörhistoriskt slag och lider stora brister ur ett källkritiskt perspektiv. Noter och hänvisningar lämnas sällan och författaren eller författarna saknar ofta ett kritiskt perspektiv gentemot sina studieobjekt. Trädering är också väldigt vanlig i dessa verk och det framgår sällan vilken som är primärkällan. Samtidigt skall man inte helt avfärda dessa verk då de ändå innehåller viktig och relevant information.

De flesta av författarna kommer från orten de skriver om och har en stor kunskap och passion för de ämnen de beskriver. Ett exempel är Holger Nestorson, en pensionerad folkskollärare, vars fem böcker om *Skärhamn med omnejd*²⁴ jag vid ett flertal tillfällen i min undersökning använt mig av. Böckerna saknar notapparater och är tydliga exempel på amatörhistoria dock kan det i sammanhanget vara värt att påpeka att det finns få personer som besitter Nestorsons kunskaper om Skärhamns historia vilka han införskaffat genom över 40 år av undersökningar. Andra verk som ligger inom samma kategori som Nestorsons är *Folk och hus i Skärhamn*²⁵, *Tjörn, framtid med tradition*²⁶ och *Tjörns kommun 50 år*²⁷ vilka jag också har använt mig av i min undersökning.

Två andra verk som jag använt mig av i undersökningen är *Tjörns gamla skolor i Stenkyrka*²⁸ och *Kustorter i Göteborg och Bohuslän län, Tjörns kommun*²⁹. Dessa två verk kan sägas ha en högre tillförlitlighet än den övriga lokalhistoriska litteraturen om än av olika skäl. *Tjörns gamla skolor i Stenkyrka* är skriven av Oscar Jonsson och tillkommen i samarbete med hembyggsgruppen i sällskapet för folkundervisnings befrämjande inom Göteborgs stift. Boken innehåller både notapparat och en bra källförteckning. Materialet den är baserad på är gamla protokoll från Stenkyrkas kyrko- och fullmäktigearkiv. Verket ger en god bild av skolornas framväxt i Stenkyrka men även biblioteken nämns sporadiskt. *Kustorter i Göteborg och Bohuslän, Tjörns kommun* är skriven av Ann Mari Westerlind på uppdrag av Byggnadsforskningsrådet inom länsstyrelsen i Göteborg och Bohuslän och behandlar som titeln anger kustorter på Tjörn. Skärhamns historia och framväxt beskrivs ingående dock saknas notapparat och källhänvisningar vilket är en nackdel. Trots detta anser jag att verket har många kvalitéer vilket gör den användbar för min undersökning inte minst om man betänker att det rör sig om en vetenskaplig undersökning om än med inriktning mot byggnadsvård. Det kanske största problemet med den lokalhistoriska litteraturen är att den är väldigt kontextlös, den beskriver inte samhällsutvecklingen i stort utan den är väldigt fokuserad på små händelser och företeelser som inte förs in i ett större historiskt sammanhang.

För Billströmska folkhögskolas del är materialläget bättre ur en källkritisk synvinkel. En stor del av skolans dokumentation finns bevarat både som *Handlingar rörande biblioteket*³⁰ och som *verksamhetsberättelser*³¹ från 1876 och framåt. Detta har sannolikt att göra med att skolan var en stor institution med en fungerande och utbildad administration som dokumenterade och arkiverade sina handlingar.

²⁴ Nestorson, Holger, (2007) *Skärhamn med omnejd: en historisk tillbakablick, bok 1- 5*, Skärhamn, H. Nestorson

²⁵ Nilsson, Benita (red), 1993, *Folk och hus i Skärhamn*, Uddevalla, Bohusläningens boktryckeri AB

²⁶ Bengtsson Ann- Christine, Wessel Britta (1988) *Tjörn- Framtid med tradition*, Göteborg, Hyrrokkin AB

²⁷ Åhs, Birgitta (2002) *Din kommun, Tjörns kommuns jubileumstidning november 2002, Tjörns kommun 50 år*, Uddevalla, TH- Tryck

²⁸ Jonsson, Oscar (1980) *Tjörns gamla skolor i Stenkyrka*, Kungälv, Gotab

²⁹ Westerlind, Ann Mari (1982) *Kustorter i Göteborg och Bohus län: Tjörns kommun BRF 1982*, Stockholm, Statens råd för byggnadsforskning

³⁰ Göteborg och Bohusläns landsting. Billströmska folkhögskola. Handlingar rörande biblioteket F4 B. 1873-

³¹ Verksamhetsberättelser. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1952

Det jag främst har använt mig av är verksamhetsberättelserna som publicerats årligen sedan skolans grundade 1876. I dessa rapporter tas biblioteket och dess årliga utveckling upp kortfattat men informativt. Nya förvärv och utlåningsstatistik under året presenteras tillsammans med större förändringar som har ägt rum. Ur ett källkritiskt perspektiv är verksamhetsrapporterna mycket tillförlitliga, men problemet är att de endast beskriver vad som ägt rum under året samt att de tar inte upp hur och varför saker ägt rum, debatten och diskussionen bakom beslut och förändringar redovisas exempelvis inte.

Protokoll och liknande material finns också att tillgå, dessa behandlar dock sällan biblioteket utan verksamhetsberättelserna är den bästa källan att tillgå. Lite material existerar dock och behandlar korrespondens angående statsbidrag. I *Stenkyrka kommunfullmäktiges protokoll*³² är biblioteket på Billströmska folkhögskola uppe på dagordningen ett antal gånger innan 1900-talet samt i några protokoll under 1910-talet. Bortsett från dessa gånger nämns biblioteket i Billströmska överhuvudtaget inte och dess situation är likartad med den i Skärhamn.

För biblioteket i Billströmska folkhögskola finns det också ett antal *beståndskataloger*³³ bevarade från 1883 respektive 1914 vilka jag i viss mån använt mig av. Katalogerna är intressanta då de i detalj redogör för beståndet på biblioteket uppdelade inom respektive ämnesområde.

Den lokalhistoriska litteraturen om Billströmska folkhögskola och jordbruksbygden i Stenkyrka kommun är betydligt mindre än den som finns om Skärhamn och andra tätorter på Tjörn. I min undersökning har jag använt mig av *Lars Billström och folkhögskolan på Tjörn*³⁴ av Paul Terning vilken behandlar folkhögskolans utveckling under 100 år. Terning var rektor på skolan under 1970-talet. Boken utkom i samband med skolans hundraårsjubileum och beskriver dess framväxt och verksamhet. Terning presenterar en gedigen litteraturförteckning där han i sitt arbete bland annat har använt sig av skolans verksamhetsberättelser. Notapparater saknas dock men Terning är relativt noggrann och hänvisar ofta i den löpande texten till varifrån olika uppgifter kommer.

En annan källa jag har använt mig av är en *dödsruna*³⁵ som skrevs över Lars Billström vid hans död 1878 av Harald Wieselgren. Dödsrunan finns sedan 2003 publicerad på Projekt Runeberg. Dödsrunan kan sägas vara en hyllningsskrift till Billström, men beskriver på tydligt sätt hans liv och gärningar i det offentliga livet. Ur källkritisk synpunkt är den givetvis tveksam men i kombination med exempelvis Ternings bok finner jag den användbar.

Ytterligare en källa som jag har använt är en digitaliserad intervju ur *Biblioteksminnen* från Högskolan i Borås samling.³⁶ *Biblioteksminnen* är ett projekt som påbörjades 2006 och hade som uppgift att tillgängliggöra äldre intervjuer och annat bibliotekshistoriskt material för allmänheten. Materialet rör sig om cirka 160 intervjuer och bland dessa har jag funnit en som hölls 1984 med Sven Erik Gustavsson en person som under några år var biblioteksstyrelsens ordförande men även ledamot i Kulturnämnden på Tjörn. Gustavssons verksamhetstid påbörjades efter kommunsammanslagningen 1952.

³² Stenkyrka kommun. Kommunfullmäktige. Protokoll 1875- 1952

³³ Göteborg och Bohus läns landsting. Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger D4 A. Accessionskatalog till Billströmska folkhögskolas bibliotek, (1914), Skövde, Isakssonska boktryckeriet

³⁴ Terning, Paul (1976) *Lars Billström och folkhögskolan på Tjörn- en skrift till Billströmska folkhögskolans 100- årsjubileum*, Uddevalla, Bohusläningens AB

³⁵ *Dödsruna över Lars Billström*, <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

³⁶ *Biblioteksminnen*, Gustavsson

Intervjun är trots det intressant då Gustavsson även berättar om perioden innan 1952, bland annat om hur han som barn att lånade böcker på biblioteket i Billströmska folkhögskola. Tidssambandet är givetvis ett problem även i denna intervju och den innehåller också några mindre faktafel, trots detta finner jag den användbar som ett komplement till mina skriftliga källor. Gustavsson är en av de enskilda aktörerna som jag använder mig av för att beskriva utvecklingen från 1976 till 1985.

För att beskriva biblioteksutvecklingen mellan 1976 och 1985 har jag framförallt använt mig av två källor, *Kulturnämndens protokoll*³⁷ och en *verksamhetsberättelse*³⁸ för biblioteket mellan 1974 och 1985. Dessa två källor har fungerat mycket bra för att besvara mina frågeställningar och protokollen är en primärkälla som ger mig tillgång till hur beslut om biblioteken har tagits. Verksamhetsberättelsen är kanske det dokument som för hela min undersökning har varit det mest informativa och användbara då det på ett tydligt sätt står beskrivet hur verksamheten har bedrivits och vuxit fram.

Jag har även gjort en intervju med Anita Sindler³⁹ som var bibliotekschef på Tjörn mellan åren 1976 till 1985. Tidssambandet uppfattade inte jag som något problem under denna intervju då Sindler tycks ha en god kännedom om den undersökta perioden. Intervjun kommer framförallt att ligga till underlag för stycket om enskilda aktörer.

³⁷ Tjörns kommun. Kulturnämnden. Protokoll 1974- 1985

³⁸ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³⁹ Intervju med Anita Sindler [2008-08-29]

1.7 Teori

Valet av teori har varit svårt och jag har periodvis funderat på att inte använda mig av någon. Detta för att en teori till viss del begränsar och fokuserar på ett specifikt problem något som i mitt fall, på grund av bristfälligt material, inte har låtit sig göras. Ett struktur- och aktörsperspektiv skulle eventuellt kunna vara en ingång till mina frågeställningar och mitt syfte. Jag fann dock att denna teori bland annat kräver en tydlig eller klar samhällsstruktur eller utveckling för att en analys ska kunna göras på ett adekvat sätt. För mitt undersökningsområde, Tjörn, saknas skrivna framställningar om samhällsutvecklingen vilket inneburit att jag hade fått skriva en sådan. Jag hade med andra ord mer eller mindre tvingats göra två uppsatser. En annan variant som är relativt vanlig i bibliotekshistoriska uppsatser är att man inte använder sig av en teori över huvud taget. Istället för man i metoddelen, i samband med källkritiken, en tydlig hermeneutisk utgångspunkt eller en enklare variant av struktur- och aktörsperspektivet. Jag har dock valt ha använda mig av en teori vilken kom in ganska sent i arbetet då jag hade mitt material klart för mig.

Den teori jag har valt att använda mig av är en modifierad teori från forskaren i musikpedagogik Frede Nilsens interrelationella forskningsmodell⁴⁰, vilken musikvetaren Torgil Persson har använt sig av i en av sina avhandlingar.⁴¹ Att jag har valt att använda mig av just denna teori är att den, med vis modifikation, för mitt syfte fungerat överraskande bra. En variant av modellen har använts tidigare i en magisteruppsats om biblioteksutvecklingen i Vaggeryd och jag fann att den även kunde användas för mitt syfte. Inte minst ger den på ett överskådligt sätt en möjlighet att beskriva vilka faktorer som varit betydelsefulla när det gäller utvecklingen av biblioteken, vilket jag med min uppsats avser att undersöka. Med hjälp av modellen blir mina frågeställningar tydligt definierade och den är ett bra instrument för att förklara biblioteksutvecklingen på en mindre ort.

I modellen är biblioteksutvecklingen i generell bemärkelse omgiven av en rad ramfaktorer systematiskt ordnade i flera dimensioner. Med utgångspunkt i denna modifierade modell vill jag i mina analysdelar diskutera och reflektera över biblioteksutvecklingens olika delar. Kärnan i min modell utgörs av biblioteksverksamheten som den framträder och existerar i framförallt skriftliga dokument. Förutsättningarna för biblioteksverksamheten enligt modellen är: låntagarna, personalen, lokalerna och bokbeståndet. Var och en av dessa faktorer kan också utvecklas vidare vad gäller förutsättningar för olika processer, exempelvis bibliotekariens kompetens eller låntagarnas syften med boklånandet. I min undersökning kommer tonvikten i resultatredovisningen att ligga på personalen och lokalerna på grund av materialbrist inom de övriga två områdena. Låntagare skulle eventuellt kunna bytas ut mot brukare eller användare för en bredare definition, men det skulle inte förbättra materialläget nämnvärt. Dessa förutsättningar för verksamheten skall kanske främst ses som referenspunkter då jag i min analys kommer att analysera biblioteksverksamheten som helhet och inte de enskilda delarna.

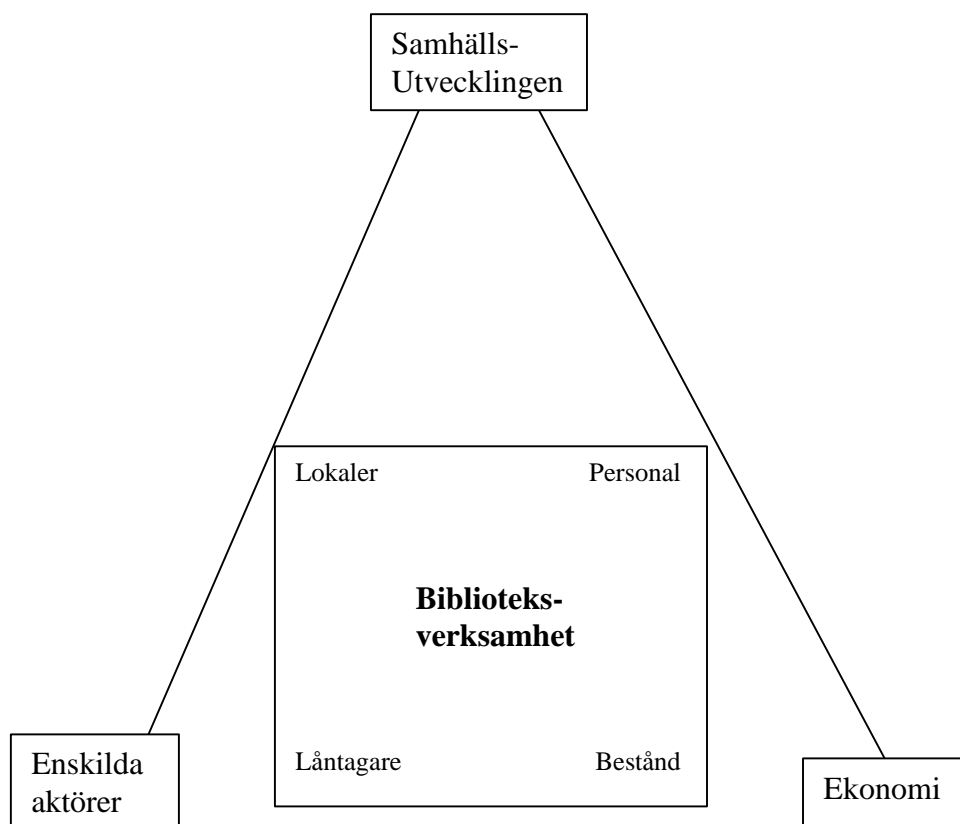
⁴⁰ Nielsen, Frede, (1997), *Den musikpedagogiska forskningens terriorium: Hovedbegreber og distinktioner i genstandsfeltet*. Ingår i Jorgensen, Harald, Nielsen, Frede, Olsson, Bengt (red) *Nordisk musikkpedagogisk forskning*. Årsbok 1997, Norges musikhøgskole, NMH- publikasjoner 1997:2, Oslo, Sid 155ff

⁴¹ Persson, Torgil, (2001), *Den kommunala musikskolans framväxt och turbulenta 90-tal, En studie över musikskolorna i Mörbylånga, Tranås, Kiruna och Borås*, Borås, Sid 28ff

De ramfaktorer som jag närmare undersökt är: samhällsutvecklingen, ekonomin och enskilda aktörer. Med samhällsutvecklingen menar jag den utveckling som skedde i samhället under min undersökningsperiod.

Även den nationella bibliotekspolitiken ligger inom detta område. Den ekonomiska faktorn infattar de ekonomiska förutsättningarna för biblioteksverksamheten och inkluderar exempelvis anslag och gåvor. Att ekonomin är skild från biblioteksverksamheten beror på att dess storlek till stor del bestäms av yttre faktorer, exempelvis bidrag från stat och kommun. De enskilda aktörerna utgörs av personer som enligt mig betytt särskilt mycket för biblioteksutvecklingen, exempelvis eldsjälarna och initiativtagare till eller på biblioteken. Enligt Nielsen är det vanskligt att dra allt för skarpa skiljelinjer mellan ramfaktorerna då skriftliga dokument kan inbegripa flera av faktorerna.⁴² Anledningen till att de tre ramfaktorerna är placerade som de är i modellen, beror på att de påverkar i båda riktningarna när det gäller biblioteksverksamheten. Ramfaktorernas påverkan på biblioteksverksamheten är vad jag primärt kommer att undersöka i min uppsats då det material som jag har till förfogande i stor utsträckning behandlar biblioteken utifrån dessa olika perspektiv. Ramfaktorerna är också de utgångspunkter jag har använt mig av för att kartlägga bibliotekens framväxt och utveckling. Biblioteksverksamheten kommer även den att presenteras i resultatredovisningen, men skildrat rent deskriptivt.

Modellen i sin helhet visar på ett tydligt sätt hur biblioteket är sammansatt och vilka yttre faktorer som direkt och indirekt påverkar det.

Figur 1: Biblioteksverksamhetens faktorer och ramfaktorer

⁴² Nielsen, Sid 161

I resultatredovisningen kommer jag att använda mig av de tre ramfaktorerna som frågeställningar eller underfrågeställningar som skall besvaras och de kan skrivas ut som följande:

- Hur påverkade samhällsutvecklingen tillkomsten och utvecklingen av biblioteken?
- Hur såg den ekonomiska utvecklingen ut på biblioteken?
- Vilka enskilda aktörer verkade för biblioteken?

Dessa ramfaktorer kommer sedan i delanalyserna att analyseras i förhållande till biblioteksverksamheten. Biblioteksverksamheten kommer att analyseras ur ett helhetsperspektiv och inte utifrån dess enskilda förutsättningar då det inte låter sig göras på ett adekvat sätt. En annan möjlighet hade varit att skriva ut ramfaktorerna som frågeställningar från början, personligen finner jag dock den här varianten mer tillfredställande och mina resultat framkommer härigenom tydligare.

Min undersökning skall inte bara beskriva biblioteksutvecklingen på Tjörn, den skall även förklara den. Att ha kännedom om förklaring och förståelse problematiken inom historisk forskning är därför viktigt. Flera olika exempel på vad förklaring och förståelse innebär inom den historiska forskningen har framlagts där de mest kända är Hempels deduktiv- nomologiska förklaringsmodell och Diltheys tankar om *Verstehen*. Båda dessa teorier har sina poänger, men personligen föredrar jag Arthur Dantons betraktelsesätt som innebär berättelsen som förklaringsmodell. Det vi vill ha förklarat är en förändring av ett eller annat slag och för att förklara detta krävs det en början, en mitt och ett slut eller om man så vill orsak och verkan. Berättelsemodellen är en generell modell som innebär att det inte är nödvändigt att försöka finna enskilda lagbundheter utan istället få med allt som är relevant inom berättelsens givna ramar. Att använda sig av berättelsemodellen innebär också förpliktelser mot sina källor och vikten att använda sig av dessa när man för in dem i berättelsens struktur.⁴³

1.8 Tidigare Forskning

Tjörns bibliotek har tidigare inte undersökts och det finns heller inte inkluderat i någon annan typ av forskning. Bibliotekshistoriska studier finns det däremot gott om och ett antal magisteruppsatser är för min undersökning relevanta då de handlar om närliggande orter eller använder sig av en liknande teori. Det finns även större forskningsprojekt och avhandlingar som behandlar bibliotekshistoria, vilka jag finner viktiga att nämna. Även forskning som bedrivits om Tjörn kommer jag kortfattat att gå igenom.

Tidigare bibliotekshistorisk forskning som gjorts och som är relevant för min studie är exempelvis Magnus Torstenssons *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna, exemplet Sverige och några jämförelser med USA*⁴⁴. De frågeställningar som Torstensson använder sig av är bland annat vad det är som gör att folkbibliotek grundas och utvecklas, hur forskningen ser ut i USA samt genombrottet för public library idéerna i det tidiga 1900- talets Sverige. De teoretiska utgångspunkterna han använder sig av är struktur- och aktörs perspektivet.

⁴³ Kjørup, Sid 148ff

⁴⁴ Torstensson, Magnus, (1996), *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*, Göteborgs Universitet

Aktörsperspektivet redogör för vilka det är som agerar för folkbiblioteket och varför, strukturperspektivet belyser hur samhället ser ut, ekonomiskt, politiskt och socialt i vilket agerandet sker. Enligt Torstensson är en aktör någon som handlar avsiktligt och som gör det därför att de har intresse för de resultat eller av de följer handlingen förväntas få. Deras agerande är dock alltid begränsat av strukturerna i samhället. Det är emellertid svårt att i den bibliotekshistoriska forskningen analysera aktörernas och strukturens betydelse för utvecklingen av biblioteken. Torstensson hävdar bland annat i sin studie att folkbiblioteken grundas i samhällen stadda i snabb förändring och att de betraktades som ett medel för en stabil samhällsutveckling av de styrande, som såg förändringarna som oroande. Han menar också att de förtryckta klasserna i samhället såg biblioteken som ett medel för att förbättra sin egen ställning.

Ett annat verk som ligger bibliotekshistoria nära är *Om folkbibliotekens ideologiska identitet*⁴⁵ av Joacim Hansson. Hanssons verk är en ideologikritisk studie om de framväxande folkbiblioteken och deras relation till det svenska samhället.

De frågeställningar som Hansson försöker besvara är om det är möjligt att tala om någon speciell ideologisk identitet i folkbiblioteken och vad som i så fall karaktäriserar denna identitet. Det han kommer fram till är att de framväxande folkbibliotekens diskurs och dess ideologiska identitet har varit ganska konservativ med liberala inslag. Detta är något som Hansson menar motsäger tidigare uppfattningar som identifierat folkbibliotekens ideologi som tämligen socialdemokratiskt välfärdsinriktad. Förklaringen till denna missuppfattning menar Hansson kan förklaras med att välfärdstaten ännu inte var på plats under hans undersökta period. Resultatet av undersökningen visar att folkbiblioteken stod närmare sockenbiblioteken än studiecirkel- och arbetarbiblioteken. Resultaten pekar även på att folkbiblioteken hade en stark koppling till den för tiden väldigt konservativa akademiska bibliotekssfären.

Ett verk som har varit mig till stor hjälp under mitt arbete är *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*⁴⁶ av Jan Ristarp och Lars G Andersson. Boken behandlar som titeln antyder framväxten av det moderna folkbiblioteket från 1949 till 2000-talet. Störst del ges åt utvecklingen mellan åren 1966 och 1979 som författarna menar var den mest dynamiska och viktigaste perioden. En tes som drivs ganska hårt i boken är den att de bibliotekarier som var verksamma eller påbörjade sin karriär mellan åren 1966 och 1979 drevs av en idé om folkbildning som bottnade i en närmast ideologiskt tanke om biblioteken som en drivkraft till ett bättre samhälle. Författarna hävdar att denna tanke har mist mycket av sin lyskraft de senaste decennierna, men att det är nödvändigt att hitta tillbaks till den om biblioteken skall överleva i dagens samhälle som drivs av en mer ekonomisk och rationell ideologi eller diskurs.

Tidigare forskning som varit relevant för min del är också ett antal tidigare skrivna magisteruppsatser som behandlar biblioteksutvecklingen på ett antal till Tjörn geografiskt närliggande orter och platser.

⁴⁵ Hansson, Joacim, (1998), *Om folkbibliotekens ideologiska identitet*. En diskursstudie, Valfrid, Göteborgs Universitet

⁴⁶ Ristarp, Jan, Andersson, Lars G, (2001) *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*, BTJ Tryck AB, Lund

*Biblioteksutvecklingen i Göteborgs södra skärgård, Styrös folkbibliotek, 1943- 1976*⁴⁷ av Marina Hjärpe och *Bibliotekets framväxt i Öckerö kommun 1938- 1972*⁴⁸ av Anna Svensson är två exempel på detta. Hjärpe är intresserad av när folkbiblioteket i Göteborgs södra skärgård upprättades, hur dess lokaler så ut, hur det skötes samt relationen mellan folk- och skolbiblioteket. Hon nyttjar en kvalitativ analys och använder sig av både intervjuer och äldre arkiv material. Hon kommer i sin analys fram till att en kombination av statsbidrag och enskilda bibliotekariers engagemang var direkt avgörande för att ett modernt folkbibliotek skulle växa fram. Ett religiöst motstånd mot viss litteratur försvårade utvecklingen, men med stöd av läns- och centralbiblioteket kunde biblioteket driva genom nödvändiga förändringar. Svensson är intresserad av hur biblioteken på Öckerö växte fram och varifrån grundarna fick impulser att starta biblioteket samt när kommunen fick sin första fackbibliotekarie. Svensson använder sig mycket av intervjuer i uppsatsen vid sidan om äldre arkivmaterial och kombinerar detta med ett struktur- och aktörs perspektiv som används i analysen. Hon kommer fram till att biblioteken i stor utsträckning bildades av lokala aktörer som tillsammans med goda vänner köpte in, lånade eller tiggde böcker till lånebiblioteket. Statsbidragen komplimenterades med bidrag från lokala föreningar, exempelvis Fiskarnas organisation. De lokala aktörerna var de som framförallt gjorde att biblioteken kunde utvecklas till moderna folkbibliotek. Trots den geografiska närheten mellan öarna kom dess bibliotek att utveckla sig på olika sätt vilket är intressant för min del då jag i min analys kan försöka se om utvecklingen på Tjörn liknar någon av de två mer än den andra.

Ytterligare en uppsats behandlar biblioteksutvecklingen i Bohuslän nämligen *Boken kommer till Bohuslän, centralbibliotekets utveckling och verksamhet 1930- 1965*⁴⁹ av Gunnel Forslund Bengtsson och Kerstin Westerlind. Syftet med uppsatsen är att beskriva utvecklingen av centralbiblioteket i Bohuslän och hur det har påverkat biblioteksutvecklingen som helhet i regionen. De båda författarna använder sig av kvalitativ källanalys i sökandet av material och beskriver även samhällsutvecklingen i stort för att kunna beskriva centralbibliotekets roll i ett större sammanhang. I analysen kommer författarna fram till att biblioteken i Bohuslän fram till 1953 var dåligt organiserade och att de samarbetade lite med varandra. Det religiösa motståndet mot biblioteken var stort på sina håll, exempelvis av den schartauanska rörelsen och finansieringen var bristfällig. Först i slutet av 1940-talet skedde en förbättring och 1953 var centralbibliotekets utbyggnad fullbordad.

Den sista magisteruppsatsen som varit relevant för min studie är *Framväxten av biblioteket i Vaggeryd, en studie över de faktorer som kom att påverka biblioteksutvecklingen i Vaggeryd 1862- 1953*⁵⁰ av Susanne Gustavsson och Charlotte Hallberg. Det som jag framförallt finner intressant är att den teoretiska modellen är i stort sett densamma som jag själv använder mig av. De förklarar i sin analysdel hur samhällsutvecklingen, kollektiva aktörer, ekonomi och enskilda aktörer påverkade framväxten av framväxten av biblioteket i Vaggeryd samt hur de påverkade varandra.

Bland övrig forskning om Tjörn kan nämnas Anders Gustavsson, professor i etnologi vid Oslo universitet, som har skrivit *Nykterhetsrörelsens människor i Valla*⁵¹.

⁴⁷ Hjärpe, Marina, (2005), *Biblioteksutvecklingen i Göteborgs södra skärgård, Styrös folkbibliotek, 1943- 1976*, Högskolan i Borås

⁴⁸ Svensson, Anna, (1999), *Bibliotekets framväxt i Öckerö kommun 1938- 1972*, Högskolan i Borås

⁴⁹ Forslund Bengtsson, Gunnel, Westerlind, Kerstin, (2000), *Boken kommer till Bohuslän, centralbibliotekets utveckling 1930- 1965*, Högskolan i Borås

⁵⁰ Gustavsson, Susanne, Hallberg, Charlotte, (2005), *Framväxten av biblioteket i Vaggeryd, en studie över de faktorer som kom att påverka biblioteksutvecklingen i Vaggeryd 1862- 1953*, Högskolan i Borås

⁵¹ Gustavsson, Anders, (1992), *Nykterhetsrörelsens människor i Valla*, Uddevalla

Han diskuterar föreställningsvärlden hos de människor som under åren 1901 till 1990 var verksamma inom IOGT logen Nya stjärnan i Valla socken. Gustavsson har genom att gå genom föreningens protokoll analyserat hur man exempelvis upplevde sin egen roll i samhället och hur samhället upplevde dem.

Anders Gustavsson har även skrivit *Pingströrelsen på Åstol*⁵², en studie som försöker visa hur en väckelserörelse uppstår och vad som händer när en väckelserörelse möter en nedgångsperiod. Studien tar också upp hur icke religiösa människor i omgivningen agerar mot rörelsen. Inget av de två verken behandlar biblioteksfrågan på Tjörn, men de ger ändå en inblick i samhällsförhållandena under 1900- talet vilket för min del har varit givande ur ett allmänhistoriskt perspektiv.

⁵² Gustavsson, Anders, (1984), *Pingströrelsen på Åstol*, Uddevalla

2. Bakgrund

I bakgrundsdelen kommer jag kort att presentera Tjörn. Detta för att dels underlätta för läsaren av uppsatsen och dels för att sätta in samhällsutvecklingen i Stenkyrka kommun i ett större perspektiv. Bakgrunden tillhör inte min ramfaktor om samhällsutvecklingen utan skall ses som ett komplement för läsaren. Denna del behandlar hela Tjörn och inte som i resultatredovisningen endast Stenkyrka kommun. Bakgrunden sträcker sig från stenåldern till mitten av 1900- talet.

2.1 Tjörn

Tjörn är Sveriges sjunde största ö och är geografiskt belägen i Bohuslän. Ön omges på tre sidor av fjordar, som ibland trängs ihop till smala sund. I norr ligger Stigfjorden, i öster Askeröfjorden och Hakefjorden och i söder Marstrandsfjorden. Landskapet på Tjörn är sönderbrutet och kala berg gränsar till relativt plan odlingsjord. Mindre partier med planterad skog finns i dagsläget, men i mitten på 1800- talet var skogen i stor utsträckning försvunnen.⁵³ Redan under stenåldern befolkades ön och under dess senare del började även permanenta bosättningar att anläggas.⁵⁴ Under den senare delen av 1500-talet kom sillen till Bohuslän i stora stim och 1560- och 1570- talen blev höjdpunkterna på denna period och flera fiskeläger uppstod som med tiden blev de första tätorterna på ön. I Öresundstullens räkenskaper från denna period nämns exempelvis orterna Kyrkesund, Klädesholmen och Tjörnehuvud. Efter att 1500-talets stora sillperiod ebbat ut dröjde det nästan 200 år innan fisket i Bohuslän återigen fick någon större nationell och ekonomisk betydelse.⁵⁵

1600- talets historia på Tjörn är i stor utsträckning historien om öns mest välkända person, Margareta Hvitfeldt. I Svensk historieskrivning är hon förhållandevis okänd medan hon i Norges historia (Bohuslän var fram till 1658 norskt) har en betydligt mer framträdande roll.⁵⁶ Då hon vid 43 år ålder blev änka förfogade och förvaltade hon över de största jordarna i Bohuslän och då hennes enda son dog vid 19 års ålder beslöt hon att vid sin död donera sina tillgångar till förmån för den studerande ungdomen i Göteborg och Bohuslän.⁵⁷ Donationen är den näst största i Sveriges historia och Göteborgs äldsta gymnasieskola bär idag hennes namn, Hvitfeldtska gymnasiet.⁵⁸

Bohusläns övergång från norskt till svenskt kan sägas ha gynnat stadsbefolkningen, men missgynnat landsortsbefolkningen vilket för Tjörns del innebar svält, armod och befolkningsminskning.⁵⁹ I mitten av 1700-talet återkommer dock sillen och under 1780- och 1790- talen var tillgången rikare än någonsin. Staten visade ett större intresse för fiskerieringen och en fastare bebyggelse utvecklades längs Tjörns kuster.⁶⁰ I anslutning till fiskeriverksamheten växte en hel industri upp av framförallt trankokerier och sillsalterier och Tjörn hade 1792 52 stycken sådana industrier.

⁵³ Westerlind, Sid 8

⁵⁴ Bengtsson, Wessel, Sid 13

⁵⁵ Ibid

⁵⁶ Jarlert, Anders (1985), *Upptäck ditt stift, Göteborgs Stift*, Göteborg, Förlagshuset Gothia, Sid 48

⁵⁷ Ibid, Sid 49

⁵⁸ Ibid, Sid 49

⁵⁹ Bengtsson, Wessel, Sid 18

⁶⁰ Ibid, Sid 19

För jordbrukets del innebar skiftet som genomfördes under samma period att ett modernt jordbruk växte fram. Detta räckte dock inte till att försörja hela öns befolkning och ett stort antal obesuttna tvingades slå sig ner på dåliga jordar och för sin överlevnad bedriva exempelvis fiske som binäring.⁶¹ Denna typ av struktur, där mindre jordbruk kombineras med andra inkomstkällor är typiskt för ön än i dag.⁶²

Under 1800- talets första hälft försvann sillen från hela Bohuskusten och de stora omvälvningarna ute i Europa försvårade exporten, som tidigare främst hade gått till Tyskland, vilket innebar en kris för skärgårdsbefolkningen. Vid århundradets mitt kom en ny uppgång för fisket, dock inte för sillfisket utan för torsk, långa och gråsej som fiskades längre ut till havs.⁶³ Uppskattningar tyder på att ungefär 1200 personer på Tjörn uteslutande livnärde sig av fisket under den här perioden, till dessa tillkommer också bönder som hade fisket som binäring. 1881 kom sillen tillbaka en sista gång, den försvann emellertid relativt snabbt och fisket tog ny fart i samband med att nya skeppstyper möjliggjorde fiske på platser som Shetlandsöarna och Rockall.⁶⁴

I de Bohusländska skärgårdssamhällena uppstod under denna tid en schartauansk väckelse, Tjörn påverkades dock inte nämnvärt av den. Det var den Evangelistiska Fosterlandsstiftelsen (EFS) som fick ett stort inflytande. Detta berodde i stor utsträckning på att många människor hade långt till kyrkan och kunde därför inte besöka den regelbundet. EFS var en inomkyrklig väckelserörelse tog på många håll kyrkans plats och i och med detta var steget inte långt till pingströrelsen som under 1900- talet fick många anhängare i fiskesamhällena.⁶⁵

I mitten av 1800- talet hade statliga regleringar angående frakreglerna försvunnit vilket innebar att rederier etablerades på Tjörn som under 1900- talet början växte sig stora.⁶⁶ Skärhamn, en tidigare obetydlig ort, blev hemmanhamn för en stor kustflotta som 1908 räknade 21 fraktfartyg och som vid mitten av 1960-talet uppgick till 66 fartyg.⁶⁷ Fraktfartygssamhällena låg tätt kring Tjörns yttre kust vid den här tiden och Bleket, Stockevik, Nordvikstrand och Kyrkesund var några av de större. Typiskt för dessa fraktsamhällena på Tjörn var att de flesta fartygen ägdes av enskilda redare eller småpartrederier där delägarna ofta arbetade ombord.⁶⁸ Jordbruket har även under 1900-talet behållit sin stora betydelse och under 1930- och 1940- talen infördes nya maskiner som förändrade odlingsmarkernas utseende eftersom de krävde större mer sammanhängande arealer. I förhållande till många andra områden i Sverige gick mekaniseringen av jordbruket relativt långsamt på Tjörn och jordbruksmark har heller inte lagts ner samma utsträckning. Jordbruken är också väldigt små och genomsnittsarealen omfattar 7 hektar medan det i Sverige som helhet ligger på 21 hektar.⁶⁹ Under 1900- talet tillkom också andra näringar än de traditionella fiske-, jordbruk- och sjöfartsnäringarna. Konservindustrin är ett exempel och på 1930-talet fanns det inte mindre än 21 fabriker på ön. Denna och andra typer av fiskerelaterad industri upplevde sin storhetstid under 50-talet för att därefter så sakteliga försvinna mer och mer.⁷⁰

⁶¹ Bengtsson, Wessel, Sid 20

⁶² Ibid, Sid 25

⁶³ Ibid, Sid 21

⁶⁴ Ibid, Sid 24

⁶⁵ Jarlert, Sid 50

⁶⁶ Bengtsson, Wessel, Sid 24

⁶⁷ Ibid, Sid 25

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid, Sid 26

⁷⁰ Ibid,

3. Resultatredovisning av biblioteken från starten till 1952

I min resultatredovisning kommer jag för tiden innan 1952 i de olika delarna att börja med biblioteket i Skärhamn följt av det på Billströmska folkhögskola. Undersökningsområdena blir med andra ord uppdelade i två med undantag för den gemensamma samhällsutvecklingen och den nationella bibliotekspolitiken. Min målsättning kommer vara att presentera mina resultat så neutralt och objektivt som möjligt för att senare i delanalysen analysera materialet.

3.1 Samhällsutvecklingen i Stenkyrka kommun 1860- 1952

Axel Emanuel Holmberg beskrev Tjörn 1845 i sitt verk *Bohusläns historia och beskrifning* som ett fult och naket land och om Stenkyrka skriver han att den förmodligen var den första delen av ön som bebyggdes.⁷¹ Fattigdomen var dock stor i området och trots att den nyss uppförda kyrkan, byggd 1843, var Bohusläns näst största stod den inte i proportion till befolkningens levnadsstandard.⁷² Folkmängden vid den här tiden uppgick till ungefär 3000 personer i Stenkyrka kommun och det stora flertalet av dem var verksamma inom jordbruket.⁷³

En av de primära grödorna efter potatis som odlades i mitten av 1800- talet var bönor som gav en både billig och näringsrik kost. När bönorna skördats och skulle torkas klädde varje gård sin bönkrake eller krakemärr. Krakemärren gav tillsammans med väderkvarnarna och stengårdsgårdar eller haggård Tjörn en säregen karaktär och ett speciellt kulturlandskap.⁷⁴ Runt sekelskiftet var ett hundratal kvarnar igång och sammanlagt har Tjörn haft över 200 kvarnar då den sista togs ur bruk 1951.⁷⁵ Det stora antalet stengårdsgårdar pekar på att jorden var arbetsam att odla med mycket sten.

Hur jordbruksutvecklingen såg ut inom Stenkyrka kommun finns det få eller inga källor om, däremot kan man anta att den utvecklades ungefär på samma sätt som i riket i stort. Efter ståndsriksdagens upplösning 1866 kom Sverige politiskt att domineras av en bondeklass som främjade sina egna intressen och statens intressen blev med andra ord böndernas och vice versa.⁷⁶ 1880- talets tullstrid är ett exempel på detta och likaså politiken att från statens sida stödja mindre jordbruk ekonomiskt. I Stenkyrka var jordbruken generellt sätt mindre än i riket som helhet⁷⁷, vilket gjorde att man tjänade mycket på dessa bidrag. När laga skiftet genomfördes vid 1800- talet mitt och de många torpen och backstugorna växte fram vid samma tid, förändrades inte bara jordbruket utan också bebyggelsen radikalt.⁷⁸ Bebyggelsen glesades ut och de gamla byarna kom istället att ligga som en radby längs bygatorna och de gamla vägarna. Gårdarna kom ofta att ligga på berg eller annan obrukbar mark för att spara den värdefulla odlingsmarken.⁷⁹

⁷¹ Holmberg, Axel Emanuel (1979), *Bohusläns historia och beskrifning* 3, Tjörn, Inland och Hisingen, Uddevalla, Wikströms bokbinderi, Sid 57

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Bengtsson, Wessel, Sid 27f

⁷⁵ Ibid, Sid 30

⁷⁶ Ahlberger, Christer, Kvarnström, Lars, (2004), *Det Svenska Samhället 1720- 2000, Böndernas och Arbetarnas tid*, Studentlitteratur, Lund, Sid 292

⁷⁷ Bengtsson, Wessel, Sid 26

⁷⁸ Ibid, Sid 32

⁷⁹ Ibid.

De små jordbruken innebar dock att man som bonde, trots bidragen, hade det svårt att få hela sin försörjning tryggad från jorden utan man var tvungen till att skaffa sig andra inkomster. Exempel på dessa inkomster kunde vara antingen fiske eller skjutsar på Tjörn. Detta fick till följd att Tjörn hade och fortfarande har en stor del mindre företag vilket varit viktiga för öns ekonomi.⁸⁰ Det stora antalet mindre företag gjorde tjörnborna förhållandevis skickliga på handeln och det finns flera exempel på sägner och berättelser från grannkommuner och utomliggande områden som beskriver detta. Ett gammalt ordspråk från Orust lyder till exempel, ”Sätt en smålänning på en öde klippa i havet och han överlever. Sätt en tjörnbo på samma klippa och han blir rik”.⁸¹

Även fast ovanstående är en klar överdrift säger det en del hur tjörnbor uppfattades och till viss del uppfattade sig själva. I det kommunala arbetet inom Stenkyrka kommun kan man se tecken på detta inte minst genom en stor sparsamhet med allmänna medel.⁸² Detta syns i det administrativa arbetet där man fram till kommunsammanslagningen 1952 inte hade någon heltidsanställd som skötte det dagliga kommunala arbetet.⁸³ Denna inställning fanns även i den av de tre kommunerna drivna Föreningssparbanken vars administrationskostnader under 1930- talet var de lägsta i landet i förhållande till bankens omsättning.⁸⁴

Denna sparsamhet var också ett av skälen, om än inte det största, till att vatten- och avloppsnät anlades först under slutet av 1950-talet.⁸⁵ Vägarna var även de i relativt dåligt skick fram till 1950- talet och de var ofta gamla rid- och gångstigar som ledde fram till färjelägen och till kyrkorna.⁸⁶ Kyrkan var en viktig knutpunkt i Stenkyrka där man kunde fortsätta vidare antingen i östlig riktning mot färjeläget på Låka mot fastlandsidan eller i västlig riktning mot Skärhamn och de övriga fiskesamhällena längs kusten.⁸⁷ Mellan åren 1893 till 1896 byggdes huvudvägarna om och fick nu en bredd av tre meter. 1914 fanns det endast sex mil allmän väg på ön, en siffra som stigit till nio 1936. Biltrafik var förbjudet på Tjörn före 1917 och det dröjde relativt länge innan bilismen slog genom.⁸⁸

Befolkningsutvecklingen i Stenkyrka under den undersökta perioden är relativt jämn. 1910 var folkmängden cirka 4000 personer⁸⁹ och 1920 nådde kommunen sina högsta befolkningstal på 4165 invånare⁹⁰. Efter detta decennium kom befolkningen successivt att minska och 1950 hade kommunen 3873 invånare.⁹¹

Sedan slutet av 1800- talet hade det funnits fasta småskolor i kommunen och under 1900-talets första decennier byggdes dessa ut och fler lärare anställdes. Det rörde sig dock om folkskolor och ingen högre utbildning fanns att tillgå inom kommunen med undantag för Billströmska folkhögskola.

⁸⁰ Bengtsson, Wessel, sid 31

⁸¹ Källa okänd

⁸² Biblioteksminnen, Gustavsson

⁸³ Stenkyrka kommunstyrelsens protokoll 1860- 1950

⁸⁴ Balsvik, Karin,(2005) *Carl L. Olsson, 1863- 1943, minnen av en politiker på Tjörn*, Tjörns släktforskare, Årsbok 2005, Sid 9

⁸⁵ Arvidsson, Åke, (1993), *När vattnet kom till ön, Hur Tjörn fick sitt vatten och avlopp*, Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdförbund Nr 46, Uddevalla, Sid 19

⁸⁶Bengtsson, Wessel , Sid 31

⁸⁷ Ibid

⁸⁸ Tjörns Hembygdsförening, (2004) *Frusna ögonblick, bilder från ett svunnet Tjörn*, Tjörn, Tjörns Hembygdsförening

⁸⁹ Sveriges officiella Statistik 1910:1

⁹⁰ Sveriges officiella Statistik 1920: 1

⁹¹ Sveriges officiella Statistik 1950: 1

I Stenkyrka såväl som på övriga Tjörn mekaniserades jordbruket relativt sent i förhållande till övriga Sverige. Först under 1930- talet börjar maskiner i större skala att introduceras på ön⁹² vilket tillsammans med förändringar i den nationella jordbrukspolitiken efter andra världskriget ledde till att andelen av befolkningen som var sysselsatta inom jordbruket minskade drastiskt.⁹³ Befolkningen i jordbruksområdena i Stenkyrka kommun kom, beroende på detta, att minska då de tvingades finna sin försörjning på annat håll.⁹⁴

Skärhamn

Enligt Axel Emanuel Holmberg var Skärhamn 1845 ”Ett ömkligt av 16 hushåll bebott fiskeläge på Tjörn västra strand och här fanns ingen backebåt och folket är till största delen tiggare”.⁹⁵ Orsaken till detta stod att finna i saknaden av det stora sillfisket som slutade tvärt vid 1800-talet början.⁹⁶ Under andra halvan av 1800- talet började samhället dock att växa på grund av att ortsbefolkningen tagit upp storfiske, fiskeberedning och fiskhandel. 1877 gick sillen inomskärs i Bohuslän och detta i mycket stora mängder. Det var speciellt vid denna tidpunkt som Skärhamn började växa som samhälle och befolkningen uppgick under 1880-talet till 284 invånare. Under den här perioden fanns det också 18 sillsalterier i Skärhamn vilket var mer än i någon annan ort i Bohuslän. Vid sekelskiftet 1900 hade Skärhamn 540 invånare.⁹⁷ Det fanns 117 bostadshus, 49 bodar och magasin varav många var salterier.

I samhället fanns även ett 80- tal storfiskebåtar och sillgarnsbåtar, vilket var fler än i något annat fiskeläge på Tjörn, och under den här perioden började Skärhamnsborna använda sina båtar för fraktfart. Större och modernare fartyg inköptes efter hand och fraktfarten utvecklades till en viktig näringskälla i samhället.⁹⁸ Telefon, postgång, riktiga landvägsförbindelser och ångbåtsbrygga saknades i början av 1900- talet, men detta tillkom efter hand under de närmast följande decennierna.⁹⁹ Dock fanns det ingen elektrisk ström i samhället. Ström tillkom först under 1930- talet.¹⁰⁰ En riktig landvägsförbindelse med regelbunden postbil 1923 och bussen började gå något senare.¹⁰¹ Fisket kom på sikt att spela en mindre roll och i dess ställe kom fraktfarten där Skärhamn under slutet av 1930- talet i tonnage per invånare var Sveriges främsta.¹⁰² Befolkningen ökade stadigt med 100 personer per decennium fram till 1920- talet då den stagnerade. Befolkningen låg runt 1000 personer fram till 1950 då den åter började öka.¹⁰³

Politiskt och geografiskt tillhörde Skärhamn Stenkyrka kommun fram till 1950, men man hade ett lokalt självbestämmande i municipalsamhället.

⁹² Bengtsson, Wessel, Sid 26

⁹³ Ahlberger, Kvarnström, Sid 293

⁹⁴ Wallenfeldt, Hildegard, (1990), *Hildegard på Bräcke, Minnen från en Tjörngård*, Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdsförbund Nr 37, Uddevalla, Sid 133

⁹⁵ Holmberg, Sid 64

⁹⁶ Nestorson, Holger (1997), *Skärhamn- ett sjöfatssamhälle i förändring*, De seglade för Tjörn, Sid 6

⁹⁷ Westerlind, sid 22

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid.

¹⁰⁰ Nilsson, Benita (red), Sid 8

¹⁰¹ Westerlind, Sid 23

¹⁰² Overland, Viveka, (1980), *Skärhamns centrum: Tubberöd*, Kulturhistorisk utredning, Bohusläns Museum, Uddevalla, Sid 11

¹⁰³ Westerlind, Sid 25

Municipalsamhället hade formellt införts 1908 i och med den nationella kommunallagstiftningen som lanserats samma år.¹⁰⁴ Municipalsamhället hade till uppgift att sköta ordnings-, brandförsvars-, byggnations- och hälsovårdsfrågor inom samhället. Den största uppgiften bland dessa var byggnationsfrågor där man till exempel beslutade om anläggning av nya vägar och elnätets dragning under 1930- talet.¹⁰⁵

Billströmska folkhögskola

Billströmska folkhögskola invigdes 1876 och kunde starta sin verksamhet tack vare en donation av Lars Billström som inrättade en stiftelse för skolan.¹⁰⁶ Skolan var placerad i Tyft några hundra meter från Stenkyrka, vid dess grundade en central plats på Tjörn. Folkhögskolan var vid den här tiden som skoltyp endast fem år gammal och hade införts i Sverige efter dansk förebild. Ämnena som lästes var bland annat modersmålskunskap, historia, geografi, naturkunskap och lantmäteri.¹⁰⁷ Kurser för flickor infördes 1878 och från och med 1880-talet infördes en slöjdkurs. Elever vid skolan läste bara en termin och det övergripande syftet med undervisningen var att utbilda unga män och kvinnor till insiktsfulla och nyttiga människor i samhället.¹⁰⁸ Skolans inriktning förändrades under åren och i början av 1910- talet införde man en lantmannaskola och under 1940 fick skolan en inriktning mot sjöfart och navigation.

Införandet av en folkhögskola kom att betyda mycket för Stenkyrka, men även för hela Tjörn. Skolan kom bland annat att bli en plantskola för många politiker och föreningsmänniskor då man under ett stort antal år hade en så kallad Tyftriksdag, ett pedagogiskt grepp där eleverna lärde sig hur den nationella och kommunala organisationen såg ut och hur den verkställdes i praktiken.¹⁰⁹ En grundtanke för skolan var att göra eleverna till nyttiga samhällsmedborgare och Tyftriksdagen var ett effektivt sätt att få elever att efter avslutande studier gå ut i samhällslivet.¹¹⁰ Billströmska folkhögskola mottog till skillnad från många andra bygdeskolor i Sverige inga donationer från samhället. Detta hade sin förklaring i att skolan av tjörnborna ansågs vara rik och spelade även delvis en roll som bankinstitution på ön. Tjörns Sparbank, som i början, drevs av öns tre kommuner hade fått sitt startkapital via en donation av Lars Billström vid hans död och folkhögskolans stiftelse lånade fram till 1960- talet ut pengar till öns bönder.¹¹¹ Under hela den undersökta perioden hade skolan en stor betydelse för Tjörn som en bildnings- kultur- och delvis politisk institution och den var en påverkande kraft i bygdens utveckling.¹¹²

¹⁰⁴ Wångmar, Sid 21

¹⁰⁵ Nilsson, Benita (red), Sid 9

¹⁰⁶ Jansson, Sid 69

¹⁰⁷ Terning, Sid 101

¹⁰⁸ Jansson, Sid 70

¹⁰⁹ Terning, Sid 108

¹¹⁰ Biblioteksminnen, *Gustavsson*

¹¹¹ Terning, Sid 98

¹¹² Ibid. Sid 99

3.1.1 Nedslag i den nationella folkbiblioteksutvecklingen fram till 1952

De tidigaste sockenbiblioteken i Sverige uppstod under andra hälften av 1800- talet och drevs framförallt av kyrkan.¹¹³ Det fanns inga krav på upprättande av bibliotek och staten bidrog inte med någon ekonomisk ersättning. Sockenbiblioteken fanns främst på landsbygden och i det stora hela kan man förmoda att de inte haft särskilt stor kontakt med sin tilltänkta målgrupp, landsbygdsbefolkningen, vilket innebar att verksamheten så sakteliga tynade bort.¹¹⁴

1905 fick folkbiblioteken för första gången statsunderstöd. Det maximala beloppet var på 75 kronor per år och bibliotek, under förutsättning att ordsbidraget var lika stort.¹¹⁵ Statsanslaget utgick endast för utgifter till bokinköp och tryckning av katalog. Redan vid starten framställdes dock krav på ändringar då bidraget ansågs för lågt samt att anslag till personal- och lokalkostnader saknades.¹¹⁶ De låga beloppen till trots innebar statsanslaget att biblioteksverksamheten tog fart över hela landet.¹¹⁷

1909 fick Valfrid Palmgren uppdraget att utreda biblioteksverksamheten i Sverige och denna utredning kom att ligga till grund för 1912 års biblioteksreform.¹¹⁸ Statsanslaget kom med den nya författningen att öka betydligt och kunde komma att uppgå till maximalt 400 kronor till ett folkbibliotek i en kommun. Även studiecirkelbibliotek och föreningsbibliotek innefattades om de ingick i en centralorganisation med minst 20 000 medlemmar och de själva anslog ett dubbelt så stort belopp per år till bokinköp som statsbidraget utgick med.¹¹⁹ Statsunderstödet utgick under den här tiden i form av inbundna böcker, valda ur en särskild katalog som hade som målsättning att höja kvaliteten på bibliotekens bestånd såväl litterärt som moraliskt.

Under 1910- och 1920- talet fortsatte folkbiblioteken sin expansion och nya krav på förändring uppstod vilket kom att ligga till grund för 1924 års folkbildningskunnigas förslag om nya bestämmelser för statens stöd till folkbiblioteken vilka antogs 1930.¹²⁰ Den 24 januari samma år trädde de nya bestämmelserna i kraft och innebar att statsanslaget skulle utgå som grundstöd med minst 400 kronor och högst 5000 kronor, samt tilläggsunderstöd för läsrum och bibliotekspersonalens kompetens och löneförmåner.¹²¹ Biblioteket fick också rätt att som motsvarighet till statsanslag räkna in hyresvärdet av kostnadsfritt upplåtta lokaler.¹²² Vidare innebar 1930 års bestämmelser att de större kommunernas bibliotek skulle bistå de mindre med vandringsbibliotek och studielitteratur. Dessutom skulle de mindre biblioteken inspekteras och erbjudas teknisk vägledning.¹²³ 1930 års biblioteksreform var av central betydelse för den folkbiblioteksexpansion som ägde rum under 1930- talet.

¹¹³ Åberg, Åke (1982), *Folkbibliotekens historia intill 1960- talet*. Ingår i *Folkbladet i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen*. Stockholm, Sid 53

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Ibid, Sid 63

¹¹⁶ Tynell, Knut (1931), *Folkbiblioteken i Sverige: det svenska folkbildningsarbetet*, del 1: Nordstedts lilla bibliotek under redaktion av Fil. Lic. Rolf Nordenstreng och Andre bibliotekskonsulenten Fil. Lic. Hans Kuntzel, Stockholm, Sid 124

¹¹⁷ Ibid. Sid 99

¹¹⁸ Ibid. Sid 129f

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ Ibid. Sid 152

¹²¹ Åberg, Sid 66f

¹²² Tynell, Sid 215

¹²³ Åberg, Sid 66f

Författningen bidrog till att till att främja en effektivare och mer kvalificerad biblioteksverksamhet. Dess statsanslagssystem kom att gälla till 1965.¹²⁴

Lokalerna för biblioteken under den första halvan av 1900- talet varierade i kvalitet och storlek. Tynell hävdar, vid tillkomsten av hans bok 1931, att för en stad med mer än 10 000 invånare borde biblioteket ha följande lokaler: en utlåningshall där större delen av bokbeståndet stod uppställt på öppna hyllor, ett bokmagasin, ett läsrum, ett mindre studierum, ett rum för bibliotekarien, ett arbetsrum för övrig personal och en tambur samt toaletter. Totalt menade Tynell borde biblioteket vara cirka 220 kvadratmeter stort. För mindre kommuner sänktes kravet något, men de borde ändå innefatta utlåningsrum, läserum och arbetsrum för bibliotekarien. Det fanns dock fortfarande enligt Tynell bibliotek vars lokaler inte var tillfredställande. Landsbygdens bibliotek hade till exempel sällan egna lokaler utan inhystes ofta i rum som huvudsakligen användes för andra ändamål, till exempel skolor.¹²⁵

Personalen som var verksam på landets bibliotek under tidigt 1900- tal bestod till övervägande del av frivillig och oavlönad arbetskraft där bibliotekarien oftast var en folkskollärare.¹²⁶ Den utbildning som fanns att tillgå var ofta i form av sommarkurser och först 1920 fick bibliotekariet utbildningen statligt stöd och kortare veckokurser hölls av skolöverstyrelsen.¹²⁷ Vid införandet av nya biblioteksbestämmelser 1930 uppmuntrades anställning av kvalificerad personal genom att statsanslag om minst 2000 kronor utgick om biblioteket hade bibliotekarier med av skolöverstyrelsen godkänd kompetens.¹²⁸ 1926 hade också biblioteksskolan tillkommit vilken innefattade fyra månaders utbildning, efter 1930 fem månader, vilket kom att lägga grunden till en professionell yrkeskår.¹²⁹

Bokbeståndet i de tidiga sockenbiblioteken hade i regel varit en ensidig och föråldrad sammansättning med nästan ingen skönlitteratur och en dålig facklitterär standard. En stor del av beståndet upptogs av religiös- och uppbyggelselitteratur vilket kanske inte var förvånande då sockenbiblioteken ofta sköttes av kyrkan.¹³⁰ Under tidigt 1900- tal var studentföreningarna Heimdals och Verdandis kataloger till stor hjälp vid inköp av böcker. Ett av de viktigaste uppgifterna från myndigheternas sida var att i och med statsanslagen från 1905 skapa en katalog ur vilken anslags böckerna kunde väljas.¹³¹ Ett viktigt villkor för att få statsanslag var att böckerna som köptes in inte innehöll osedligt innehåll.¹³² Bokinköpen gjordes till en början ofta av de enskilda bibliotekens styrelser, men kom på sikt att skötas av bibliotekarierna själva.¹³³ Under 1920- och 1930- talen försökte biblioteken att skaffa litteratur inom alla områden för att tillfredställa alla låntagare. Uppslagsverk och studielitteratur köptes in tillsammans med en stor del svensk skönlitteratur.¹³⁴

¹²⁴ Åberg, Sid 70

¹²⁵ Tynell, Sid 215ff

¹²⁶ Palmgren, Valfrid (1911), *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, afgifvet den 28 september 1911*. Stockholm, Sid 102

¹²⁷ Tynell, Sid 236

¹²⁸ Ibid. Sid 234

¹²⁹ Ibid. Sid 236

¹³⁰ Ibid. Sid 164f

¹³¹ Ibid.

¹³² Åberg, Sid 74

¹³³ Ibid. Sid 75

¹³⁴ Tynell, Sid 164f

Efter andra världskrigets slut inleddes ett nytt skede i folkbiblioteksutvecklingen som framförallt innebar en successiv kommunalisering av studiecirkelbiblioteken och vidgade arbetsuppgifter för folkbiblioteken.¹³⁵ Folkbibliotekssakkunniga gav 1946 en idémässig grundval för folkbibliotekets utveckling som avlämnades som ett betänkande 1949 och innehöll formulerade mål och riktlinjer.¹³⁶ Kommunerna skulle bland annat inte åläggas att upprätta folkbibliotek. De skulle istället stimuleras till detta genom statsbidragsbestämmelsernas utformning. I betänkandet föreslogs även bildandet av en central bibliotekstjänst.¹³⁷ 1949 års betänkande ledde inte fram till några beslut, men vissa av förslagen förverkligades - exempelvis inrättandet av bibliotekstjänst, BTJ, 1960.

3.2 Enskilda aktörer som var viktiga för biblioteken fram till 1952

Jag kommer i stycket nedan att presentera två enskilda aktörer som enligt mitt tycke har betytt mycket för biblioteksutvecklingen på Tjörn innan 1952. Det är biblioteket i Billströmska folkhögskola skolans grundare Lars Billström och för folkbiblioteket i Skärhamn dess bibliotekarie och tillika styrelseordförande samt kassör, John Wågerman.

Lars Billström

Lars Billström föddes på Tjörn den 26 februari 1801. Hans far hade tack vare det stora sillfisket under senare delen av 1700-talet skapat sig en förmögenhet vilket gjorde det möjligt för Lars Billström att studera.¹³⁸

Han gick på gymnasium i Göteborg och började våren 1820 att studera i Lund där han läste juridik och slutligen tog sin examen i mars 1826. I samband med examen inskrevs han som auskultant¹³⁹ i hovrätten över Skåne och Blekinge, men förflyttades efter en kort period till Göta hovrätt. Han blev vice häradshövding 1829 och hade under det närmaste årtiondet en rad domartjänster. 1837 utnämndes han till rådmän i Lund där han 1855 också blev borgmästare.¹⁴⁰ Vid sidan av sina juridiska åtaganden var Billström från 1928 även ordinarie kanslist och notarie vid akademins kansli i Lund. En post han innehade fram till mitten av 1830-talet.

Billström umgicks under denna period med flertalet av de stora namnen vid universitetet i Lund och räknade som sina nära vänner exempelvis matematikern Hill, filosofen Westman och entomologen Zetterstedt.¹⁴¹ Dessa män tillhörde den konservativa falangen på universitetet medan Billström själv hade ett starkt liberalt engagemang. Varifrån hans liberala synsätt kom är oklart men onekligen var han starkt inspirerad av skandinavismen. Han var även kritisk till hur utnämningsproceduren vid tjänstetillsättande på universitetet gick till. Han hade bland annat själv sökt diverse tjänster, men enligt egen uppfattning sett sig åsidosatt av personer med sämre meriter som kom från en bättre familj.¹⁴²

¹³⁵ SOU 1984:23 (1984), *Folkbiblioteken i Sverige*, Sid 31

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ SOU 1949:28 (1949), *Folk- och skolbibliotek: betänkande och förslag*, Sid 93

¹³⁸ Terning, Sid 7

¹³⁹ Lärning eller Praktikant

¹⁴⁰ Terning, Sid 8

¹⁴¹ Ibid, Sid 10

¹⁴² Ibid.

1844 blev Billström av Lunds borgerskap vald som deras representant i riksdagens borgarstånd, en plats som han behöll till 1861. Han kom dock tillbaka till riksdagen 1867 som ledamot av den första kammaren.

Billström tillhörde riksdagen under en av de stora reformperioderna i svenskt samhällsliv som började med införandet av folkskola 1842 och kulminerade med representationsformen 1865. Under hela perioden tillhörde han den liberala oppositionella gruppen som krävde förändringar.¹⁴³ Redan tidigare, 1834, hade Billström varit verksam i riksdagen, då som kanslist för bondeståndet.¹⁴⁴ Under hans tid i riksdagen tillhörde han inte de som hördes och syntes mest, hans jurist- och ämbetsmannabakgrund präglade hans inlägg och formuleringar, men han kom trots detta att inneha en ledarplats inom riksdagens liberala läger.¹⁴⁵ Den fråga i vilken han kom att göra sin största politiska gärning var representationsreformen där han spelade en viktig roll för samarbetet mellan borgar- och bondeståndet.¹⁴⁶ I kultur- och skolfrågor uttalade sig Billström sällan och när det skedde var det ofta i negativ riktning. Nationalmuseum och Operan såg han som slöseri med skattemedel och i skolfrågor gav han ett konservativt intryck.¹⁴⁷ Billström drog sig tillbaka från riksdagen 1871 på grund av sjukdom och det var under den här perioden som han började planera för en skola på Tjörn.¹⁴⁸

1868 hade han inköpt mark i Tyft i Stenkyrka kommun och syftet med detta inköp framgår i det testamente som upprättades 1869. I testamentet slogs det fast att 50 000 riksdaler skulle gå till inrättandet av en folkskola samt att det till Stenkyrka sockenbiblioteket skulle överlämnas böcker som var användbara och passande ur Billströms bibliotek.¹⁴⁹ I ett testaments tillägg 1873 sker visa ändringar och böckerna skall inte doneras till sockenbiblioteket utan skall istället överlämnas till skolan för att där förvaras och göras tillgängliga till allmänheten i ett bibliotek. Vidare slogs det fast att en folkskola skulle upprättas och biblioteket fick ett anslag på 1000 riksdaler som startbidrag.¹⁵⁰

Lars Billström avled 1878 i Lund några månader efter att han av sagt sig borgmästartiteln, han hann dock uppleva tillkomsten av Billströmska Folkhögskola som invigdes år 1876.¹⁵¹

John Wågerman

John Wågerman föddes 1885 på Brattön.¹⁵² Han växte upp under fattiga förhållanden och gick tidigt ut i arbetslivet. Han ville bli lärare men hade inte råd att studera utan tvingades att jobba som bland annat brevbärare för att spara ihop pengar.¹⁵³ Han lyckades dock med att bli antagen till universitetet och efter studier i Göteborg fick han ett erbjudande om en lärartjänst i Skärhamn på Tjörn, ett erbjudande som han accepterade och den förste september 1914, samma dag som första världskriget bröt ut, tillträdde han sin nya tjänst som folkskollärare i Skärhamn.

¹⁴³ Terning, Sid 12

¹⁴⁴ <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

¹⁴⁵ <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

¹⁴⁶ Terning, Sid 14

¹⁴⁷ Terning, Sid 17

¹⁴⁸ <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

¹⁴⁹ Terning, Sid 21

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

¹⁵² Nilsson, Benita (red), Sid 104

¹⁵³ Intervju med Barbro Henning [2008- 04- 20]

Wågerman blev snart aktiv inom municipalsamhället och han började tidigt argumentera för införandet av ett bibliotek i Skärhamn. Det kulturella utbudet bestod under den här tiden i Skärhamn av de aktiviteter som förestods av Godtemplarna. Föreningen hade dock under åren kring Wågermans tillträde drabbats av medlemsminskningar så aktiviteterna var få och lockade lite folk. De hade tidigare drivit ett litet bibliotek, men detta slogs igen och i och med detta kunde Wågerman peka på behovet av ett av municipalstämman drivet bibliotek.

Wågerman hade vid den här tidpunkten blivit ordförande för både municipalstämman och municipalfullmäktige och hade kraften att politiskt driva igenom sina idéer. Han kom också senare att bli lärarnas representant i Stenkyrka kommunfullmäktige. Ideologiskt var Wågerman liberal och det var i en liberal folkupplysningsanda som biblioteket kom att drivas. I mitten av 1920- talet gifte sig Wågerman med Elsa Svensson även hon lärare och de fick två döttrar. Giftermålet innebar att övriga familjen kom att involveras i biblioteket och han avlastades något och det var hans dotter Barbro som övertog biblioteket 1961. Det var inte bara biblioteket i Skärhamn som han startade. Han var även en av drivkrafterna bakom skolbibliotekens införande på Tjörn under mitten av 1920- talet. Någon riktig bibliotekarieutbildning kom han aldrig att skaffa sig. Däremot gick han ett antal kurser anordnade av länsbiblioteket. Han hade goda kontakter med Dicksonska biblioteket i Göteborg och var personligen god vän med flera ur personalen.

Under de cirka 40 år som han förestod biblioteket i Skärhamn var han relativt ensam, bortsett från hans familj, om att verka för biblioteket och det blev med åren en ensam kamp om att få ekonomin att gå ihop och att hålla lokalerna i bra skick. John Wågerman avled 1961.

3.3 Ekonomin för biblioteken fram till 1952

3.3.1 Ekonomin för Skärhamns folkbibliotek

Den dåliga ekonomiska situationen för Skärhamns folkbibliotek är av protokollen att döma, under de trettio år som undersöks, ett spörsmål som ständigt återkommer i handlingarna.

Tabell 1

Inkomster i kronor för Skärhamns folkbibliotek 1920- 1950

År	Anslag av Skärhamns municipalstämma	Anslag av Stenkyrka kommun fullmäktige	Gåvor av enskilda personer	Listinsamlig av frivilliga medel	Lokal Hyra	Övriga inkomster	Behållning vid årets början	Statsbidrag	Summa
1920	50		50					100	200
1925	40		65			57	110:18	162	434:18
1930	50	30	50	214:71		15:29	60:67	360	780:67
1935	50	75		100	150		144:29	225	744:29
1940		75			150	138:50	1:09	308	672:59
1945		75	25		150	70		347	717
1950		150	30		150		45:06	330	705:06

Källa: Skärhamns folkbiblioteks protokoll 1920- 1950

Anslagen från municipalstämman är under de första 10 åren relativt jämnt, men det är tydligt att biblioteksverksamheten inte var ett för stämman prioriterat mål.

Anslaget från municipalstämman är dock efter statsbidraget inte den största inkomstkällan utan denna utgörs av gåvor från enskilda personer något som möjliggör att även stadsbidraget kan bli högre. Gåvorna tillkom biblioteket på olika sätt, de första åren donerade bibliotekarien John Wågerman själv betydande belopp, 1920 är det exempelvis han som skänker biblioteket 50 kronor.¹⁵⁴ 1925 börjar biblioteket med insamling av frivilliga medel och allmänheten uppmanades att bidra till verksamheten.¹⁵⁵

Under de tidiga åren på 1930-talet når biblioteket sina högsta inkomstsiffror. Det finns två viktiga faktorer som förklarar varför detta var fallet, dels fick biblioteket ekonomiskt anslag från Stenkyrka kommunfullmäktige och dels tillkom lokalhyran. Att lokalhyran tillkom som en inkomst kan låta paradoxalt, men i själva verket var hyran gratis och posten ställdes enbart upp i inkomsttabellen för att få högre statsbidrag vilket lät sig göras i och med de nya bidragsbestämmelserna.¹⁵⁶ Under de här åren, då inkomsterna är som störst, finns det ett förhållandevis stort inslag i budgeten av frivilliga medel och när dessa sedan minskar i kombination med att municipalstämman drar bort sitt ekonomiska stöd sjönk bibliotekets inkomster relativt kraftigt.

Flera olika försök att öka inkomsterna hade tidigare gjorts bland annat så undersökte biblioteksstyrelsens ordförande möjligheten att till bibliotekets förmån hålla antingen en basar eller auktion.¹⁵⁷ En sparbössa hade också införskaffats och placerats i biblioteket där låntagarna kunde bidra med pengar för verksamheten.¹⁵⁸

Från och med 1937 beslöt biblioteksstyrelsen att ansöka om pengar från Tjörns Härads Sparbank som hade upprättat en fond ur vilken ideella föreningar kunde ansöka om ekonomiska medel för verksamheten. Av biblioteksstyrelsens protokoll framgår att de från början tänkt söka ett bidrag på 1000 kronor, men senare ändrat sig och istället ansökt om 500 kronor.¹⁵⁹ Deras första skrivelse, 1937, fick dock avslag och även den andra 1939, först 1940 tre år efter den första skrivelsen fick biblioteket del ur bankens föreningsfond och då endast 100 kronor.¹⁶⁰ En ny anhållan skrevs efter detta varje år, men biblioteket fick endast del av fonden 1941, 1943 och 1944.¹⁶¹ En viss frustration kan ses i protokollen vid den här tiden och det är tydligt att styrelsen hade hoppats på mer regelbundna och större summor än vad som var fallet.¹⁶² Även från kommunfullmäktige begär biblioteksstyrelsen mer pengar i slutet av 1940-talet då priset på böcker och inbindning har stigit. Den begärda summan om 150 kronor per år beviljas vilket ger biblioteket en större fast inkomst för de sista åren innan kommunsammanslagningen. Biblioteket får även under de sista åren innan kommunsammanslagningen ekonomiskt stöd från municipalstämman vilket det inte fått sedan 1936.

Den största utgiften för Skärhamns folkbibliotek under åren 1920 till 1950 är inköp av böcker och tidskrifter.

¹⁵⁴ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 31 januari 1920

¹⁵⁵ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 31 december 1924

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 12 mars 1929

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 26 februari 1937

¹⁶⁰ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 februari 1940

¹⁶¹ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 19 februari 1944

¹⁶² Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 feb 1942, 10 feb 1940

Tabell 2**Utgifter i kronor för Skärhamns folkbibliotek 1920- 1950**

År	Inköp av böcker och tidskrifter	Kostnad för inbindning	Lokal hyra	Inventarier	Behållning	Värde av kostnadsfri lokal	Övriga kostnader	Summa
1920	170	25					5	200
1925	262	50	25	50	17:18		30	434:18
1930	510	50	25	30	40:67		125	780:67
1935	500			25	44:29	150	25	744:29
1940	460			25	7:59	150	30	672:59
1945	350			50	31:02	150	135:48	717
1950	450			50	5:06	150	50	705:06

Källa: Skärhamns biblioteksprotokoll 1920- 1950

Statsbidraget innebar vid den här tiden att skön- och facklitteratur skulle köpas för den summa som statsbidraget uppgick till. Att skaffa sig ett större bokbestånd tycks ha varit den största prioriteten de första åren av bibliotekets verksamhet och det är först 1923 som några pengar tilldelas för inköp av exempelvis inventarier och kontorsmaterial.¹⁶³ Vid den här tiden betalar biblioteket hyra för sina lokaler, en summa som om man jämför med den senare kostnadsfria hyran, får anse vara snarare symbolisk än marknadsmässig. Inte desto mindre var det en utgift som biblioteket ändå måste ha känt av, speciellt under dess tidiga verksamhetsår. De övriga utgifterna blev större med tiden och innefattade trycksaker såsom ordningsregler, transportkostnader och administrativt material.¹⁶⁴

I början av 1930 försvinner lokalhyran som en utgift och den blir istället till en inkomst tack vare ändrade statsbidragsbestämmelser. Biblioteket hade under decenniet heller inga utgifter för upplysning, bränsle eller städning eftersom allt drevs ideellt.¹⁶⁵ I övrigt förändras inte utgiftsfördelningen nämnvärt utan den ligger proportionellt sätt stabilt med inköp av böcker som bibliotekets största utgift. Det sista året innan kommunsammanslagningen 1952 är bibliotekets bokinköp det ekonomiskt största under hela den undersökta perioden. Kostnader för inbindning räknas också från och med 1931 in i utgiftsposten för böcker och tidskrifter.¹⁶⁶

Vid en jämförelse med föregående decennium framgår det att utgifterna för inköp av böcker och tidskrifter minskar om än marginellt under 1940- talet. Anledningen till att detta sker framgår inte av protokollen, men protokollen visar att de övriga kostnaderna ökar något. Från och med 1941 fick biblioteket exempelvis betala för uppvärmning, bränsle och renhållning något som man tidigare inte behövt göra.¹⁶⁷ Av utgiftsposterna framgår det att inga stora renoveringar eller inköp av inventarier ägde rum under den undersökta perioden. Investeringar i lokalen har, får man förmoda, på grund av den ansträngda ekonomin inte kunnat genomföras utan inköp av inventarier och förbättringar av lokalen har genomförts i små etapper.

¹⁶³ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 februari 1923

¹⁶⁴ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 31 dec 1924, 8 feb 1927, 13 jan 1930

¹⁶⁵ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 11 februari 1939

¹⁶⁶ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 februari 1931

¹⁶⁷ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 9 februari 1941

3.3.2 Ekonomin För Billströmska folkhögskola

Stenkyrka sockenbiblioteks räkenskaper fram till sammanslagningen med biblioteket på Billströmska saknas vilket gör det svårt att undersöka bibliotekets ekonomiska situation under dessa år. Biblioteket inkomster kom från dess medlemmar som betalade 50 öre om året och från Stenkyrka kommunalstämma som vid bibliotekets grundande inköpte ett 30-tal böcker med kommunkassans medel.¹⁶⁸ Huruvida biblioteket för de närmaste åren fick någon form av årligt anslag från kommunen framgår inte av protokollen och inte heller om några frivilliga donationer gjordes. Utgifterna för den här perioden finns inte heller bevarade, men ett rimligt antagande är att de nästan uteslutande gick till böcker. Biblioteket fanns vid tiden för sammanslagningen i en privatpersons hem¹⁶⁹ och personen eller personerna som var ansvariga för det upptog ingen ersättning för uppdraget att sköta det.¹⁷⁰ Vid sammanslagningen eller sockenbibliotekets uppgående i folkhögskolans bibliotek finns delar av räkenskaperna bevarade.

Kommunen åtog sig att för 1878 ekonomiskt bidra till biblioteket med 100 kronor, för 1879 och 1880 med 50 kronor årligen och därefter med 25 kronor varje år tills det att annat bestämdes.¹⁷¹ Det ekonomiska anslaget skulle dock inte betalas till biblioteket eftersom pengarna endast fick användas för inköp av böcker skulle de utbetalas till bokhandlare som skulle skicka kopia på räkningen till kommunstämman för godkännande.¹⁷² Bibliotekarien ansvarade för inköpet av böckerna, men kommunen hade rätt att underkänna dessa inköp, något som dock inte inträffade enligt protokollen. Kommunen krävde också att en revision skulle göras efter sammanslagningen för sockenbiblioteket så man kunde se att det av kommunen överlåtna bibliotek inte försumrades.¹⁷³ I den revisionsberättelse som gjordes samma år framgår att inkomsterna för sockenbiblioteket under åren 1878 och 1879 uppgick till 264 kronor och 20 öre och utgifterna till desamma.¹⁷⁴ Denna revision godkändes av kommunen och de hade inga invändningar på hur biblioteket förvaltades.¹⁷⁵ Efter godkännandet fortsatte kommunen att utbetala 25 kronor årligen för bokinköp och biblioteket nämns inte längre i dess protokoll under den resterande undersökta perioden.

De ekonomiska utgifterna för folkhögskolans bibliotek innan sammanslagningen finns bevarade, inkomsterna är svårare att presentera i och med att de ingick i skolans totala budget. Verksamhetsåret 1876- 1877 var utgifterna för biblioteket 350 kronor, men vad de bestod i framgår inte.¹⁷⁶ 1878- 1879 var bibliotekets utgifter endast 41 kronor och tio öre då styrelsen inte vågade göra några större inköp eftersom man inte visste hur stora ekonomiska medel skolan hade att förfoga över.¹⁷⁷ Samma år hade Lars Billströms personliga bibliotek och senare under året sockenbiblioteket tillkommit vilket innebar ett stort tillskott av litteratur till biblioteket. Detta privata bibliotek försäkrades och värderades till 1600 kronor.¹⁷⁸

¹⁶⁸ Stenkyrka kommun, Kommunstämman, 29 dec 1873

¹⁶⁹ Ibid. 21 jan 1877

¹⁷⁰ Ibid. 28 juni 1874

¹⁷¹ Ibid. 28 mars 1878

¹⁷² Ibid. 20 april 1879

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid. 22 oktober 1879

¹⁷⁵ Ibid. 22 dec 1879

¹⁷⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1877

¹⁷⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1877- 1878

¹⁷⁸ Ibid.

Efter sammanslagningen mellan de båda biblioteket redovisas enbart utgifterna för biblioteket i verksamhetsberättelserna och dessa utgiftsposter är två till antalet, boksamlingen och bibliotekariens arvode. Kommunens anslag återfinns inte alls i räkenskaperna då de utgick direkt till bokhandlare och hur stor summa biblioteket hade att disponera av skolans totala budget framgår inte heller. Klart är dock att biblioteket inte behövde betala för lokaler, inventarier och kontorsmaterial eftersom detta låg inom skolans totala budget.¹⁷⁹ Utgiftsposterna för boksamlingen ger emellertid en god inblick i anslagens storlek. Någon total utgiftssumma för respektive år är det svårt att få fram, likaså saknas uppgifter om vad exakt utgifterna i boksamlingen har gått till.

Tabell 3
Utgifter i kronor för biblioteket på Billströmska folkhögskola år 1878- 1947

År	Bok-samlingen	Bibliotekariens arvode
1878	17:10 kr	120:00 kr
1887	7:10 kr	120:00 kr
1897	12:10 kr	120:00 kr
1907	137: 38 kr	120:00 kr
1917	148:28 Kr	120:00 Kr
1927	485:26 Kr	120:00 Kr
1937	515:94 Kr	120:00 Kr
1947	686:67 Kr	*

Källa: verksamhetsberättelser Billströmska folkhögskola 1878- 1947

Av utgifterna för boksamlingen att döma framgår det att inga större ekonomiska anslag kom biblioteket till del under dess första decennier. Utgifterna för boksamlingen varierar relativt mycket från år till år. Det märks dock tydligt att när folkhögskolans ekonomi är dålig så är även biblioteks ekonomi dålig. Under 1880- talet hade exempelvis skolan ett vikande elevantal och dålig ekonomi vilket tydligt syns i bibliotekets utgifter under dessa år.¹⁸⁰ Enligt tabellen är det egentligen först under slutet av 1900- talets första decennium som utgifterna blir större, folkhögskolans ekonomi förbättrades även avsevärt under dessa åren.¹⁸¹

År 1909 tillträdde Hugo Östman som ny bibliotekarie på biblioteket och året efter söktes statsbidrag för det.¹⁸² Detta nekades eftersom man ansåg att biblioteket i sin helhet inte uppfyllde de kriterier för vilket statsbidrag kunde utgå. Den av kommunen placerade boksamlingen var, menade man, inte tillräckligt skild från det övriga bokbeståndet vilket inte gjorde det till ett folkbibliotek i biblioteksförfattningens mening.¹⁸³ På kommunens begäran överklagade Östman beslutet och hävdade att kommunen själva hade frihet, gällande placeringen av dess boksamling och att dess handlande på intet vis motsäger rådande bibliotekslagstiftning. Biblioteket stod till allmänhetens förfogande och kommunen hade under hela tiden som dess bokbestånd befunnit sig på Billströmska folkhögskola anslagit pengar till dess tillväxt.¹⁸⁴ Överklagandet kompletterades med kommunstämman protokoll och efter detta fick biblioteket statsbidrag om 150 kronor årligen.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1877 till 1950- 1951

¹⁸⁰ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1881- 1882 till 1889- 1890, Terning, sid 58

¹⁸¹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1907- 1908

¹⁸² Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1909- 1910

¹⁸³ Göteborg och Bohus läns landsting. Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger, F4 B:1,1910

¹⁸⁴ Göteborg och Bohus läns landsting. Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger F4 B:1,1910

¹⁸⁵ Ibid.

I samband med statsbidraget ändrade kommunen sin dittillsvarande politik och bibliotekarien fick nu själv fritt disponera det kommunala anslaget som nu uppgick till 50 kronor årligen.¹⁸⁶ Detta anslag kom från och med 1923 att höjas till 100 kronor per år, en siffra som kom att bestå fram till kommunsammanslagningen 1952.¹⁸⁷

Utgifterna från och med 1907 är relativt höga om än ojämna från år till år. Med statsbidrag och kommunalt anslag har biblioteket fått en ekonomisk grundtrygghet då man inte längre enbart var beroende anslag från folkhögskolans totala budget. Utgifterna för boksamlingen är som högst under den undersökta periodens sista decennium, undantaget sista året, något som tyder på att biblioteket ur ett ekonomiskt perspektiv kontinuerligt ökade sin omsättning. Bibliotekariens arvode ligger kvar på samma nivå fram till och med 1947 då arvodet försvinner. Detta har sannolikt att göra med att skolans rektor inte längre hade ansvar för biblioteket utan ansvaret hade övergått till en enskild lärare vars ekonomiska ersättning redovisas på annan plats i budgeten.¹⁸⁸

Försäkringen för boksamlingen som vid Lars Billströms donation uppgått till 1600 kronor hade under åren som följde successivt kommit att öka och värderades 1929 till 4000 kronor.¹⁸⁹ Den enskilda bokförsäkringen försvinner efter detta år och ersätts med en totalförsäkring för hela skolan.¹⁹⁰

Biblioteket hade under större delen av den undersökta perioden ytterligare en möjlig inkomstkälla som aldrig kom att utnyttjas. Lars Billström hade vid sin död 1878 låtit upprätta fyra fonder för skolans bevarande, skolfonden, fastighetsfonden, skolmaterials-fonden och boksamlingsfonden. Av dessa fyra var skolfonden den klart största följt av fastighetsfonden. Skolmaterials-fonden och boksamlingsfonden var de minsta och hade båda ett värde av 1000 kronor vid deras tillkomst. Endast fondernas avkastning fick användas och uttagen ur dem fick inte ha till följd att fondernas värde blev mindre än de ursprungligen varit.¹⁹¹

Till skillnad från de tre övriga fonderna utnyttjades boksamlingsfonden aldrig och 1947 uppgick dess värde till 4077 kronor.¹⁹² Varför inte fonden utnyttjas under perioden nämns aldrig och från och med 1948 används ingen av fonderna utan de fungerar istället som en ekonomisk säkerhet för skolan.¹⁹³

3.4 Biblioteksverksamheten i Stenkyrka fram till 1952

Jag kommer nedan att presentera bibliotekens utveckling och börjar med folkbiblioteket i Skärhamn och därefter biblioteket i Billströmska folkhögskola.

¹⁸⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1910- 1911

¹⁸⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1923- 1924 till 1951- 1952

¹⁸⁸ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1947- 1948

¹⁸⁹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1928- 1929

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1905- 1906

¹⁹² Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1947- 1948

¹⁹³ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1948- 1949

3.4.1 Skärhamns Folkbibliotek

Efter beslut av municipalstämman den 22 mars 1919 beslöts det att i Skärhamn inrätta ett folkbibliotek.¹⁹⁴ Biblioteksverksamheten kunde påbörjas med omedelbar verkan då lokal och ett litet bokbestånd redan fanns sedan tidigare samt att frivilliga personer var beredda att skänka en del böcker.¹⁹⁵ Samma dag som stämman hölls och beslutet klubbades skrevs det första protokollet för styrelsen för Skärhamns folkbibliotek.

Tidigare hade det i Skärhamn funnits ett litet lånebibliotek som drivits av ungdomslogen i nykterhetslogen Skärhamns Vålgång, inrymt i en egen lokal på Vålgångsvägen som låg belägen nära det senare biblioteket och sköttes av läraren Gustav Eriksson.¹⁹⁶

Mellan vilka år detta bibliotek var igång vet vi inte, men nykterhetslogens lokal stod klar 1899 och 1914 till 1916 inkvarterades militär där, så det bör ha varit under en period mellan dessa år.

Nykterhetslogen var inte verksam mellan 1917 och 1923 på grund av för få medlemmar¹⁹⁷ och i och med detta fördes dess böcker över till det nyinrättade folkbiblioteket.¹⁹⁸ Var dess böcker befunnit sig innan flytten till folkbiblioteket framgår inte av källmaterialet.

Då protokoll från municipalstämman saknas vet vi ingenting om den process som ledde fram till grundandet av Folkbiblioteket. Däremot vet vi att folkskolläraren John Wågerman tillträdde sin lärartjänst i Skärhamn 1914 och att han nästan omedelbart efter tillträdet började argumentera för grundandet av ett folkbibliotek på orten.¹⁹⁹ Omkring 1915 skall han ha börjat med småskalig biblioteksverksamhet i sin privata bostad, placerat i ett hörnskåp,²⁰⁰ men det var först 1919 som verksamheten permanentades och organiserades med hjälp av bland annat styrdokument.²⁰¹

Till medlemmar i den biblioteksstyrelse som av municipalstämman fick i uppdrag att driva verksamheten valdes folkskolläraren John Wågerman, skepparen Axel Olsson och Bernard Niklasson på fyra år vardera.²⁰² Av fördelningen av befattningarna framgår det att Wågerman tog på sig ett stort ansvar för verksamheten då han åtog sig att vara ordförande i biblioteksstyrelsen, bibliotekarie och kassör medan posten som vice ordförande och vice kassör gavs till Bernard Niklasson.²⁰³ Wågerman fick också i uppdrag att ordna verksamheten och se till att den kom igång ordentligt. Wågerman och Olsson skulle komma att vara verksamma i biblioteksstyrelsen under hela den undersökta perioden. Niklasson avled 1931 och han ersattes då av Erik Eliasson som kom att verka under den resterande undersökta perioden.²⁰⁴ Arbetet med biblioteket skedde under hela den undersökta perioden helt ideellt och ingen ersättning utgick till någon av de verksamma parterna.²⁰⁵

¹⁹⁴ Skärhamn municipalsamhälle. Municipalstämman. Protokoll, 22 mars 1919

¹⁹⁵ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 22 mars 1919

¹⁹⁶ Skrivelse av Barbro Henning till dåvarande bibliotekschefen Anita Sindler 1976

¹⁹⁷ Nilsson (red), sid 106

¹⁹⁸ Skrivelse av Barbro Henning till dåvarande bibliotekschefen Anita Sindler 1976

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Ibid.

²⁰¹ Nilsson (red), sid 104

²⁰² Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 22 mars 1919

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 februari 1931

²⁰⁵ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 26 februari 1937

Den lokal som biblioteket fick till sitt förfogande var inhyst i den gamla skolan, byggd 1895 och då belägen i centrala Skärhamn, som visat sig vara för liten på grund av det stora elevantalet och istället omvandlats till lärarbostäder under 1910-talet. En av dessa lärarbostäder var John Wågermans.²⁰⁶ Biblioteket var beläget på nedervåningen i denna byggnad, en byggnad där det också skulle komma att vara kvar i till 1983 då ett nytt bibliotek byggdes i Skärhamn.²⁰⁷ Under de första åren tycks dock biblioteket ha varit placerat i John Wågermans lärarbostad i ett par skåp. När Wågerman senare gifte sig med Elsa Johansson i mitten på 1920-talet, även hon lärare med lärarbostad i det gamla skolhuset, kom hennes kök att göras om till bibliotek. Biblioteket kom senare under slutet av 1930- eller början av 1940-talet att utökas med ytterligare ett rum.²⁰⁸

De styrdokument som antogs av municipalstämman och som biblioteksstyrelsen hade att rätta sig efter var de stadgar för folkbiblioteket som antagits.²⁰⁹ I dessa slogs det bland annat fast bibliotekets öppettider och låneregler. Öppettiderna var få, endast lördagar mellan 14:00 och 15:00, något som berodde på att biblioteket drevs ideellt, vilket omöjliggjorde öppettider under vardagar då personalen var på sina ordinarie jobb.²¹⁰

Lånreglerna för biblioteket innebar att en låntagare endast fick låna en bok åt gången och först när denna var tillbakalämnad fick låntagaren låna på nytt. Utlåningstiden för varje bok var två veckor och önskade låntagaren behålla boken över förfallodagen var han tvungen att uppvisa boken för bibliotekarien och få lånet förnyat. För försenad bok tvingades låntagaren böta tjugo öre för varje hel vecka över förfallodagen och om boken gått sönder eller försvunnit var han tvungen antingen införskaffa en ny eller ersätta den ekonomiskt.²¹¹ Boklånskedde kostnadsfritt vilket var ett krav om biblioteket ville ha tillgång till statsanslag.

En av paragraferna i stadgarna slog fast att biblioteket endast fick införliva böcker med gott, sedligt och förädlade innehåll.²¹² Orsaken till denna stadga berodde på statsanslagets utformning där det slogs fast att för att komma i åtnjutande av ekonomiskt bidrag fick böckerna inte vara av omoralisk karaktär, ett krav som även återkom i 1924 års biblioteksutredning.²¹³

För att göra reklam och för att få in pengar till biblioteket ordnades bland annat föreläsningar med inträde, som tillföll biblioteket. Till exempel drog kyrkoherden i Marstrand Gustav Cederberg fullt hus, i nykterhetsrörelsens lokal, med ljusbilder om Sjömansmissionen 1917.²¹⁴ Under den här tiden och perioden vid folkbibliotekets grundande fanns det ett visst motstånd mot biblioteket. Detta motstånd var aldrig påtagligt, men vissa personer och grupper fann det lite kontroversiellt med utlån av böcker, särskilt skönlitterära romaner och annan världslig litteratur.²¹⁵ Inget av detta motstånd tas dock upp i de övriga skriftliga källorna som jag undersökt vilket stöder tanken på att det var begränsat till enskilda individer och mindre grupper.

²⁰⁶ Jonsson, Sid 44

²⁰⁷ Tjörns kommunbibliotek, Verksamhetsberättelse 1975-1985, i författarens ägo

²⁰⁸ Intervju Barbro Henning [2008-04-20]

²⁰⁹ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 22 mars 1919

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Ibid.

²¹² Ibid.

²¹³ SOU 1924: 5

²¹⁴ Skrivelse av Barbro Henning till dåvarande bibliotekschefen Anita Sindler 1976

²¹⁵ Ibid.

Bokbeståndet var vid tiden för bibliotekets grundande, litet. Inga dokument finns idag kvar som redogör för beståndets storlek vid bibliotekets grundande men förvärvskatalogerna från 1919 till 1950 finns fortfarande kvar. I dessa kan utläsas att det som köptes in under de första åren främst var skönlitterära verk av svenska författare så som Selma Lagerlöf, Emelie Flygare Carlén och August Strindberg.²¹⁶ Den facklitteratur som inköptes under samma tid var främst böcker som behandlade jord- och skogsbruk.²¹⁷ Inköpen var dock under folkbibliotekets första år väldigt små, endast cirka 50 böcker inköptes, enligt förvärvskatalogerna, innan 1924.²¹⁸ Först under detta år skedde ett större inköp om 77 böcker. Biblioteket fick emellertid in en hel del gåvoböcker under den här perioden vilket i viss mån kompenserade det låga antalet inköpta titlar. Efter 1924 ökar inköpen kontinuerligt med undantag för vissa år och 1950 har biblioteket, av förvärvskatalogerna att döma, ett bokbestånd om cirka 4000 titlar.²¹⁹

Någon renodlad barnavdelning fanns inte, men det inköptes ändå en hel del barn- och ungdomslitteratur och ett par hyllor var upplåtna åt dem. Dessa inköp ökade när Wågermans egna döttrar blev lite äldre och det var under vissa perioder de som valde vilka barn- och ungdomsböcker som skulle inköpas. Wågerman tycks dock ha haft svårt för böcker från förlaget Wahlström och Wikstrand så därifrån inköptes ingen barn- och ungdomslitteratur.²²⁰

Detaljerad utlåningsstatistik för den undersökta perioden saknas, men lite finns bevarat i biblioteksstyrelsens protokoll. 1936 hade biblioteket omkring 300 personer från hela Stenkyrka socken som tillsammans lånade cirka 6000 böcker.²²¹ 1939 nämns samma siffror igen medan det 1940 i protokollet talas om en minskning av antalet utlån till 5000 böcker årligen.²²² Utlåningssiffrorna kan tyckas låga, men samtidigt skall man komma ihåg att öppettiden endast var en timme i veckan och Skärhamns befolkning vid den här tiden endast uppgick till cirka 1000 personer.

Stödet till folkbiblioteket i Skärhamn från de kommunala sammanslutningarna var, under den undersökta perioden, av protokollen att döma litet, både ekonomiskt och politiskt. Hur debatten fördes i municipalstämman framgår inte då en stor del av dess dokumentation inte finns bevarad. Då det ekonomiska anslaget är oförändrat under den undersökta perioden och likaså bibliotekets stadgar så är det ett rimligt antagande att bibliotekets verksamhet aldrig eller väldigt sällan kom upp till debatt.²²³ Inte heller i Stenkyrka kommunfullmäktige som från och med 1929 gav biblioteket ekonomiskt anslag finns det något material i protokollen där biblioteket diskuteras.²²⁴ Ett skäl till att biblioteket aldrig nämns i de kommunala protokollen kan vara att det ekonomiska anslaget var så pass lågt. Under 1930- och 1940-talen är biblioteket bland de minsta kommunala utgifterna med mindre än en procent av den totala budgeten.²²⁵

²¹⁶ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Förvärvskataloger 1921- 1965

²¹⁷ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Förvärvskataloger 1921- 1965

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Förvärvskataloger 1947- 1965

²²⁰ Intervju med Barbro Henning [2008- 04- 20]

²²¹ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 26 feb, 1937

²²² Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 10 feb, 1940

²²³ Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll, 1919- 1950

²²⁴ Stenkyrka kommun, Kommunfullmäktige, Protokoll 1928- 1952

²²⁵ Stenkyrka kommun, Kommunfullmäktige, Protokoll 1928- 1952

3.4.2 Biblioteket i Billströmska folkhögskola

Punkt nummer fyra i det testamente som Lars Billström, borgmästare i Lund och grundare av Billströmska folkhögskola, lät upprätta 1869 nio år före sin död, fastslog han att: ”*ur min boksamling uttagas och överlämnas till Stenkyrka sockenbibliotek alla de böcker som för ett slikt bibliotek äro användbara och passande*”.²²⁶ Problemet var bara att Stenkyrka vid denna tid inte hade något bibliotek över huvudtaget något som antagligen kom till Lars Billströms kännedom och den 9 januari 1873 ändrade han testamentet och slog fast att de till Stenkyrka anslagna böckerna borde förvaras i folkhögskolan och göras tillgängliga för dem som fann dem av intresse.²²⁷ Detta sistnämnda tillägg kom dock inte att verkställas på en gång utan delar av de donerade böckerna kom istället att ges till Stenkyrka sockenbibliotek, när Billström fortfarande var i livet.

Den 29 december 1873 beslöt Stenkyrka kommunalstämma att inrätta ett sockenbibliotek för kommunens invånare. En grupp utsedd av stämman fick i ansvar att skriva ett reglemente eller stadgar samt att påbörja prenumerationer på tidskrifter.²²⁸ Den 28 juni 1874 presenterade gruppen förslag till stadgar för Stenkyrka sockenbibliotek för kommunalstämman. I stadgarna slogs bland annat fast att syftet med biblioteket var att ge: ”*allmänheten lämpliga skrifter som kunde anses tjäna till befordrande av allmännyttig bildning*”.²²⁹ Lånetiden för böcker var en månad och man fick endast låna en bok åt gången. Följdes inte reglerna, hade boken blivit förstörd eller kommit bort ansvarade låntagaren själv för att ersätta boken, antingen rent fysiskt eller ekonomiskt. En styrelse på tre personer utsågs också att sköta bibliotekets angelägenhet med ansvar inför kommunalstämman, invånare i kommunen hade dock rätt att föreslå inköp av böcker och tidskrifter.²³⁰ Att låna på biblioteket var inte gratis under den här tiden. Ville man låna böcker var man tvungen att erlægga en årsavgift på femtio öre.²³¹

Biblioteket var 1877 beläget i Tyft nära kyrkan hos biblioteksstyrelsemedlemmen R. Hansson, var exakt han bodde framgår inte av protokollen och inte heller framgår det om biblioteket var ambulerande i kommunen eller om det under de tre år som gått sedan dess grundande befunnit sig på samma plats.²³² Ansvar för biblioteket tycks enligt protokollet sedan starten ha flyttats över till kommunalstämman i Stenkyrka socken från en större kommunalstämma som även inkluderade orterna Rönnäng och Klädesholmen.²³³ Detta talar för att biblioteket borde ha befunnit sig permanent i Tyft då de övriga orterna hade egna kyrkor och dess invånare sällan hade vägarna förbi platsen och kunde därför inte utnyttja biblioteket.

1877 beslöt kommunalstämman att biblioteket skulle flyttas till den nyöppnade folkhögskolan i Billströmska även det beläget i Tyft. I samband med denna flytt bestämdes att avgiften för att få låna skulle avskaffas och det från och med inflyttningen till Billströmska skulle vara avgiftsfritt.²³⁴

²²⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1884- 1885, Utdrag ur Lars Billströms testamente.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Stenkyrka kommun, Kommunalstämman. Protokoll 29 dec 1873

²²⁹ Stenkyrka kommun, Kommunalstämman. Protokoll 28 juni 1874

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

²³² Stenkyrka kommun, Kommunalstämman. Protokoll, 21 januari 1877

²³³ Ibid.

²³⁴ Ibid.

Även organisationsmässigt innebar flytten förändringar då Hans Holmlin, rektor och bibliotekarie vid Billströmska folkhögskola, valdes till ledamot och ordförande för biblioteksstyrelsen.²³⁵ Kommunen ville dock även fortsättningsvis ha insyn i hur biblioteket sköttes och i samråd med bibliotekarien besluta om fördelningen av de kommunala anslagen.²³⁶ Redan 1876 hade det i Billströmska folkhögskola tillkommit ett biblioteksrum i huvudbyggnaden för skolan. I detta biblioteksrum förvarades och utlånades böcker som även de i stor utsträckning var skänkta av Lars Billström.²³⁷ Sammanslagningen eller sockenbibliotekets uppgående i folkhögskolan tycks enligt protokollen ha gått smidigt och ur kommunens synvinkel innebar det att man slapp ett ansvar samtidigt som man kunde erbjuda invånarna ett större utbud och bättre öppettider.

Vid Billströms död 1878 donerade han hela sitt privata bibliotek till skolan vilket omfattade över tusen titlar exklusive ett stort antal domstols- och riksdagsbeslut.²³⁸ Biblioteket innehöll ingen skönlitteratur utan främst juridisk litteratur, cirka 350 titlar, samt mycket historisk- och naturvetenskaplig litteratur.²³⁹ Nästan hela beståndet var från 1800- talets mitt och framåt med undantag för enstaka titlar från 1800- talets tidigare hälft.²⁴⁰

En tid efter sammanslagningen tillkom nya stadgar för biblioteket, kommunens gamla hade tagits ur bruk genom beslut i kommunalstämman året innan.²⁴¹ I de nya stadgarna fastslogs det bland annat att för personer som inte var knutna till skolan var bibliotekarien berättigad att vid utlån kräva någon form av säkerhet och personer vid skolan hade förhandsrätt till böckerna.²⁴² Lånetiden var en månad och öppettiderna var regelbundna som tillkännagavs dels i biblioteket och dels genom anslag i kyrkan.²⁴³ Någon avgift för försenade böcker var inte inskrivet i stadgarna till en början, men efter 1885 infördes en sådan avgift med 20 öre per försenad dag.²⁴⁴ I stadgarna fastslogs även att alla böcker skulle vara biblioteket tillhanda från och med första augusti fram till att revisionen var genomförd i september. Detta för att bibliotekarien skulle kunna göra en inventering av beståndet.²⁴⁵

1880 gjordes en omfattande revision av länsstyrelsen av folkhögskolan som även omfattade biblioteket där boksamlingen bedömdes som välordnad och vårdad.²⁴⁶

Lokalen som biblioteket var inhyst i kom under åren att genomgå ett flertal renoveringar och upprustningar. Biblioteket var beläget på nedervåningen, först i ett eget rum och i början av 1900- talet tillsammans med skolans expedition. Inköp av nya inventarier gjordes bland annat 1884, 1887, 1892 och 1900.²⁴⁷ Då skolbyggnaden i verksamhetsberättelserna endast beskrivs som en helhet är det svårt att se i detalj vad som har åtgärdats på biblioteket.

En brand 1909 fick till följd att en flygelbyggnad till skolan brann ned till grunden och även om biblioteket inte var beläget i denna byggnad förstördes ändå ett stort antal böcker i branden.²⁴⁸

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Stenkyrka kommun, Kommunalstämman. Protokoll, 20 april 1879

²³⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1877

²³⁸ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1877- 1878

²³⁹ Göteborg och Bohus läns landsting. Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger D4 A, lånekatalog 1883

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Stenkyrka kommun, Kommunalstämman. Protokoll, 20 april 1879

²⁴² Ljungman, Axel (1880) *Nya fullständigare stadgar för Billströmska folkhögskola 1880*, Göteborg,

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1884- 1885

²⁴⁵ Ljungman, Axel (1880) *Nya fullständigare stadgar för Billströmska folkhögskola 1880*, Göteborg,

²⁴⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1879- 1880

²⁴⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1884- 1885, 1887- 1888, 1892- 1893, 1900- 1901

²⁴⁸ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1909- 1910

Under verksamhetsåret 1916- 1917 inreddes på skolans andra våning ett lärum för eleverna, men som även personer som inte var knutna till skolan hade tillgång till under bibliotekets öppettider. I detta rum placerades tidningar och böcker och det fungerade även som dagrum för eleverna.²⁴⁹ Efter detta tycks inga större förändringar ha ägt rum i bibliotekets lokaler fram till 1950 förutom inköp av nya inventarier och införandet av centralvärme 1925 samt avlopp 1938. Att så få förändringar beskrivs i verksamhetsberättelserna beror bland annat på att folkhögskolan tidigt hade infört en slöjdkurs på schemat där man för eget bruk tillverkade mycket av inventarierna inte bara till biblioteket utan till hela skolan.²⁵⁰ 1950 genomfördes slutligen en stor renovering av bibliotekslokalerna och biblioteket flyttade till övervåningen, till det gamla läs- och dagrummet som hade gjorts större och som vid tidpunkten ansågs vara en lugnare plats bättre lämpad för studier.²⁵¹

Bokbeståndet växte stadigt under hela den undersökta perioden. De tidigast kända siffrorna som finns tillgängliga är från 1883 och då talas det om 1051 band för folkhögskolan medan Sockenbiblioteket hade 200 band.²⁵² Att folkhögskolan och sockenbiblioteket redovisade separata bestånd berodde på att Stenkyrka kommunalstämma ville kunna kontrollera att de av dem överlåtna böckerna inte försumrades på bekostnad av folkhögskolans bibliotek. I praktiken var de två biblioteken dock ett och det var endast i förvärvsjournalerna som denna uppdelning ägde rum.²⁵³ Under 1883 trycktes även en katalog över beståndet och innehållsmässigt dominerade facklitteraturen, en ganska liten andel av böckerna var skönlitteratur.²⁵⁴

1914 tillkom en accessionskatalog och i denna hade skönlitteraturen ökat sin andel av det totala beståndet, men facklitteraturen dominerade alltjämt.²⁵⁵ Under folkhögskolans första decennier fram till 1900- talets början kom största delen av dess böcker från donationer och inte genom eget inköp. Dessa donationer kom från olika håll där offentliga institutioner var de största givarna.²⁵⁶ Undantag förekom dock, exempelvis donerade grosshandlaren J. J Ekman från Uddevalla 99 verk 1905.²⁵⁷ Donationerna spelade en viktig roll fram till mitten av 1910-talet då de minskade kraftigt till förmån för eget inköp.²⁵⁸ 1951 var bokbeståndet 5428 band totalt²⁵⁹ då uppdelningen mellan de båda biblioteken hade upphört under det första decenniet under 1900- talet.²⁶⁰ Störst bokbestånd hade biblioteket 1946 med 6596 band, redan samma år påbörjades dock en gallring som pågick till 1950 och som fick till följd att beståndet sjönk.²⁶¹

Bibliotekarierna på biblioteket var under hela den undersökta perioden även rektorer på skolan och fick ersättning för att på deltid sköta om och driva biblioteket. Skolans förste bibliotekarie var Hans Holmlin som innehade posten mellan 1876 och 1882.²⁶²

Holmlins uppdrag under den här perioden tycks enligt verksamhetsberättelserna i stor utsträckning gott ut på att organisera boksamlingen och starta upp verksamheten.²⁶³

²⁴⁹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1916- 1917

²⁵⁰ Terning, Sid 64

²⁵¹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1950- 1951

²⁵² Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1883- 1884

²⁵³ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1885- 1886

²⁵⁴ Göteborg och Bohus läns landsting. Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger D4 A, lånekatalog 1883

²⁵⁵ *Accessionskatalog till Billströmska folkhögskolas bibliotek 1914*

²⁵⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1878- 1888 till 1905- 1906

²⁵⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1905- 1906

²⁵⁸ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1916- 1917

²⁵⁹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1951- 1952

²⁶⁰ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1905- 1906

²⁶¹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1946-1947, 1947- 1948, 1948- 1949, 1950- 1951

²⁶² Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1877 till 1881- 1882

Han efterträddes av Gerhard Annerstedt som bara blev kvar som rektor och bibliotekarie i två år och hans insatser inom det sistnämnda fältet var små.²⁶⁴ Som ny bibliotekarie och rektor tillträdde August Ekelund 1884. Han skulle komma att vara kvar till 1894. Samma år som Ekelund tillträdde gjorde skolinspektören en inspektion av skolan och biblioteket fick bland annat kritik för att inte var tillräckligt välskött. Någon närmare precisering än så gjordes inte, men Ekelund lovade att komma tillrätta med problemet.²⁶⁵ Ekelund efterträddes av Oskar Lundgren 1894 som i sin tur efterträddes av Hugo Östman 1909. Dessa tre personer var enligt verksamhetsberättelserna att döma engagerade och gjorde mycket för biblioteket och dess utveckling. Biblioteket beskrivs relativt ingående i verksamhetsberättelserna under dessa år och alla tre tycks ha haft ett intresse i biblioteksfrågor.²⁶⁶ Efter Hugo Östman tillträdde Klas V. Ekelund som ny rektor och bibliotekarie 1915, två poster han skulle komma att inneha fram till 1946.²⁶⁷ Ekelunds intresse för biblioteket så som det kommer till uttryck i verksamhetsberättelserna är litet. Väldigt lite skrivs om biblioteket under de 30 år som Ekelund förestår det, så förändringar och förbättringar kan mycket väl ha ägt rum utan att vi i dag har kännedom om dem, dock var de i sådant fall inte tillräckligt viktiga för att nedskrivs i verksamhetsberättelserna.²⁶⁸

Hur många det var som utnyttjade biblioteket är svårt att säga. Statistik saknas för större delen av den undersökta perioden, endast tiden fram till år 1900 samt för året 1951 finns bevarade och det framgår inte heller vad som har lånats av skolans elever och vad som lånats av personer från trakten.

Tabell 4

Tabell över antal utlån mellan år 1874- 1899

ÅR	UTLÅN	År	UTLÅN	År	UTLÅN
1874	29	1884	768	1894	-
1875	66	1885	500	1895	200
1876	26	1886	465	1896	240
1877	37	1887	350	1897	250
1878	62	1888	360	1898	200
1879	180	1889	310	1899	300
1880	353	1890	200		
1881	86	1891	250		
1882	136	1892	250		
1883	200	1893	150		

Källa: Verksamhetsberättelser 1876- 1877 till 1899- 1900

De första åren, i tabellen, fram till 1878 tar upp de utlån som gjordes på Stenkyrka sockenbibliotek och tiden därefter när biblioteket hade slagits samman med det på Billströmska folkhögskola. Som tabellen visar så ökade antalet lån dramatiskt efter flytten vilket knappast förvånar om man betänker att utbudet, öppettiderna samt tillskottet av potentiella låntagare (eleverna vid folkhögskolan) även de hade ökat. Utlåningssiffror för senare perioder saknas vilket gör det svårt att uppskatta hur välbesökt biblioteket egentligen var under 1900- talet första hälft.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1882- 1883, 1883- 1884

²⁶⁵ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1884- 1885

²⁶⁶ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1884- 1885 till 1914- 1915

²⁶⁷ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1946- 1947

²⁶⁸ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1915- 1916 till 1946- 1947

1951 utlånades dock 636 verk vilket inte behöver säga så mycket, men ändå kanske visar att utlåningen ligger ganska konstant under hela undersökningsperioden.²⁶⁹ Någon renodlad barnavdelning fanns inte på biblioteket däremot hade man en hel del ungdomsböcker. Från 1930- talet och framåt fanns det heller ingen åldersgräns för att få låna och barn kunde låna utan att ha en förälder eller vuxen med sig.²⁷⁰

Biblioteket i Billströmska nämns väldigt sällan i de politiska protokollen från Stenkyrka kommunfullmäktige och Stenkyrka kommunalstämma. Perioden när de båda biblioteken slås samman är egentligen den enda gången det överhuvudtaget nämns. Ett ekonomiskt anslag utgår visserligen varje år under den undersökta perioden, men anslaget är väldigt lågt och en väldigt liten andel av den kommunala budgeten.²⁷¹ Något som kanske förklarar den politiska tystnaden.

3.5 Delanalys

I delanalysen kommer jag att analysera biblioteksverksamheten utifrån de tre ramfaktorerna samhällsutvecklingen, ekonomin och de enskilda aktörerna som jag presenterade i teoridelen.

Frågan om hur samhällsutvecklingen har påverkat tillkomsten och utvecklingen av biblioteken under den undersökta perioden är komplicerad, men vissa resultat eller svar tycker jag ändå har framkommit. Samhället på Tjörn genomgick precis som övriga Sverige, dramatiska förändringar under den undersökta perioden vilket givetvis kom att påverka biblioteken.

Det samhälle som möter oss på Tjörn i början av den undersökta perioden var ett fattigt och isolerat jordbruks- och fiskesamhälle uppdelat i olika kommuner och municipalsamhällen med omkringliggande landsbygd. Avsaknaden av en stark centralort är en viktig förklaring till att biblioteken blev så pass små under en relativt lång tid. Det saknades politiska och ekonomiska resurser samt ett tillräckligt stort befolkningsunderlag för att biblioteken skulle kunna växa och expandera. Den industriella utvecklingen som tog fart i slutet av 1800- talet omstöpte mer eller mindre hela det svenska samhället och förändrade det från grunden. Arbetarrörelsen fick dock inte något stark fäste på Tjörn och dess bildningssträvanden fick inte det genomslag som skedde på många andra håll runt om i Sverige. Biblioteken på Tjörn tycks inte ha påverkats lika kraftigt som samhället i övrigt av de omvälvningar som skedde omkring dem, med undantag för den nationella bibliotekspolitikens direktiv som kom att spela en direkt och avgörande roll för dess verksamhet. Fram till kommunsammanslagningarna 1952 nämns biblioteken knappt i de kommunala protokollen och det är tydligt att dess verksamhet inte är en prioriterad fråga. I stor utsträckning fick biblioteken själva utforma sin verksamhet utan att kommunen lade sig i eller bidrog med mer än ett mindre ekonomiskt anslag. Det stöd som kommunen tycks bidra med rent konkret är lokaler för biblioteket i Skärhamn då det inhystes i den gamla skolan. Biblioteket i Billströmska folkhögskola befann sig i en annan situation då det formellt låg under kommunens ansvar, men drevs av skolan vilket innebar att det var mer beroende av det sistnämnda.

Det största incitamentet för utvecklingen av biblioteken under den undersökta perioden tycks ha kommit från statligt håll och i förlängningen från den statliga bibliotekspolitikerna.

²⁶⁹ Verksamhetsberättelse. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1951- 1952

²⁷⁰ Biblioteksminnen, Gustavsson

²⁷¹ Stenkyrka kommun, kommunfullmäktige. Protokoll 1890- 1952

Statsanslaget till bokinköp var under nästan alla år den viktigaste inkomstkällan för biblioteken, men få av de statliga direktiven kom att utnyttjas fullt ut framförallt beroende på bristande intresse hos kommunen. Biblioteken kunde dock tillgodoräkna sig en del av dessa direktiv bland annat genom att som motsvarighet till statsanslag räkna in hyresvärdet av kostnadsfritt upplåtna lokaler. Tilläggsunderstöd för bibliotekspersonalens kompetens tycks exempelvis inte ha utgått och över lag kan biblioteken 1952 inte sägas ha nått upp till en grundläggande biblioteksstandard.

Frågan om hur den ekonomiska utvecklingen såg ut på biblioteken är närmast att betrakta som en dyster läsning. De ekonomiska resurserna var små och i Skärhamns fall får dess bibliotek under 1930-talet mindre pengar av staten än den satta miniminivån på 400 kronor beroende på att Stenkyrka kommun inte var villig att skjuta till några extra pengar. De kommunala anslagen är under hela perioden fram till 1952 väldigt låga och frivilliga medel spelar efter statsanslaget för vissa år en större roll än vad de kommunala medlen gör. Bibliotekarien arbetade utan någon som helst ekonomisk ersättning - ett tillstånd som visserligen inte var ovanligt. I SOU 1949:28 gjordes en undersökning i Kalmar län där det framkom att 18 av 72 bibliotekarien inte fick någon lön. För biblioteksansvarig i Billströmska Folkhögskola utgick visserligen en avgift med 120 kronor per år fram till 1947, en summa som vid slutet av 1880-talet var relativt hög, men som i och med inflationstakten fram till 1940-talet får anses som symbolisk i slutet av den första undersökta perioden. Varför arvudet inte höjdes framgår inte av källorna men att en stor del av biblioteksarbetet från och med 1920-talet övertogs av rektorns fru kan vara en av orsakerna. Biblioteket i Billströmska folkhögskola hade dock under hela den undersökta perioden helt andra ekonomiska förutsättningar än biblioteket i Skärhamn då verksamheten kunde bedrivas inom folkhögskolans ramar. Även om de ekonomiska anslagen ser relativt likartade ut så hade Billströmskas bibliotek en klar ekonomisk fördel i och med att det kunde utnyttja folkhögskolans resurser såsom vaktmästeri, inventarier och administration.

De kommunala anslagen fick emellertid för folkhögskolans del endast användas till inköp av böcker medan det för Skärhamns del kunde disponeras på det sätt biblioteksstyrelsen fann brukligt. Statsbidragen blev viktiga framförallt för Skärhamns del då det möjliggjorde ett större bokinköp samt ökade den totala budgeten vilket innebar att biblioteket kunde öka sitt bokinnehav och erbjuda låntagarna ett större utbud

De enskilda aktörerna spelade en stor roll för framväxten av biblioteken på Tjörn och de personer som jag har valt att närmare granska har bidragit till framväxten av biblioteken på ön. Lars Billström spelar en central roll för denna framväxt även om han personligen aldrig var verksam på något av biblioteken. Hans roll är snarare något jag skulle vilja kalla för en mecenatroll då han dels ekonomiskt låg bakom grundandet av biblioteket på Billströmska och dels att han fysiskt bidrog med en stor del av bokbeståndet på samma bibliotek. I ett lite större perspektiv skapade Lars Billström också den största kulturinstitutionen på Tjörn genom grundandet av Folkhögskolan som kom att bli navet för öns kulturella verksamhet under flera decennier.

John Wågermans biblioteksgärning tog sin början omkring 40 år efter Billströms död med grundandet av folkbiblioteket i Skärhamn. Hans roll skulle jag vilja beskriva som idealistens då han dels verkade helt utan ersättning i över 40 år för biblioteket och dels tycks ha sett sin roll som folkbildande för Skärhamns invånare. Hans gärning var inte unik tvärtom, i SOU 1949:28 framgår det att bland icke heltidsanställda bibliotekarien 1938 var 73% av dessa folkskollärare något som även Wågerman var.

Personer som Wågerman och många av hans kollegor inom lärarkåren kom antagligen att spela en stor roll i de mindre samhällen där de var stationerade. De var ofta, bortsatt från prästen, de enda personerna med högre utbildning och många av dem, Wågerman inräknad, var bland de första från de lägre klasserna som fick möjlighet till högre studier. Wågerman kom att bli engagerad inte bara i biblioteket utan även inom municipalstämman, där han också blev ordförande, samt inom Tjörns kommunfullmäktige. Wågerman kom säkerligen också att genom sin person legitimera bibliotekets roll i ett samhälle utan tidigare bildningstraditioner. Hans biblioteksgärning var som nämnts ovan inte unik något som däremot inte går att säga om längden på hans gärning. I närmare 40 år kom han att driva biblioteket, visserligen med hjälp av sin familj, men det säger samtidigt en hel del om hans hängivenhet till biblioteket och för det samhälle han verkade i.

Både Billström och Wågerman ger uttryck för en liberal bildningstradition och de var också politiskt aktiva i det liberala lägret även om skillnaden mellan dem är stora. Individens förkovran är en viktig drivkraft för både Wågerman och Billström i deras arbete för biblioteken och detsamma gäller deras tro på den enskilda individens möjlighet att utbilda sig själv.

4. Resultatredovisning av biblioteket från 1976 till 1985

I min resultatredovisning för tiden efter 1952 kommer upplägget att vara detsamma som i den tidigare resultatredovisningen med ett undantag. Kapitel 4.2 är inte en del av redovisningen utan skall istället ses som en bakgrund och är därför placerat efter samhällsutvecklingen, men innan enskilda aktörer. Styckena samhällsutvecklingen och nedslag i den nationella bibliotekspolitiken kommer även de att redovisas från 1952 då det enligt mitt tycke ger en större förståelse av den egentliga undersökningsperioden. Min målsättning kommer vara att presentera mina resultat så neutralt och objektivt som möjligt för att senare i delanalysen analysera materialet.

4.1 Samhällsutvecklingen på Tjörn 1952- 1985

Under kommunsammanslagningarna 1952 slogs Tjörns kommuner ihop till en storkommun. Den totala befolkningen uppgick vid den här tiden till 8635 personer varav de flesta kom från Stenkyrka som tidigare varit den största av kommunerna.²⁷² 1980 var invånarantalet cirka 11000 personer och ökade med några hundra varje år. Jordbruket var den största näringen och 1126 innevånare fick sin försörjning därifrån. Fisket var en annan viktig näring och 713 personer tjänade sitt uppehälle som fiskare. Dessa båda näringar skulle under de närmaste decennierna minska kraftigt för att under 1980- talet tillsammans endast svara för ett hundratal arbeten.²⁷³ Den offentliga sektorn var vid tiden för kommunsammanslagningen liten och endast 145 personer arbetade inom den vilket kan jämföras med över 2000 personer under 1980- talet.

Politiskt var Folkpartiet det största partiet i kommunen fram till slutet av 70- talet²⁷⁴ och i det första valet till kommunfullmäktige 1951 fick man inte mindre än 26 av 40 platser. Socialdemokraterna och Moderaterna gick efter vissa av valen under perioden samman och styrde tillsammans för att slippa den folkpartistiska dominansen. Det politiska arbetet kom dock aldrig att bli särskilt ideologiskt utan det var Tjörns bästa man hade i åtanke och detta mål hade företrädare framför eventuella ideologiska motsättningar.²⁷⁵ Kommunhuset var placerat i Sibräcka mitt på ön och det var kvar där fram till slutet av 1970- talet då det flyttades till Skärhamn. Under kommunens första årtionde dominerades den politiska dagordningen av frågor som gällde kommunalt vatten och avlopp samt utbyggnad av skolorna. Bland annat beslutades det att bygga en högstadieskola och även ett ålderdomshem byggdes under den här perioden. Under 1970- talet tillkom ytterligare en högstadieskola och låg- och mellanstadieskolorna hade vid den här tiden kraftigt rustats upp eller fått nya lokaler. En annan viktig fråga var arbetet med att bygga en bro till fastlandet och beslut togs redan 1953, men det dröjde till 1960 innan Tjörnbron invigdes.²⁷⁶

Tjörnbron tillkomst kom att betydda mycket för kommunen, då Tjörn i och med den kom att bli ett attraktivt område för pendlare och befolkningen ökade under 60- talet. Även antalet kommunanställda kom att öka något under 1960- talet även om det mesta fortfarande sköttes av politiker.²⁷⁷

²⁷² Åhs, Sid, 1

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid. Sid 4

²⁷⁵ Ibid. Sid, 5

²⁷⁶ Ibid.

²⁷⁷ Ibid. Sid, 9

Först under 1970- talet kom antalet kommun- och offentliganställda att öka kraftigt. Den förste kommunchefen anställdes till exempel 1974 och under den här perioden lades grunden för den organisation som senare kom att driva det dagliga kommunala arbetet.²⁷⁸

Tjörns utveckling var i stora drag likvärdig med den utveckling som samtidigt ägde rum i alla Sveriges småkommuner. Folkhemsbygget som hade påbörjats efter andra världskriget och som nådde sin höjdpunkt under slutet av 1960- talet kom att spela en stor roll för Tjörns utveckling. Inte minst satsningarna i den offentliga sektorn under 1960-talets senare del innebar, för Tjörns del, en kraftig ökning av offentlighetsanställda och en utbyggnad av den offentliga sektorn som helhet.²⁷⁹

4.1.1 Nedslag i den nationella folkbiblioteksutvecklingen 1952 fram till 1980

1955 kom en kungörelse angående ändrade statsbidrag till folkbiblioteksväsendet. Statsbidrag skulle utgå som tidigare med dels ett allmänt grundbidrag och dels som särskilda tilläggsbidrag av två slag.²⁸⁰ Grundbidraget utgick med 50 % av hela bidragsunderlaget, dock med högst 5000 kronor. Tilläggsbidrag 1 utgick med 20 % av bokanslaget om biblioteket hade en av skolöverstyrelsen godkänd handbokssamling och tillgång till vägledning i användandet av densamma. Tilläggsbidrag 2 utgick med 20 % för biblioteksutbildad personal som hade av skolöverstyrelsen godkänd kompetens.²⁸¹

Under 1960- talet expanderade biblioteksverksamheten, såväl som den övriga offentliga sektorn, tack vare kraftig ekonomisk tillväxt och statliga och kommunala satsningar. För folkbibliotekens del innebar det införandet av nya medier och en ökad utåtriktad verksamhet, exempelvis Boken kommer.²⁸² 1965 avskaffades de generella statsbidragen och kommunernas ansvar för folkbiblioteken kom att stärkas. Statsbidragen fanns dock kvar, men de kom att bestå av utvecklingsbidrag och punktbidrag för särskilda lokala initiativ exempelvis anskaffande av bokbil, utrustning för musikåtergivning och försök med olika former av allmänkulturell verksamhet.²⁸³ Kommunerna skulle framöver komma att svara för merparten av kostnaderna för folkbiblioteken, och de kom att ingå i den kommunala sektorn.²⁸⁴ De mest eftersatta bibliotekskommunerna kunde dock få relativt generösa utvecklingsbidrag.

Under 1960- talet hade en rationaliseringsutredning publicerats som kom fram till att bibliotekspersonalen skulle fördelas i kategorier och att arbetet skulle fördelas efter dessa. Denna utredning kom att spela en viktig roll i organiserandet av folkbiblioteken och blev en slags grund i praktisk drift och organisation av dem.²⁸⁵ 1972 tillkom en ny rationaliseringsutredning som dock inte fick lika stor betydelse men som spelade en viss roll för organiserandet av filial- och bokbussverksamheten.²⁸⁶ 1969 startades utredningen Kulturrådet och 1972 kom utredningens slutbetänkande Ny kulturpolitik, SOU 1972: 66. Denna ledde fram till tre kulturpropositioner.

²⁷⁸ Ibid. Sid, 11

²⁷⁹ Ahlberger, Sid, 337ff

²⁸⁰ Författningar och föreskrifter rörande folk- och skolbibliotek, (1958), §2

²⁸¹ Ibid. Sid 12f

²⁸² Jacobson, Thord, Plaenge (1982), *Folkbiblioteken i tal och tankar: En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*, Stockholm, Liber Förlag, Sid 101

²⁸³ Ibid. Sid, 91

²⁸⁴ Ibid.

²⁸⁵ Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek (1960), Sid 156

²⁸⁶ Jacobson, Sid 108ff

För folkbibliotekens del slog utredningen tydligt fast att biblioteken var kommunernas viktigaste kulturinstitution och för att kunna uppfylla detta krav krävdes bra tillgång till lokaler och personal.²⁸⁷ Kommunerna fick även i och med detta svara för merparten av kostnaderna för sina folkbibliotek. Detta var en del av det strävande som varit aktuellt sedan kommunreformen 1962, nämligen att decentralisera biblioteksväsendet och lägga allt mer beslutsfattande på den kommunala nivån.²⁸⁸

Under 1970- talet formulerades kommunala biblioteksprogram där huvudpunkterna handlade om de viktigaste målen för folkbiblioteken. Folkbiblioteken skulle bland annat fungera som kommunala kulturhus, informationscentraler, vara resurscentra för utbildning samt försöka nå alla grupper i samhället med en särskild prioritering av barn, ungdomar och andra eftersatta grupper.²⁸⁹

Biblioteksverksamheten kom under 1970- talet att expandera, exempelvis steg antalet utlån per invånare i Sverige till cirka 9 för den undersökta perioden, och den nya kulturpolitiken som formulerades i många utredningar, rapporter och propositioner under perioden bidrog till att ge folkbiblioteken en framträdande roll i kulturlivet, i samhället och i den kommunala demokratin.²⁹⁰

4.2 Biblioteksverksamheten på Tjörn 1952 fram till 1976

Efter kommunsammanslagningen 1952 beslutades det att biblioteken på Tjörn skulle gå samman i en gemensam organisation och för detta syfte bildades en gemensam biblioteksstyrelse.²⁹¹ Denna styrelse kom vid sin tillkomst att bestå av bibliotekarierna från de olika biblioteken som var sju till antalet och de flesta var skollärare till yrket. De sju biblioteken var placerade på Valsäng, Hjalteby, Skärhamn, Dyrön, Åstol, Klädesholmen och i Billströmska folkhögskola. Senare tillkom även Rönnängs och Häröns bibliotek. Till huvudbibliotek gjordes Billströmska folkhögskola. Detta varade dock endast i några få år tills bibliotekarien och tillika rektorn Carl W. Blomqvist lämnade sin tjänst. Hans efterträdare Paul Terning hade varken tid eller intresse av att sköta biblioteket vilket fick till följd att biblioteket lämnade den kommunala organisationen och blev ett renodlat skolbibliotek. Biblioteksstyrelsen arbetade hårt med att få fram en ny lokal där huvudbiblioteket kunde placeras och fick av kommunen ett rum i kommunhuset, som då var beläget i Sibräcka. I början av 1960-talet flyttades biblioteket till skolan i Sibräcka en placering som huvudbiblioteket skulle ha fram tills 1971 då det flyttades till Källekärr och där placerades i en källarlokal på 65 kvadratmeter.

Ett problem som den nya biblioteksstyrelsen hade var att få biblioteken att fungera som en gemensam enhet. De flesta av styrelsemedlemmarna hade själva under lång tid drivit biblioteken oberoende av varandra och samarbetsproblemen blev stora. De gemensamma inköpen var ofta föremål för diskussioner och det var svårt att få de böcker som fanns att cirkulera mellan biblioteken. Ett annat problem med cirkulationen var avsaknaden av transportmedel vilket fick till följd att transportererna under en period sköttes med hjälp av lokalbussen.

²⁸⁷ SOU 1972:66, Sid 284f

²⁸⁸ Jacobsson, Sid. 91

²⁸⁹ Jacobsson, Sid 167ff

²⁹⁰ Ibid. Sid 26ff

²⁹¹ Biblioteksminnen, Gustavsson, Hela stycket hämtat från denna intervju.

Det var först under andra halvan av 1960- talet som styrelsearbetet blev bättre då andelen bibliotekarier minskade till förmån för en större andel politiker. Från kommunens sida gav man gärna anslag till böcker, men anslag till personal och lokaler var små eller obefintliga. Personalen vid huvudbiblioteket fick en liten symbolisk klumpsumma vid årets slut, någon heltidsanställd bibliotekarie fanns inte. Personalen hade som bäst fått en kortare utbildning och verksamheten byggde mycket på ideellt arbete. Bibliotekarier från landstinget anlätades periodvis för vissa projekt och bokleveranser från länsbiblioteket kom regelbundet.

Öppettiderna var begränsade under hela perioden till några timmar i veckan under en eller två dagar och det var först under början av 1970- talet som utbudet på biblioteken breddades med exempelvis sagostunder och författarbesök.

Inga större satsningar gjordes från kommunens sida på biblioteken under perioden 1952 till 1976 utan kommunens ekonomiska resurser lades istället på exempelvis skolbyggnation samt vatten och avlopp. Biblioteksverksamheten sköttes till stor del, som tidigare, med ett stort inslag av frivilliga insatser och engagemang. 1974 lades biblioteksstyrelsen ned och ersattes av en kulturnämnd bestående av politiker och denna nämnds tillkomst skulle innebära klara förbättringar inte bara för biblioteket utan även för kulturlivet på Tjörn.

4.3 Enskilda aktörer som var viktiga för biblioteket 1976 fram till 1985

Sven Erik Gustavsson

Sven Erik Gustavsson föddes 1927 i Sibräcka på Tjörn.²⁹² Hans far var jordbrukare och partipolitiskt aktiv inom arbetarrörelsen, som börjat etablera sig på Tjörn under 1900- talets andra decennium. Familjen var religiös, fadern var pingstvän och de första böckerna Sven Erik läste var av religiös art. Vid 13 års ålder började han dock att låna böcker på Billströmska folkhögskola, vars utbud av barn- och ungdomslitteratur vid den här tiden var litet. I tonåren började Sven Erik att engagera sig i SSU:s studiecirkelbibliotek och han kom på sikt att överta ansvaret för detta. Någon högre utbildning fick han inte utan han började tidigt arbeta i familj jordbruket. Han skulle komma att förbli jordbrukare i hela sitt liv.

Tack vare arbetet med studiecirkelbiblioteket samt det faktum att hans far var landstingspolitiker möjliggjorde att Sven Erik vid 25 års ålder kom att bli invald i den, efter kommunsammanslagningarna 1952, nygrundade biblioteksstyrelsen. Själv hade han inte någon utbildning som bibliotekarie. Han hade blivit erbjuden att gå en kurs i Örebro under tre månader, men på grund av tidsbrist fick hans fru genomföra utbildningen istället. Sven Erik skulle komma att vara kvar i biblioteksstyrelsen fram tills att den upphörde 1974 och ersattes av kulturnämnden, en nämnd som han var verksam i långt in på 1990- talet då han avsåg sig sina politiska uppdrag i kommunen.

Arbetet inom biblioteksstyrelsen innebar att medlemmarna möttes cirka en gång i månaden för att diskutera inköp och lägga upp arbetet. Mycket av tiden gick åt till att försöka skaffa fram bättre lokaler och att få politikerna till att öka anslagen. Dispyter uppstod inom styrelsen och Sven Erik fick bland annat höra att han som bonde inte skulle syssla med biblioteksfrågor.

²⁹² Biblioteksminnen, Gustavsson, hela stycket är hämtat ur denna intervju

Kontakten med länsbiblioteket var även den stundtals spänd då man från biblioteksstyrelsens sida ansåg att de böcker som lånades in var sådana som biblioteken redan hade. Sven Erik ansåg dock att styrelsearbetet blev bättre med tiden och att det blev mer gjort samt att biblioteksverksamheten blev mer centraliserad och effektiv då andelen politiker ökade i biblioteksstyrelsen under 1960-talet. En av de viktigaste frågorna för Sven Eriks del var filialerna, att dessa skulle utvecklas och bli mötesplatser för kommuninvånarna. Detta blev ännu viktigare ju längre tiden gick då exempelvis livsmedelsaffärer och postkontor lades ner på flera platser på Tjörn.

I kulturnämnden kännetecknades Sven Eriks insats av att han under hela sin verksamma period uppmuntrade kulturverksamheten och motsatte sig nedskärningar inom den. Under flera år under 1970-talet röstade han mot kulturnämndens budgetförslag som han ansåg antingen för låga eller felprioriterade. Då den politiska majoriteten nästan aldrig var i Socialdemokraternas favör så fann han sig nästan alltid i opposition och hade därför svårt att driva genom sina förslag.

Sven Erik Gustavsson dog 2002 vid en ålder av 75 år, men var fram till sin död nämndeman och aktiv inom det Socialdemokratiska partiet på Tjörn.²⁹³

Anita Sindler

Anita Sindler hade innan hon tillträdde som bibliotekschef på Tjörn 1976 ganska lite erfarenhet av biblioteksarbete.²⁹⁴ Hon hade visserligen jobbat några år på Borås statsbibliotek, som assistent, innan hon påbörjade studierna på bibliotekshögskolan i början av 1970-talet. Däremot hade hon erfarenhet av annat kulturellt arbete då hon bland annat varit verksam på Hagahuset i två år och innan dess tio år på Röhsska muséet. Direkt efter avslutade studier på bibliotekshögskolan sökte och fick hon jobbet som bibliotekschef på Tjörn och en viktig orsak till att hon fick tjänsten trots sin ringa erfarenhet berodde på att man från kulturnämndens sida ville ha någon som kunde föra ut det allmänkulturella till öns invånare vilket man trodde att Sindler kunde.

Hennes första intryck av biblioteken på Tjörn var att de var försummade och eftersatta. Vid hennes tjänstetillträde höll biblioteket i Skärhamn på att renoveras. Tanken var att det skulle bli ett nytt huvudbibliotek istället för det i Källekärr och biblioteket var under större delen av 1976 nedpackat i kartonger. En fördel med renoveringen var att Sindler kände att det gav henne en möjlighet att börja om från grunden. En av Sindlers första åtgärder var att slänga både katalogkortet och beståndskatalogerna då dessa var oorganiserade och inkompleta och istället genomföra en ny inventering. Hennes första tid togs i stor utsträckning upp av att få igång det nyrenoverade huvudbiblioteket samt att orientera sig i dess bestånd och vad som behövde kompletteras. Bland annat hade kulturnämnden glömt att köpa in nya bokhyllor något som Sindler åtgärdade genom inköp via Bibliotekstjänst. Hon fick hjälp av den kommunala administrationen exempelvis då det gällde rutiner för budget och logistik. Ett problem som tidigt gjorde sig gällande för detta samarbete var att det saknades telefon i biblioteket vilket innebar att Sindler tvingades cykla en sträcka på cirka en mil från biblioteket till kommunhuset varje gång hon ville komma i kontakt med representanter för kommunen. På sikt kom dock dessa cykelturer att löna sig då de medförde en form av aktning från kommunens anställda som under hela Sindlers verksamhetsperiod hjälpte och stöttade henne.

²⁹³ Intervju gjord med Anita Sindler [2008-08-29]

²⁹⁴ Ibid.

Samarbetet från politiskt håll upplevde Sindler som mycket bra och hon fick intrycket av att politikerna stod bakom henne i hennes arbete. Ledamöterna i kulturnämnden hade alla ett stort engagemang för kulturfrågor och ville att biblioteken på ön skulle hjälpa till att sprida kulturen till öns invånare. Kulturfrågorna gav inte heller upphov till några stora ideologiska motsättningar vilket fick till följd att samarbetet mellan politikerna fungerade friktionsfritt och beslut kunde i de flesta fall tas genom konsensus.

I arbetet med låntagarna, övrig personal och även med övriga kommuninvånare försökte Sindler att vara lyhörd. Ett stort misstag hade enligt Sindler varit om hon vid sitt tjänstetillträde haft en missionerande inställning där hon skulle ”lära” tjörnborna kultur och bibliotek. Istället var det viktigt att samarbeta och tillsammans komma fram till besluten. Inte minst var detta viktigt gentemot filialföreståndarna som arbetade i de närmaste ideellt och tidigare drivit sina bibliotek relativt självständigt. Sindler lyckades få en fungerande organisation och personalstyrkan kom med tiden att öka och bli mer professionaliserad.

Det största projektet som Sindler arbetade med var byggandet av ett nytt huvudbibliotek i Skärhamn. Biblioteksytan var först planerad till 600 kvadratmeter, men Sindler lyckades få upp den till 800 kvadratmeter efter hårda debatter med bland annat kommunpolitikerna som när biblioteket stod klart medgav att hon hade rätt i att 600 kvadratmeter inte hade räckt.

1985 slutade Anita Sindler sin tjänst på Tjörn för att istället bli chef för folkbiblioteken i Göteborg, en post hon kom att inneha i nästan 20 år innan hon gick i pension. Sindler bidrog starkt till utvecklingen av biblioteken på Tjörn och hennes tid präglades av expansion och kreativitet. Utan Sindler hade förändringar givetvis ägt rum, men det är tveksamt om det hade haft samma lyckade resultat till följd.

4.4 Ekonomin för Tjörns kommunbibliotek 1976- 1985

Den ekonomiska utvecklingen för Tjörns kommunbibliotek mellan 1976 och 1985 får anses vara god. Speciellt under åren 1976 till 1979 då de kommunala anslagen ökade kraftigt. 1976 fick biblioteket statligt upprustningsbidrag på 300 000 kronor fördelat på tre år och detta ekonomiska tillskott kom framförallt att användas för att utöka dess bok och media bestånd.²⁹⁵ I samband med detta bidrag tillsattes en budgetkommitté med fem personer som skulle planera en långsiktig ekonomisk strategi för biblioteksverksamheten.²⁹⁶

Tabell 5

Driftbudget 1976- 1983

År	1976	1977	1978	1979	1982	1983
Summa	217500 kr	327100 kr	561700 kr	700000 kr	951140 kr	980600 kr

Källa: kulturnämndens protokoll 1976- 1983

I tabellen framgår det att budgeten mer än tredubblades mellan åren 1976 och 1979. Detta skedde inom alla delar av budgeten. Inköp av media låg 1976 på en summa av 70 000 kronor en siffra som 1979 hade ökat till 202 000 kronor nästan lika mycket som 1976 års driftbudget.²⁹⁷

²⁹⁵ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

²⁹⁶ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll, 1976-06-14

²⁹⁷ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1976-06-14

Även inom andra områden av budgeten ökade anslagen från år till år innan det stabiliserades omkring 1982.²⁹⁸ Exempelvis hade personalkostnaderna fram till dess ökat från 93 000 kronor 1976 till 609 600 kronor 1982.²⁹⁹ Det nya biblioteket som invigdes i Skärhamn 1983 kom att kosta 4,5 miljoner kronor. Dessa pengar togs dock inte från kulturnämndens konto utan bekostades av kommunstyrelsen.³⁰⁰

Politiskt verkar budgeten inte ha inneburit några större motsättningar utan konsensus tycks ha funnits och trots en sänkning av kulturnämndens totala budget inför 1983 så drabbades inte biblioteksverksamheten av detta.³⁰¹

Av kulturnämndens protokoll framgår det att den ekonomiska satsningen på biblioteksverksamheten var väldigt medveten, en medvetenhet som kom av att man inte bara i kulturnämnden utan i hela kommunfullmäktige ansåg kulturen som viktig. Kostnaden var relativt liten om man ser till kommunens totala budget och kommunen ansåg att de fick mycket för de pengarna som satsades.³⁰²

4.5 Biblioteksverksamheten på Tjörn 1976- 1985

Tjörns kommunbibliotek bestod i början av 1976 av ett huvudbibliotek beläget i Sibräcka och åtta filialer spridda över ön. Två år tidigare hade den gamla biblioteksstyrelsen, som varit verksam sedan 1952, ersatts med en kulturnämnd som kom att få det övergripande politiska ansvaret över kulturen i kommunen samt att driva den allmänkulturella verksamheten.³⁰³ Efter kulturnämndens tillträde diskuterades bibliotekens framtida organisation tillsammans med länsbibliotekarie Git Westman och hon lovade att sex månader senare återkomma med ett organisationsförslag. Ett av skälen till att kulturnämnden valde att utreda biblioteken var att man ville komma i åtnjutande av statliga upprustningsanslag om 300 000 kronor fördelat på tre år. För att kunna komma åt dessa pengar var man dock tvungen att kunna uppvisa en effektiv basorganisation.³⁰⁴ I maj 1975 presenterade Westman sina förslag inför kulturnämnden och nämnden beslutade att inrätta en bibliotekschefspost och utreda möjlighet för samverkan med skolbiblioteken.³⁰⁵ Tjänsten som bibliotekschef gick till Anita Sindler och i samband med hennes tillträde 1976 påbörjades också relativt kraftiga åtgärder att genomföras för att höja standarden på biblioteken.³⁰⁶

Bibliotekslokalerna i kommunen var i början av 1976 i relativt dåligt skick och ingen av dem var byggd primärt för att inhysa bibliotek. Biblioteksfilialen i Skärhamn hade befunnit sig i samma lokaler sedan 1917 och utrymmet uppgick i början av 1976 endast till tre rum, men utökades i början av året med ytterligare ett rum och hela nedervåningen i huset, som numera kallades för den Wågermanska villan, disponerades nu av biblioteket och mätte 160 kvadratmeter.³⁰⁷

²⁹⁸ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

²⁹⁹ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll, 1975-08-04 och 1983-05-03

³⁰⁰ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³⁰¹ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll, 1983-05-03

³⁰² Intervju med Anita Sindler [2008-08-29]

³⁰³ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³⁰⁴ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll, 1974- 11- 18

³⁰⁵ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1975- 07- 02

³⁰⁶ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1976- 07-01

³⁰⁷ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

I samband med expansionen blev Skärhamn huvudbibliotek på Tjörn.³⁰⁸ 1978 utökades bibliotekets lokaler ytterligare då även övervåningen blev till bibliotek och den totala biblioteksytan kom att uppgå till 300 kvadratmeter.³⁰⁹

1976 började byggandet av en ny högstadieskola på Tjörn och i denna byggnad skulle ett kombinerat folk- och skolbibliotek placeras.³¹⁰ Detta var första gången i kommunens historia som ett bibliotek byggdes och både från Kulturnämndens och från bibliotekspersonalens sida kom synpunkter på hur det borde utformas. Biblioteket skulle bland annat innefatta en utlåningshall om 190 kvadratmeter, en barnavdelning på 50 kvadratmeter och magasin samt personalutrymmen om 60 kvadratmeter.³¹¹ Totalt blev lokalytan när biblioteket stod färdigt den 18 november 1978 410 kvadratmeter.³¹² Även många av de andra filialerna fick förbättrade lokaler under perioden. På Åstol renoverades lokalerna 1981, filialen i Klövedal integrerades med skolbiblioteket samma år och fick på så sätt nya lokaler. I Rönnäng flyttade biblioteket från bygdegården 1981 till den renoverade gamla skolan och 1983 integrerades Källekärns bibliotek med skolans och fick nya lokaler i den.³¹³

En filial stängdes under perioden, filialen i Myggenäs, belägen i en källarlokal under en livsmedelsbutik, som efter en inspektion av yrkesinspektionen 1980 tvingades stänga igen då lokalerna inte ansågs vara ändamålsenliga. Biblioteket flyttades över till Häggvalls bibliotek. Ingen ny lokal skaffades på orten.³¹⁴ De olika filialerna diskuterades ofta i Kulturnämnden och alla var överens om att många av dem var i dåligt skick. Det ekonomiska läget innebar dock att nybyggnation var uteslutet. Istället letade man konstant efter andra lokaler som ansågs bättre.

Trots att bibliotekslokalerna hade genomgått relativt kraftiga förbättringar så saknades ett modernt huvudbibliotek något som Kulturnämnden började uppmärksamma kommunfullmäktige på under slutet av 1970- talet.³¹⁵ Kulturnämnden lämnade ett förslag som gick ut på att ett nytt huvudbibliotek borde byggas i Skärhamn i anslutning till det nya kommunhuset som planerades.³¹⁶ Studiebesök gjordes till Skåne för att undersöka nyare biblioteket som skulle kunna stå modell för Tjörns.³¹⁷ I oktober 1981 beslutade kommunfullmäktige att ett kommunhus och bibliotek skulle byggas i Skärhamn och kostnaden för biblioteket beräknades till 4,5 miljoner kronor.³¹⁸ I augusti 1982 påbörjades bygget och den 13 augusti året därpå invigdes Tjörns kommuns nya huvudbibliotek.³¹⁹

Biblioteket var 825 kvadratmeter stort på ett plan och av dessa 825 kvadratmeter var 580 kvadratmeter barn och vuxenavdelningar, 143 kvadratmeter personalavdelningar och 50 kvadratmeter bokmagasin.³²⁰

³⁰⁸ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1976-01-12

³⁰⁹ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³¹⁰ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1976- 05- 14

³¹¹ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1976- 05- 14

³¹² Ibid.

³¹³ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³¹⁴ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1980- 03- 04

³¹⁵ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³¹⁶ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1980- 05- 19

³¹⁷ Tjörns kommun, Kulturnämnden, Protokoll 1980- 12- 08

³¹⁸ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³¹⁹ Ibid.

³²⁰ Ibid.

Biblioteket var centralt beläget i Skärhamn och arkitekten var CO Cederlöf. I biblioteket fanns också möjlighet till utställningar och föreläsningar. Det var ett modernt folkbibliotek som hade byggts.³²¹

Verksamheten på biblioteken i Tjörns kommun utvecklades och breddades under den undersökta perioden. 1979 fick de fem servicehusen i kommunen regelbundna besök av bibliotekarier och även förskolorna besöktes. 1984 besöktes alla servicehusen var fjortonde dag och i dem var ett litet bokbestånd placerat ur vilket de boende fritt kunde låna. Sagostunder påbörjades regelbundet på tre av biblioteken och andra aktiviteter såsom utställningar, teater, filmvisningar och diabilvisningar infördes.³²²

Personalutvecklingen hade även under den undersökta perioden genomgått förändringar till det bättre. Våren 1976 fanns 32 personaltimmar fördelade på 9 bibliotek, där en deltidutbildad bibliotekarie, som hade nio timmar i veckan, fungerade som chef. Hösten 1976 tillträdde den nya bibliotekschefen med 40 timmar i veckan och 1978 tillträdde en filialföreståndare på Häggvalls bibliotek. En halvtidstjänst som kontorist inrättades 1977 och ytterligare en kontoristtjänst tillkom på Häggvalls bibliotek. 1979 uppgick det totala antalet timmar för biblioteken på Tjörn till 160 timmar i veckan. 1984 utgjordes personalen av en bibliotekschef, två bibliotekarier varav en barnbibliotekarie, 5 deltidanställda kanslist och fyra timtjänstarbetande kontorister.³²³ Det totala antalet personaltimmar uppgick till 202.³²⁴ Öppetiderna för biblioteken ökade under den undersökta perioden. Vintern 1976 hade biblioteken sammantaget öppet 22 timmar i veckan. En siffra som 1979 hade ökat till 58 timmar. 1984 var denna siffra 75 timmar i veckan varav huvudbiblioteket hade öppet 31 timmar, Häggvall 18 timmar och Rönnäng 10 timmar. De övriga sex biblioteken hade alla öppet mindre än 10 timmar i veckan och en del av bara med en timma.³²⁵

Bokbeståndet ökade under den undersökta perioden mycket tack vare de statliga upprustningsbidragen på 300 000 kronor som Tjörns bibliotek erhöll 1976. Vid årets början uppgick det totala bokbeståndet till 19 332 verk en siffra som i december 1978 var uppe i 36 006 verk. Framförallt var det barn- och ungdomsböcker samt fack- och referenslitteratur som i större utsträckning än tidigare köptes in mellan dessa år. 1984 var bokbeståndet 58 606 verk varav 21 476 var barn- och ungdomsböcker. Ett hundratal tidskrifter fanns 1984 vid huvudbiblioteket samt vid Häggvalls bibliotek och totalt hade biblioteken i kommunen 224 årsprenumerationer. På huvudbiblioteket fanns även språkkurser, diabilbilder, mikrofilmade kyrkoarkivalier och talböcker tillgängliga för utlån. Inköpen för 1984 var fördelade så att huvudbiblioteket stod för hälften av ett totalt inköp på 4463 verk medan de övriga inköpen var fördelade relativt jämt mellan de övriga, undantaget Häggvall som inköpte 952 verk.³²⁶

Andelen låntagare steg framförallt efter det att det nya huvudbiblioteket hade öppnat och i Skärhamn skrevs cirka 1400 nya låntagare in mellan 1983 och slutet av 1984. Mellan 90 % och 95 % av dessa var över 15 år vilket betydde att biblioteket hade lyckats locka många ur den äldre generationen som tidigare inte besökt biblioteket.

³²¹ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³²² Ibid.

³²³ Ibid.

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Ibid.

Det totala antalet låntagare i kommunen 1984 var 7990 stycken varav huvudbiblioteket stod för 3786 av dessa.³²⁷

Utlåningen per invånare i kommunen ökade från drygt tre verk 1976 till nio verk 1984. Det rörde sig med andra ord om en tredubbling av andelen utlån mellan dessa åtta år.

Tabell 6

Utlån per invånare för Tjörns kommun 1976- 1985

År	Utlån	År	Utlån	År	Utlån
1976	3,3	1979	6.0	1982	8.0
1977	*	1980	7.7	1983	8.0
1978	5.2	1981	8.0	1984	9.0

* = uppgift saknas

Källa: Bibliotekskalendern 1975- 1985

För 1984 finns mer detaljerad statistik och det är tydligt att barn- och ungdomslitteratur är det som lånas ut mest med cirka 52 % av den totala utlåningen. För många av filialerna var andelen barn och ungdomslitteratur dock högre.³²⁸

4.6 Delanalys

I delanalysen kommer jag att analysera biblioteksverksamheten utifrån de tre ramfaktorena, samhällsutvecklingen, ekonomin och enskilda aktörer om jag presenterade i teoridelen.

Det är tydligt att det är först under 1970-talet som samhället eller kommunen på Tjörn uppmärksammar biblioteken och ger dem de utökade resurser som de behöver för att kunna driva verksamheten effektivt. Skälet till denna förändring står enligt mig att finna i dels kraven från nationellt håll om hur ett kommunalt bibliotek bör drivas, dels den större tanken om vad ett samhälle bör erbjuda sina medborgare för tjänster samt en politisk omvärdering på Tjörn där man tidigare haft som målsättning att biblioteken skulle bygga på ideellt engagemang något som nu förändrades vilket inte minst införandet av en kulturnämnd är ett exempel på. Samtliga av dessa skäl hänger intimt ihop med varandra och utvecklingen är på intet sätt unikt för Tjörn utan skedde samtidigt på många olika håll och på många olika bibliotek i Sverige. I Tjörns fall hade man bland annat under 1960- talet sett en kraftig befolkningsökning till följd av att bland annat Tjörnbron byggdes och bilismens genomslag vilket gjorde ön attraktiv för pendlare.

Biblioteksverksamhetens utveckling i Tjörns kommun mellan åren 1974 och 1985 är expansiv. Tack vare statsbidrag och kommunala insatser kan man i Tjörns fall tala om en etablering av en modern folkbiblioteksverksamhet under denna period.

Det samhälle som möter oss under den här perioden är ett modernt välfärdssamhälle där den kommunala offentliga sektorn tillåts växa. Kultur- och biblioteksområdet är ett mjukt som politikerna inte bara på Tjörn utan även i stora delar av Sverige under 1970- talet beslutar att investera i. För Tjörns del innebar perioden bland annat att en centralort tog form i Skärhamn vilket för bibliotekets del innebar att ett tydligt huvudbibliotek tilläts växa fram.

³²⁷ Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

³²⁸ Ibid.

Under den senare undersökta perioden utnyttjas på ett helt annat sätt än tidigare de statliga anslag och möjligheter som fanns. Ett viktigt skäl till detta beror på de generella statsbidragens avskaffande 1965 och kommunernas ökade ansvar för biblioteken vilket innebar att kommunerna själva fick stå för merparten av kostnaderna. Staten kompenserade bortfallet av statsbidraget med punktbidrag och andra former av riktade bidrag. Detta tycks ha fått till följd att kommunen mer aktivt intresserade sig för de statliga bidrag som fanns att söka för att hålla sina egna kostnader nere eller för att få ut maximalt av dem. På Tjörn kom detta att göras med hjälp av länsbiblioteket och länsbibliotekarie Git Westman, som 1974 gjorde en utvärdering av biblioteken i syfte att komma åt statliga upprustningsbidrag till biblioteken.

Kulturnämndens införande 1972 innebar överlag att de kulturella frågorna kom att tas på större allvar och få tydligare mål och rutiner än tidigare. Biblioteksverksamheten kom under perioden att genomgå klara förbättringar på samtliga punkter. Från kommunens sida uppläts bättre lokaler och personalläget förbättrades även det. Den tidigare inställningen att kommunen endast skulle bidra med lokaler och bidrag för bokinköp förändrades och ett nytt synsätt växte fram där biblioteket kom att ses som en grundläggande institution i samhället .

De ekonomiska förutsättningar under perioden 1976- 1985 skiljer sig markant från den tidigare perioden då det nu sker kraftiga anslagsökningar varje år. En förutsättning för att detta lät sig göras är de upprustningsbidrag från staten som kommer kommunen till del och som ger ett incitament även för kommunala investeringar i biblioteksverksamheten. Speciellt uppseendeväckande är de anslagsökningar som sker mellan åren 1976 till 1979 då budgeten tredubblas. Dessa ökningar var en del i en större strategi för att expandera och kvalitetssäkra verksamheten, beslutat av kommunpolitikerna, för att kulturen på Tjörn skulle spridas till alla dess invånare. De ekonomiska resurserna avsattes till skillnad från tidigare inte enbart på böcker utan satsningar gjordes även på personal och lokaler. Detta var något nytt som inte skett tidigare, visserligen avkrävdes det av kommunen för att få tillgång till de statliga upprustningsbidragen då de tvungna att uppvisa en effektiv basorganisation, men det är tydligt att kommunens satsning var långsiktig och inte enbart ett sätt att få tillgång till snabba pengar.

Under den senare perioden som jag undersökt var det framförallt två enskilda aktörer som jag speciellt vill lyfta fram. Sven Erik Gustavsson är en av dem och hans roll skulle jag vilja kalla politikens. Gustavsson arbetade under hela sin politiska karriär för biblioteken på Tjörn och även om hans socialdemokratiska partibok många gånger hindrade honom från att få igenom sina förslag så är hans långa gärning ändå ett exempel på hans intresse och hängivenhet för biblioteken. Han var även i hög grad med och drev på besluten om exempelvis större anslag till kulturen i allmänhet och biblioteken i synnerhet.

Anita Sindler är den andra enskilda aktören som jag valt att lyfta fram och valet av henne får nog ses som det kanske mest självklara. Hennes roll skulle jag vilja kalla yrkesbibliotekarien. Det arbete som hon utförde under sina lite drygt tio år som bibliotekschef i Tjörns kommun var stort och hon kom att reformera biblioteksverksamheten i grunden. Den hjälpsamhet hon visades av både politiker och kommunala tjänstemän bidrog till att ett bra samarbetsklimat uppstod som kom att gynna biblioteken. Sindlers personliga egenskaper bidrog antagligen mycket till att detta samarbetsklimat uppstod. Hon tycks ha haft en lyhörd inställning kombinerat med en stor arbetskapacitet vilket tillsammans innebar att saker och ting blev gjorda. Bland de enskilda aktörerna är Anita Sindler, enligt mitt tycke, den enskilt viktigaste personen när det gäller utvecklingen av biblioteket på Tjörn.

Det faktum att hon senare blev bibliotekschef i Göteborgs kommun säger en del om hennes kompetens och det arbete hon utförde på Tjörns bibliotek.

5. Analys och diskussion

Syftet med denna uppsats har varit att ta reda på hur biblioteksutvecklingen har sett ut och gått till på Tjörn. För att besvara mitt syfte har jag använt mig av två frågeställningar samt en teori som hjälpt mig att definiera och begränsa mitt undersökningsområde. Jag kommer i analysen att först besvara de två frågeställningarna, hur utvecklade sig de två biblioteken i Stenkyrka från 1873 till 1952? och hur utvecklade sig Tjörns kommunbibliotek mellan åren 1976 till 1985?, med utgångspunkt i biblioteksverksamheten så som den beskrivits i min resultatredovisning. Detta kommer att följas av den tredje frågeställningen, jämförelsen mellan de båda perioderna och därefter kommer mina resultat att kopplas till delanalyserna, metoden samt tidigare forskning.

Biblioteksverksamheten så som den tar sig uttryck inom områdena lokaler, personal, låntagare och bestånd skiljer sig åt mellan de båda biblioteken i Billströmska folkhögskola och Folkbiblioteket i Skärhamn under den första undersökta perioden. Bibliotekslokalerna i folkhögskolan expanderar och flyttas en del när skolan byggs ut, men det rör sig aldrig om lokaler primärt skapade för biblioteksverksamhet och det handlar hela tiden om omplaceringar eller expansioner inom en och samma skolbyggnad. För Skärhamns biblioteks del började biblioteksverksamheten i ett hörnskåp för att sedermera expandera över större delen av bottenvåningen i det gamla skolhuset som också fungerade som bostad för John Wågerman och hans familj. Denna expansion skedde successivt och i små etapper och man fick utrymmet till skänks av kommunen. Ingen renodlad satsning förekommer från kommunens sida för att renovera eller bygga lokaler anpassade för biblioteksverksamhet.

Den stora skillnaden när det gäller personalfrågan på de båda biblioteken är att folkhögskolan har en avlönad bibliotekarietjänst medan biblioteket i Skärhamn inte har det. För folkhögskolans del innebar detta dock inte så mycket som man kanske kunnat tro då det fram till 1940-talets slut var en tjänst som uppbars av rektorn vars engagemang var beroende av hans intresse för biblioteket. Flera av rektorerna visade ett stort intresse, medan andra överlät ansvaret för biblioteket, i många fall till sina fruar. Även i Skärhamn spelade John Wågermans fru Elsa en stor roll när det gällde att hålla biblioteket öppet och sköta verksamheten. Det var dock John Wågerman som hela tiden hade det övergripande ansvaret och biblioteket kom under de decennier som han förestod det att få en prägel som återspeglade Wågermans egna intressen genom exempelvis bokinköp. Vilka som lånade på de båda biblioteken vet vi väldigt lite om då låntagarjournalerna endast finns kvar för vissa år. Båda biblioteken tycks dock ha haft relativt få låntagare, för Skärhamns del nämns siffrorna 500 och 600 per år i slutet av 1930-talet och början av 1940-talet. För folkhögskolans del så saknas siffror under hela första halvan av 1900-talet, men genom att se till senare siffror kan man nog anta andelen låntagare var ungefär detsamma som i Skärhamn. I folkhögskolans fall får man dock räkna in de elever som gick på skolan vilket antagligen innebär att andelen låntagare som inte var elever var lägre.

Beståndet varierar mellan de båda biblioteken där folkhögskolan genom donationer och framförallt genom sin tidigare tillkomst har ett betydligt större bestånd än biblioteket i Skärhamn. Runt 1950 efter stora gallringar hade dock de båda biblioteken cirka 5000 titlar var i sina samlingar. Böcker är även den utgiftspost som är störst för Skärhamn och antagligen även för Billströmska.

Biblioteksverksamheten genomgick överlag under den senare undersökta perioden klara förbättringar på samtliga punkter.

Bibliotekslokalerna som tidigare varit eftersatta rustades upp eller flyttades till nyare byggnader. Under perioden byggdes också den första lokalen primärt avsedd för biblioteksverksamhet i Häggvallskolan och detta upprepades några år senare i och med det nya huvudbibliotekets tillkomst 1983. Ett bibliotek försvann under perioden nämligen det i Myggenäs som tvingades stänga efter en inspektion av yrkesinspektionen. Det totala antalet bibliotek på Tjörn kom dock att vara konstant med nio stycken bibliotek.

Personalstyrkan ökade under den andra undersökta perioden och startade med anställningen av Anita Sindler som blev bibliotekschef 1976. Andelen personaltimmar per vecka ökade under perioden från 32 timmar 1976 till 202 timmar 1984. Ytterligare två bibliotekarier anställdes under perioden. Andelen låntagare ökade kontinuerligt med en kraftig ökning i och med öppnandet av det nya huvudbiblioteket 1983. Även utlåningen per invånare trefaldigades från tre till nio under den andra undersökta perioden. Bokbeståndet ökade till över dubbelt av sin tidigare storlek och ny media tillkom.

Biblioteket som 1976 hade varit en relativt eftersatt kommunal verksamhet hade ett decennium senare genomgått en kraftig expansion och kunde uppvisa klara förbättringar inom samtliga av dess olika områden. Skälet till detta står framförallt att finna hos kommunen som 90 år efter att det första biblioteket grundats på ön insett att för en relativt liten summa pengar kunde man få en välfungerande biblioteksverksamhet.

Förutsättningarna för biblioteksverksamheten utifrån låntagarna, personal, lokalerna och bokbeståndet skiljer sig givetvis åt mellan de båda undersökta perioderna. En kortare jämförelse mellan dem kan dock vara på sin plats inte minst för att påvisa skillnaderna och i det lite större perspektivet skildra framväxten av ett modernt folkbibliotek på Tjörn.

Om bibliotekslokalerna under den första undersökta perioden kan sägas att ingen av dem var primärt avsedd för biblioteksverksamhet utan det rörde sig om lokaler som successivt expanderar. Av de skriftliga källorna att döma saknades en plan för hur lokalytorna skulle disponeras. Biblioteken fick istället vara tacksamma att de hade tillgång till lokaler överhuvudtaget. Samma argument skulle kunna användas om den senare undersökta perioden då biblioteket i Skärhamn befann sig på samma plats innan flytten till det nya huvudbiblioteket. En viktig skillnad är dock att biblioteket under den här perioden rustades upp för att få ändamålsenliga lokaler samt kom att göra anspråk på hela huset och inte bara på några av rummen som under den tidigare perioden. Byggandet av det nya huvudbiblioteket som stod färdigt 1983 kom även det på ett tydligt sätt att visa på de stora skillnaderna angående lokalerna mellan de båda undersökta perioderna.

En jämförelse med avseende på personal mellan de båda undersökta perioderna visar att skillnaderna på personalresurserna är stora. Under den tidiga perioden fanns ingen heltidsanställd personal. För Skärhamns del rör det sig om en ideellt arbetande person som lägger ned några timmar i veckan på biblioteket. För biblioteket i Billströmska folkhögskolas del rör det sig om en förvisso betald tjänst, men även där är antalet arbetstimmar per vecka med största sannolikhet begränsade. Ingen i personalen på de båda biblioteken var heller utbildade bibliotekarier utan de hade på sin höjd gått ett antal kortare kurser. Det dagliga arbetet med biblioteket bedrevs antagligen i stor utsträckning av de ansvarigas fruar eller andra släktingar. Under den senare undersökta perioden är situationen den motsatta. Andelen personaltimmar ökade exempelvis från 32 timmar i veckan 1976 till 202 timmar i veckan 1984. Även kompetensen hos personalen höjdes under den här perioden från att i början av 1976 helt ha saknat en utbildad bibliotekarie till att det 1984 fanns tre stycken anställda.

Bokbeståndet under den tidiga undersökta perioden var på de båda biblioteken relativt stort. På grund av statsbidragens utformning var detta något som den stora delen av de ekonomiska resurserna spenderades på. Skärhamn hade 1950 enligt förvärvskatalogerna att döma ett bestånd på cirka 5000 titlar en siffra som var ungefär densamma för biblioteket i Billströmska folkhögskola. För den senare perioden är beståndet betydligt större och växande. 1976 uppgick det totala bokbeståndet i Skärhamn till 19332 titlar en siffra som 1984 hade stigit till 58 606. Skillnaderna mellan de båda perioderna visar på detta område på ett väldigt tydligt och mätbart sätt. Viktigt att komma ihåg är dock att böcker relativt sett var dyrare förr och har blivit billigare med åren. Dessutom var det inte lika lätt att köpa litteratur.

Andelen låntagare är även det en grupp som på ett tydligt sätt skiljer sig åt mellan perioderna. Ett problem här är emellertid att statistik saknas för stora delar under den tidiga perioden, vilket kan göra en jämförelse vanskelig, liksom det faktum att det under den senare perioden redovisas statistik för alla bibliotek i Tjörns kommun. Befolkning ökade också mellan de båda undersökta perioderna vilket även det försvårar en jämförelse. Ett kvalificerat antagande är dock att andelen låntagare i förhållande till folkmängden var ganska liten under den tidiga perioden. För Skärhamns del så nämns siffrorna 500 och 600 låntagare per år i slutet av 1930-talet och början av 1940-talet. För biblioteket i Billströmska folkhögskola saknas siffror helt, men genom att se till senare siffror kan man nog anta att andelen låntagare var ungefär densamma som i Skärhamn. Dessa siffror kan jämföras med dem under den senare undersökta perioden då andelen låntagare 1984 var 7990 stycken varav huvudbiblioteket stod för 3786 av dessa. Andelen lån per invånare i kommunen ökade också från tre 1976 till nio 1984.

Förklaringen till skillnaderna mellan de båda perioderna står framförallt att finna i de förändringar som genomförts eller genomgått i de tre ramfaktorerna. Samhällsutvecklingen tillsammans med den nationella biblioteksutvecklingen samt ekonomin har givetvis påverkat mer än de enskilda aktörerna i detta fall, men skillnader mellan de enskilda aktörerna kan också skönjas. Denna förklaring blir lite av ett konstaterande av det självklara, men jag tycker ändå att vissa olikheter mellan perioderna kan lyftas fram. Den nationella bibliotekspolitikens påverkan på biblioteken på Tjörn är tydlig. Av den nationella bibliotekspolitikens men även av den tidigare forskningen framgår det att biblioteken på Tjörn fram till 1976 vid en nationell jämförelse var kraftigt eftersatta. Ett bra mått som visar på denna eftersatthet är lån per invånare, nationellt och på Tjörn. 1976 var det nationella antalet lån per invånare 8,9 medan det på Tjörn endast var 3,1. 1983 var det nationella antalet lån per invånare fortfarande högre, 9,4 mot 8,0, men det är tydligt att Tjörn mellan dessa mätningar ökat sitt utlån avsevärt. Tjörns bibliotekshistoria är dock inte unik, en liknande utveckling sker på många håll i Sverige under denna period. I Tjörns fall börjar man kanske något senare med satsningen på biblioteken, något som har sin förklaring i bland annat förändringar i de lokala samhällsförhållandena. En av de kanske viktigaste orsakerna till bibliotekets expanderings under den senare perioden är att Skärhamn, under 1970- och 80-talet utvecklades till Tjörns centralort. Den tidigare avsaknaden av en centralort på ön kom att påverka biblioteken negativt då kommunen av politiska skäl inte kunde stödja ett starkt huvudbibliotek på de övrigas bekostnad. Biblioteksverksamheten under den tidiga perioden är ett exempel på detta då både Skärhamn och biblioteket på Billströmska fick lika mycket ekonomiska resurser av kommunen varje år.

Kommunens centralisering till Skärhamn hängde samman med det faktum att Billströmska folkhögskolans betydelse för öns kulturliv minskade successivt under 1900-talets andra hälft på grund av exempelvis ökad bilism, urbanisering samt kyrkans minskande inflytande.

En annan orsak är befolkningens bildningsgrad och inställning till litteratur under de två olika perioderna och avsaknaden av starka folkrörelser. Tjörn hade under den tidiga perioden ingen stor arbetarrörelse och samhället var sådant att det gav uttryck för ett relativt stort bildningsförakt. IOGT var visserligen verksamma, men dess popularitet och medlemsantal kunde variera stort från år till år och man lyckades bara driva ett bibliotek på ön under någon längre tid.

I metodkapitlet skrev jag att det är vanskligt att tala om traditionell validitet och reliabilitet i en kvalitativ historisk undersökning utan istället bör andra begrepp användas för att bedöma undersökningens kvalitet. Istället för validitet kan man tala om att en empirisk förklaring måste vara plausibel och trovärdig samt ta hänsyn till mängden och slaget av empirisk data som förklaringen bygger på. I mitt fall har mängden empirisk data som undersökningen bygger på varit relativt liten vilket innebär att enbart sätt till det kriteriet blir validiteten låg. Samtidigt tycker jag att det material som jag funnit är både plausibelt och trovärdigt. I beskrivningen av biblioteksarbetet har jag exempelvis använt mig av otryckta protokoll och verksamhetsberättelser vilkas trovärdighet är väldigt hög. I min beskrivning av samhällsutvecklingen på Tjörn har jag använt mig av material som jag om alternativ funnits inte hade nyttjat då de inte exakt behandlar det som har varit av intresse för min undersökning. Överlag tycker jag dock att mina resultat kan sägas ha en hög validitet inte minst då man betänker att jag under hela arbetet med denna uppsats varit medveten om dess källkritiska brister och metodmässiga svårigheter. Reliabiliteten kan i empiriska undersökningar bytas ut mot relevans för att bedöma hur viktigt ett tema är inom ett område och vilka bidrag de kan lämna till området. I detta sammanhang kan man säga att min uppsats har en hög relevans då den är ett litet, men inte helt oviktigt, bidrag till den bibliotekshistoriska forskningen. Biblioteken på Tjörn har inte tidigare undersökts, en kunskapslucka som nu till viss del har fyllts.

En större diskussion om mitt material ur ett källkritiskt perspektiv kan även vara på sin plats. Materialet eller snarare bristen på material har varit ett stort problem för min uppsats. Jag har vid ett flertal tillfällen i undersökningen tvingats använda mig av skriftligt material av dålig kvalitet och de gånger då adekvat material har funnits att tillgå har det ofta varit fragmentariskt. Detta har givetvis ställt höga krav på mig i form av källkritiskt tänkande och bedömande. De fem kriterierna som jag presenterade i metoden har varit till stor hjälp i detta avseende och jag har under hela min undersökning använt mig av dessa när jag bedömt mitt material. Tidssamband, beroende och trädning är de tre brister som mitt material oftast har varit behäftat med. Framförallt trädningen har inneburit ett stort problem och tagit en stor del av min tid i anspråk då jag försökt hitta primärkällor.

Mina resultat kan även knytas till den tidigare forskningen som jag diskuterade i kapitel 1.8. I *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna, exemplet Sverige och några jämförelser med USA* beskriver Magnus Torstensson att aktörernas agerande alltid är begränsade av strukturen. Detsamma gäller även i mitt fall och kanske särskilt tydligt blir detta under den tidiga perioden då biblioteket i Skärhamns verksamhet hela tiden var beskuren av det samhälle som den verkade i.

I *Om folkbibliotekets ideologiska identitet* av Joacim Hansson diskuterar han de framväxande folkbibliotekens ideologiska diskurs och hävdar bland annat att de tidiga folkbiblioteken var ganska konservativa, men med liberala inslag. Detta är ett påstående som stämmer ganska väl överens med mina resultat under den tidiga perioden.

Eventuellt skulle man i mitt fall kanske tala om den ideologiska identiteten som liberal med konservativa inslag då de enskilda aktörerna under denna period var liberaler men i kulturfrågor ganska konservativa.

Verket *Mitt i byn! om det moderna folkbibliotekets framväxt* slår fast att perioden mellan 1966 och 1979 var den mest dynamiska och viktigast perioden för biblioteken samt att de bibliotekarier som utexaminerades under samma period drevs av tanken att biblioteken kunde bidra till ett bättre samhälle. Mycket i detta resonemang stämmer onekligen in på biblioteksutvecklingen på Tjörn under samma period med en viss tidsförskjutning framåt. Perioden 1976- 1985 var för Tjörns del den mest expansiva och dynamiska perioden och Anita Sindlers engagemang ger utan tvekan intryck av att ha en missionerande och samhällsförbättrande roll.

Bland de övriga magisteruppsatser som jag använt mig är det ingen som trots de närliggande geografiska undersökningsområdena uppvisat en likartad utveckling som den på Tjörn. Resultaten från *Biblioteksutvecklingen i Göteborgs södra skärgård, Styrso folkbibliotek 1943-1976* av Marina Hjärpe ligger till viss del nära mina egna. Hon hävdar att en kombination av statsbidrag och enskilda bibliotekariers engagemang var direkt avgörande för att ett modernt folkbibliotek skulle växa fram och så var även fallet på Tjörn. På Styrso införlivades dock biblioteken med Göteborgs vilket försvårar en närmare jämförelse. Även Anna Svenssons *Bibliotekets framväxt i Öckerö kommun 1938- 1972* skiljer sig på en rad punkter i en jämförelse med Tjörn. På Öckerö tycks stora delar av samhället, exempelvis fiskarnas organisation och andra lokala aktörer, ha varit engagerade i biblioteket något som inte inträffade på Tjörn i samma utsträckning. Vidare så var det de lokala aktörerna som framförallt gjorde att biblioteken kunde utvecklas till moderna folkbibliotek något som i Tjörns fall möjliggjordes av kommunens insatser.

På förslag till ytterligare forskning så hade det varit intressant att göra en jämförelse med biblioteksutvecklingen på Tjörns grannö Orust där utvecklingen så som jag har fått det förklarad för mig var väldigt likartad. Ett annat förslag är att på ett tydligare sätt försöka förklara skillnaderna angående biblioteksutvecklingen i Bohuslän med de redan skrivna magisteruppsatserna som grund.

Arbetet med att försöka skriva om Tjörns bibliotekshistoria har jag funnit väldigt stimulerande och inte minst har det givit mig en ökad förståelse för min barndoms ö och de förändringar som har ägt rum både vad gäller bibliotek, men även i samhället i stort, under de senaste 100 åren.

6. Sammanfattning

Syftet med denna uppsats kan sägas vara tredelat där det första är att ta reda på hur biblioteksutvecklingen såg ut på två bibliotek i Stenkyrka kommun, belägget i nuvarande Tjörns kommun, innan kommunsammanslagningen 1952. Det andra är att undersöka kommunbibliotekens utveckling mellan 1976 och 1985 och det tredje är att slutligen i analysen jämföra biblioteksutvecklingen mellan dem båda. Utifrån detta syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

- Hur utvecklade sig de två biblioteken i Stenkyrka från 1873 fram till 1952?
- Hur utvecklade sig Tjörns kommunbibliotek mellan åren 1976 till 1985?
- Hur såg biblioteksutvecklingen ut vid en jämförelse mellan de båda biblioteksperioderna?

De två bibliotek som jag har undersökt under den tidiga perioden är biblioteket i Billströmska folkhögskola och folkbiblioteket i Skärhamn. För att besvara frågeställningarna kommer jag att använda mig av en interrelationell teori som innebär att jag utifrån tre ramfaktorer, samhällsutveckling, ekonomi och enskilda aktörer tydligare definierar utvecklingen. Jag har också beskrivit biblioteksverksamheten på de bibliotek som undersöks och jag kommer att jämföra denna verksamhet mellan de olika perioderna. Jag har även använt mig av en källkritisk metod. Den källkritiska metoden har varit lämplig för min undersökning då den på ett tydligt sätt ger mig de verktyg som jag behöver för att på ett adekvat sätt kunna analysera det skriftliga material som min undersökning till största delen består av.

Biblioteksutvecklingen i Stenkyrka kommun från starten till 1952 tycks framförallt drivas framåt av den nationella bibliotekspolitikens direktiv. Samhället i Stenkyrka i slutet av 1800-talet var fattigt och isolerat och de största näringarna var fiske och jordbruk. Det saknades resurser både ekonomiskt och befolkningsmässigt för att biblioteken skulle kunna utvecklas. Biblioteken var heller inte någon prioriterad fråga bland kommunens politiker, något som höll i sig ända fram till kommunsammanslagningen 1952. Istället kom statsbidragen till biblioteken att spela en stor roll för verksamheten. De ekonomiska resurserna var, bortsett från dessa bidrag, för båda biblioteken väldigt små under hela den undersökta perioden och frivilliga medel är för folkbiblioteket i Skärhamn under vissa år högre än den av kommunen anslagna summan. De kommunala anslagen till biblioteket i Billströmska var inte större men då verksamheten bedrevs inom folkhögskolans ramar så hade det en ekonomisk fördel då det kunde utnyttja dess resurser för eget bruk. De enskilda aktörerna jag beskrivit under perioden är Lars Billström och John Wågerman. Billström var född på Tjörn men kom tidigt att flytta till Lund och blev med tiden både borgmästare och riksdagsman. Hans insats för biblioteket i Billströmska är främst av ekonomisk karaktär då han bidrog med pengar för grundandet av folkhögskolan och i förlängningen biblioteket. Han kom även att donera sin privata boksamling till biblioteket vilket blev dess grundbestånd. John Wågerman kunde efter att han sökt och fått Skärhamns municipalstämmas stöd starta upp biblioteket i Skärhamn 1917 och han kom att driva det i närmare 40 år. Wågerman var folkskollärare och biblioteket drev han ideellt, utan ersättning, på sin lediga tid.

Biblioteksutvecklingen i Tjörns kommun mellan 1976 till 1985 kan betecknas som expansiv. Både statliga och kommunala insatser bidrog till att skapa ett modernt folkbibliotek under denna period. Samhället är ett modernt folkhemssamhälle där den offentliga sektorn tillåts växa.

På Tjörn kom kommunpolitikerna till skillnad mot tidigare att engagera sig i biblioteken och detta gjordes med hjälp av länsbiblioteket och länsbibliotekarie Git Westman som gjorde en utvärdering av biblioteket i syfte att komma åt statliga upprustningsbidrag.

Den ekonomiska utvecklingen mellan 1976 och 1985 kan även den betecknas som expansiv. Anslagen till biblioteket ökar för varje år och mellan 1976 och 1979 tredubblas de. Ett skäl till denna ökning var att kommunen ville komma åt de statliga upprustningsbidragen och för att göra detta var man tvungen att visa upp en effektiv basorganisation. De enskilda aktörer som jag har undersökt under perioden är Sven Erik Gustavsson och Anita Sindler. Gustavsson var kommunpolitiker på Tjörn och hade sedan kommunsammanslagningen 1952 varit verksam inom biblioteksstyrelsen, som senare gick upp i kulturnämnden, och arbetade under hela sin politiska karriär för biblioteken och kulturen på Tjörn. Hans, men även andra kommunpolitikernas engagemang var en viktig orsak till bibliotekens expansion. Anita Sindler kom som ny bibliotekschef till Tjörn 1976 och kom att reformera biblioteksverksamheten i grunden. Vid hennes tillträde var biblioteken fortfarande eftersatta medan de vid hennes avgång omkring tio år senare var en väl integrerad del i den kommunala verksamheten. Hennes arbete var stort och hon är kanske den viktigaste av de enskilda aktörerna.

Vid en jämförelse av biblioteksverksamheten mellan de båda undersökta perioderna framgår det tydligt att skillnader föreligger inom områdena lokaler, personal, bestånd och låntagare. Lokalerna för biblioteket i Billströmska expanderade och flyttades en hel del mellan åren 1873, när biblioteket grundades, till 1952. Biblioteket kom dock efter att ha flyttats till folkhögskolan 1876 att endast flyttas inom samma byggnad. Även i Skärhamn var biblioteket placerat i samma byggnad under hela den undersökta perioden nämligen i det gamla skolhuset. Biblioteket fick dock större ytor efterhand. I fråga om personal så hade biblioteket i folkhögskolan en avlönad bibliotekarietjänst som oftast innehades av rektorn. I biblioteket i Skärhamn innehade John Wågerman bibliotekarietjänsten under hela den undersökta perioden och han fick ingen ersättning för sitt arbete. Låntagarna vet vi inte mycket om då källor saknas men de var antagligen låga för båda biblioteken.

Bibliotekslokalerna kom att kraftigt förbättras mellan 1976 till 1985. De rustades upp eller flyttades till nyare byggnader. Bygget av det nya huvudbiblioteket i Skärhamn som stod klart 1983 var den största och klaraste förbättringen. Personalen ökade och andelen personaltimmar steg från 32 timmar i veckan 1976 till 202 timmar i veckan 1984. Beståndet ökade med nästan två tredjedelar under den senare undersökta perioden och andelen lån per invånare ökade från tre 1976 till nio 1984.

Förklaringen till skillnaderna mellan de båda perioderna står framförallt att finna i de förändringar som genomförts eller genomgått i de tre ramfaktorerna där samhällsutvecklingen och ekonomin har varit de största incitamenten till förändring i biblioteksverksamheten. En ytterligare förklaring är Skärhamns framväxt som centralort på ön. Något som sker i mitten av 1970- talet och innebär för bibliotekets del att ett starkt huvudbibliotek kan växa fram.

Käll- och litteraturförteckning

Otrycka källor

Tjörns kommunarkiv

Skärhamn municipalsamhälle. Municipalstämman. Protokoll 1900- 1952
Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Protokoll 1919- 1951
Stenkyrka kommun. Kommunfullmäktige. Protokoll 1875- 1952
Stenkyrka kommun. Folkbiblioteket. Förvärvskataloger 1921- 1965
Tjörns kommun. Kulturnämnden. Protokoll 1974- 1985
Tjörns kommunbibliotek. Verksamhetsberättelse 1975-1985

Region- och stadsarkivet Göteborg med Folkrorelsernas arkiv

Billströmska folkhögskola. Handlingar rörande biblioteket F4 B.
Billströmska folkhögskolan. Bibliotekskataloger D4 A

Biblioteket i Billströmska folkhögskola

Verksamhetsberättelser. Billströmska Folkhögskola på Tjörn, 1876- 1952

Skrivelse av Barbro Henning till dåvarande bibliotekschefen Anita Sindler 1976

Intervju med Barbro Henning [2008- 04- 20]

Intervju med Anita Sindler [2008- 08-29]

Tryckta Källor

Accessionskatalog till Billströmska folkhögskolas bibliotek, (1914), Skövde, Isakssonska boktryckeriet

Ahlberger, Christer, Kvarnström, Lars, (2004), *Det Svenska Samhället 1720- 2000, Böndernas och Arbetarnas tid*, Studentlitteratur, Lund

Arvidsson, Åke, (1993), *När vattnet kom till ön, Hur Tjörn fick sitt vatten och avlopp*, Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdförbund Nr 46, Uddevalla

Balsvik, Karin, (2005) *Carl L. Olsson, 1863- 1943, minnen av en politiker på Tjörn*, Tjörns släktforskare, Årsbok 2005

Bengtsson Ann- Christine, Wessel Britta (1988) *Tjörn- Framtid med tradition*, Göteborg, Hyrokkin AB

Bibliotekskalendern (1976- 1986), Lund, Bibliotekstjänst

Biblioteksminnen, Sven Erik Gustavsson, <http://hdl.handle.net/2320/1517> [2008- 05- 05]

Bryman, Alan (2006) *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö, Liber

Dödsruna över Lars Billström, <http://runeberg.org/wiesminn/0445.html> [2008-03-25]

Forslund Bengtsson, Gunnel, Westerlind, Kerstin, (2000), *Boken kommer till Bohuslän, centralbibliotekets utveckling 1930- 1965*, Högskolan i Borås

Författningar och föreskrifter rörande folk- och skolbibliotek, (1958), §2

Gustavsson, Anders, (1992), *Nykterhetsrörelsens människor i Valla*, Skrifter från Etnologiska institutionen Uppsala universitet, Uddevalla

Gustavsson, Anders, (1984), *Pingströrelsen på Åstol*, Uddevalla, Signum

Gustavsson, Susanne, Hallberg, Charlotte, (2005), *Framväxten av biblioteket i Vaggeryd, en studie över de faktorer som kom att påverka biblioteksutvecklingen i Vaggeryd 1862- 1953*, Högskolan i Borås

Hansson, Joacim, (1998), *Om folkbibliotekens ideologiska identitet. En diskursstudie*, Valfrid, Göteborgs Universitet

Holmberg, Axel Emanuel (1979), *Bohusläns historia och beskrifning 3, Tjörn, Inland och Hisingen*, Uddevalla, Wikströms bokbinderi

Hjärpe, Marina, (2005), *Biblioteksutvecklingen i Göteborgs södra skärgård, Styrso folkbibliotek, 1943- 1976*, Högskolan i Borås

Jacobson, Thord, Plaenge (1982), *Folkbiblioteken i tal och tankar: En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*, Stockholm, Liber Förlag

Jarlert, Anders (1985), *Upptäck ditt stift, Göteborgs Stift*, Göteborg, Gothia

Jonsson, Oscar (1980) *Tjörns gamla skolor i Stenkyrka, Kungälv, Gotab*

Kjorup, Soren (1996) *Människovetenskaperna: Problem och traditioner i humanioras vetenskapsteori*, Lund

Ljungman, Axel (1880) *Nya fullständigare stadgar för Billströmska folkhögskola 1880*, Göteborg,

Nestorson, Holger, (2007) *Skärhamn med omnejd: en historisk tillbakablick, bok 1- 5*, Skärhamn, H. Nestorson

Nestorson, Holger (1997), *Skärhamn- ett sjöfatssamhälle i förändring*, Skärhamn, De seglade för Tjörn

Nielsen, Frede, (1997), *Den musikpedagogiska forskningens terriorium: Hovedbegreber og distinktioner i genstandsfeldtet*. Ingår i Jorgensen, Harald, Nielsen, Frede, Olsson, Bengt (red) *Nordisk musikkpedagogisk forskning. Årsbok 1997*, Norges musikhøgskole, NMH-publikasjoner 1997:2, Oslo

Nilsson, Benita (red), 1993, *Folk och hus i Skärhamn*, Uddevalla, Bohusläningens boktryckeri AB

- Organisation och arbetsmetoder vid kommunala bibliotek* (1960), Stockholm, Varia
- Overland, Viveka, (1980), *Skärhamns centrum: Tubberöd*, Kulturhistorisk utredning, Bohusläns Museum, Uddevalla
- Palmgren, Valfrid (1911), *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, afgifvet den 28 september 1911*. Stockholm
- Persson, Torgil, (2001), *Den kommunala musikskolans framväxt och turbulenta 90-tal, En studie över musikskolorna i Mörbylånga, Tranås, Kiruna och Borås*, Borås
- Ristarp, Jan, Andersson, Lars G, (2001) *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*, BTJ Tryck AB, Lund
- SOU 1984:23 (1984), *Folkbiblioteken i Sverige*
- SOU 1972:66 (1972), *Ny kulturpolitik*
- SOU 1949:28 (1949) *Folk- och skolbibliotek: betänkande och förslag*
- Svensson, Anna, (1999), *Bibliotekets framväxt i Öckerö kommun 1938- 1972*, Högskolan i Borås
- Sveriges officiella Statistik 1910:1
- Sveriges officiella Statistik 1920: 1
- Sveriges officiella Statistik 1950: 1
- Terning, Paul (1976) *Lars Billström och folkhögskolan på Tjörn- en skrift till Billströmska folkhögskolans 100- årsjubileum*, Uddevalla, Bohusläningens AB
- Thurén, Torsten (1997), *Källkritik*, Falköping, Liber AB
- Thurén, Torsten (1986), *Orientering i källkritik- är det verkligen sant*, Stockholm, Liber AB
- Tjörns Hembygdsförening, (2004) *Frusna ögonblick, bilder från ett svunnet Tjörn*, Tjörn, Tjörns Hembygdsförening
- Torstensson, Magnus, (1996), *Att analysera genombrottet för de moderna folkbiblioteksidéerna. Exemplet Sverige och några jämförelser med USA*, Göteborgs Universitet
- Tynell, Knut (1931), *Folkbiblioteken i Sverige: det svenska folkbildningsarbetet, del 1: Nordstedts lilla bibliotek under redaktion av Fil. Lic. Rolf Nordenstreng och Andre bibliotekskonsulenten Fil. Lic. Hans Kuntzel*, Stockholm
- Wallenfeldt, Hildegard, (1990), *Hildegard på Bräcke, Minnen från en Tjörngård*, Skrifter utgivna av Bohusläns museum och Bohusläns hembygdsförbund Nr 37, Uddevalla

Westerlind, Ann Mari (1982) *Kustorter i Göteborg och Bohus län: Tjörns kommun BRF* 1982, Stockholm, Statens råd för byggnadsforskning

Wångmar, Erik (2005), *Att skriva stads- och kommunhistoria. En handledning för forskning med stads- och kommunhistoriskt källmaterial*, Göteborg, Stads- och kommunhistoriska institutet

Åberg, Åke (1982), *Folkbibliotekens historia intill 1960- talet*. Ingår i *Folkbladet i tal och tankar: en faktarapport från folkbiblioteksutredningen*. Stockholm

Åhs, Birgitta (2002) *Din kommun, Tjörns kommuns jubileumstidning november 2002, Tjörns kommun 50 år*, Uddevalla, TH- Tryck

Bilaga 1 Karta över Tjörn

Källa: Tjörns kommun